

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२६-२०२७

गृह विभाग

(भाग ५)

तुरुंग

गृह विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक		कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	..	गृह विभाग (सर्वसाधारण)
२	..	गृह विभाग (राज्य उत्पादन शुल्क)
३	..	गृह विभाग (परिवहन)
४	..	गृह विभाग (पोलीस)
५	..	गृह विभाग (तुरुंग)

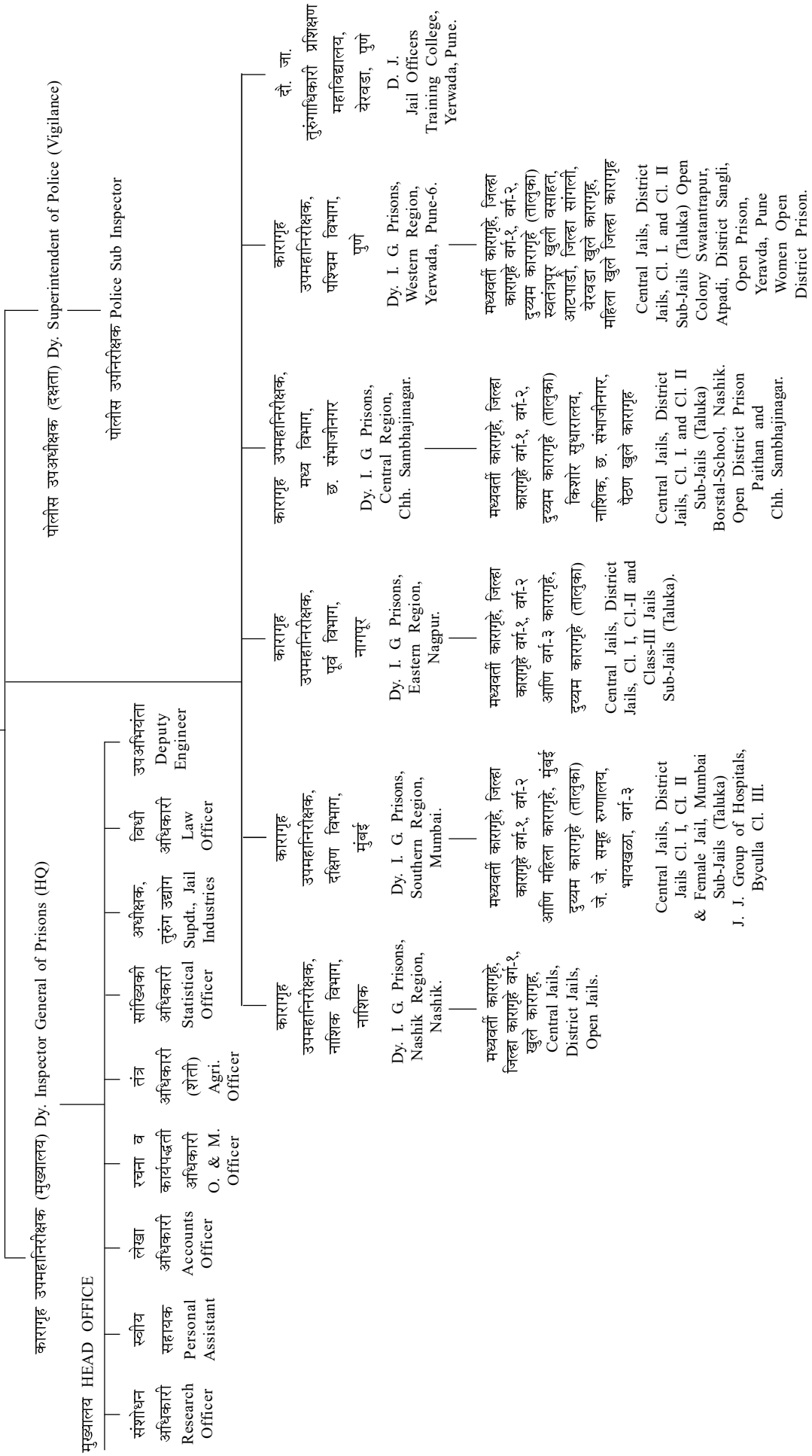
अनुक्रमणिका

कार्यक्रम

	पृष्ठे
तुरुंग	१
वार्षिक योजना सन २०२६-२७ करावयाची कामे (४०५९-सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)	४
(४०७०-प्रशासकीय सेवेवरील भांडवली खर्च)	११
महिलांचे सक्षमीकरण	१२
एकूण अर्थसंकल्पाचा कार्यक्रमनिहाय तपशील (विवरणपत्र 'अ')	१३
एकूण अर्थसंकल्पाचा प्रधान शीर्ष-नि-कार्यक्रमनिहाय तपशील (विवरणपत्र 'ब')	१४
कार्यक्रम १. संचालन व प्रशासन	१५
(अ) महाराष्ट्र राज्य कारागृह कर्मचारी कुटुंब कल्याण निधी	१८
(ब) क्रीडा निधी	२०
(क) बंदी कल्याण निधी	२०
(ड) महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवाबल कुटुंब आरोग्य योजना	२३
कार्यक्रम २. तुरुंग व तुरुंगनिर्मित वस्तू	२४
(अ) तुरुंग	२४
(ब) तुरुंगनिर्मित वस्तू	२६
(क) शेती विभाग	२६
(१) कैदी ठेवण्याची अधिकृत क्षमता व कैदी संख्या	४२
(२) तुरुंग उद्योग	४८
(३) कैद्यांचा आहार	५१
(४) कारागृह उपहारगृहे	५८
(५) कैद्यांचे कपडे आणि बिस्तरे	५८
(६) कारागृह रुग्णालये	५९
(७) कारागृह कृषी विभाग	५९
(८) येरवडा येथील खुले कारागृह शेती व कारागृह उद्योग	६१
(९) विविध कारागृहांत विक्री केंद्रे उभारण्यात आलेली आहेत.	६२
(अ) येरवडा, ठाणे, नाशिक रोड, नागपूर, कोल्हापूर, छ. संभाजीनगर कारागृह - विक्री भवन	
(ब) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह - विक्री भवन	६२
(१०) सर्व्हिस सेंटर, कार वॉशिंग, धोबीकाम	६२
(११) खुली कारागृहे व खुल्या वसाहती	६२
(१२) कारागृहाच्या कर्मचाऱ्यांचे शिक्षण व प्रशिक्षण	६३
(१३) किशोर सुधारालय, नाशिक	६३
(१४) कर्मचारी विषयक गोषवारा (विभागीय)	६४
(ड) नवीन तुरुंग (कारागृहांचे) बांधकाम व कार्यालयीन इमारतींचे बांधकाम	६८
कार्यक्रम ३. इतर खर्च (सहायक अनुदान, अंशदान व देणग्या)	६९

(तीन)

कारागृह विभागाचे संघटन ORGANISATIONAL SET-UP OF PRISON DEPARTMENT
अपर पोलीस महासंचालक ADDITIONAL DIRECTOR GENERAL OF POLICE
विभाग प्रमुख HEAD OF THE DEPARTMENT
कारागृह महानिरीक्षक INSPECTOR GENERAL OF PRISON

शासन निर्णय क्रमांक जेएलई-१०२३/प्र.क्र. २०५/तुरुंग-१, मंत्रालय, मुंबई-३२, दिनांक २३/१०/२०२३ अन्वये कारागृह उपमहानिरीक्षक, नाशिक विभाग यांचे कार्यालय, नाशिक हे कार्यालय म्हणून घोषित.

तुरुंग

प्रस्तावना

पुनर्वसनासाठी गुन्हेगारांची सुधारणा हे ध्येय ठेवून १८९४ च्या तुरुंग कायदानुसार महाराष्ट्रातील कारागृहांची स्थापना झाली आहे. कारागृहांची स्थापना करण्यामागचा महत्वाचा उद्देश म्हणजे अस्तित्वात असलेल्या कायद्याच्या विरुद्ध वर्तन करून गुन्हा करणाऱ्या गुन्हेगारांना समाजाच्या शांतता व स्वास्थ्यतेच्या दृष्टीने काही काळ एकांतवासात ठेवणे हा होय व तदनंतर अशा गुन्हेगारांना सुधारण्यासाठी योजनाबद्ध कार्यक्रम तयार करणे. अशा कार्यक्रमांत साधारणपणे वैचारिक उपदेश, कायद्याचे मार्गदर्शन व शिक्षण इत्यादी बाबींचा समावेश असतो. कैद्यांच्या शिक्षा कालावधीचा उपयोग त्यांच्या वागणुकीत योग्य त्या सुधारणा करून गुन्हेगारी प्रवृत्तीपासून त्याला दूर नेणे याकरिता करावा लागतो.

कारागृह विभागाची कार्ये थोडक्यात खालीलप्रमाणे आहेत :-

१. कैद्यांचा सांभाळ करणे व खालील कायद्यांचे प्रशासन करणे :-

(अ) तुरुंग कायदा, १८९४.

(ब) कैदीविषयक कायदा, १९००.

(क) किशोर सुधारणा कायदा, १९२९.

(ड) कैद्यांचा स्थलांतर विषयक कायदा, १९५०.

२. कैद्यांच्या गुन्हेगारी जीवनाचा व त्याला गुन्हेगारी जीवनाकडे नेणाऱ्या त्यांच्या जीवनातील घटनांचा अभ्यास करणे, तसेच या अभ्यासात कैद्यांची आर्थिक व मानसिक स्थिती, त्यांची कौटुंबिक परिस्थिती, गुन्हेगारी करण्याची पद्धती, त्यांचे शेजाऱ्याबरोबर असलेले संबंध व वागणूक तसेच समाजविघातक व्यक्तींशी त्यांचे असलेले संबंध इत्यादींचा समावेश असतो. त्यांचे सुरुवातीचे वर्तन कसे होते व त्यातून त्याची गुन्हेगारी प्रवृत्ती कशी वाढली याचाही अभ्यास करणे प्राप्त असते.

३. गुन्हेगारांच्या वागणुकीत सुधारणा होईल हे गृहीत धरून त्याला शिक्षण व मार्गदर्शन करणे तसेच हे शिक्षण घेण्यास त्यांचे मन तयार करणे.

४. त्यांना निरनिराळे धंदे, शिक्षण उपलब्ध करून देणे.

५. त्यांची सुटका झाल्यानंतर त्यांचे पुनर्वसन करण्याची योजना आखणे.

थोडक्यात सुरक्षितता, शिस्त, सुधारणा, पुनर्वसन, शिक्षण व कैद्यांचे कल्याण ही कारागृह विभागाची महत्वाची कार्ये आहेत.

समग्र कार्यक्रम

अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे कारागृह विभागाचे मुख्य अधिकारी असून हे सर्व कारागृहाबाबत व तालुक्यातील दुय्यम कारागृहाबाबत नियंत्रक अधिकारी आहेत. मुख्यालयामध्ये त्यांना एक कारागृह महानिरीक्षक, कारागृह उपमहानिरीक्षक आणि कर्मचारीवर्ग साहाय्य करतो. शासकीय दृष्टिकोनातून कारागृह विभागाची पाच विभागांमध्ये विभागणी करण्यात आली असून प्रत्येक विभाग एक कारागृह उपमहानिरीक्षक यांच्या नियंत्रणाखाली आहे. प्रत्येक कारागृह हे कारागृह अधीक्षकांच्या नियंत्रणाखाली असते. त्यांना आवश्यक असणारा कार्यकारी, तांत्रिक व लिपिक वर्गीय कर्मचारीवर्ग देणेत येतो.

कारागृहातील कैद्यांची संख्या

दिनांक १ एप्रिल २०२५ रोजी कारागृहातील सिद्धदोष, न्यायाधीन आणि स्थानबद्ध बंधांची एकूण संख्या ३९,६४७ होती. त्यांची विभागणी खालीलप्रमाणे आहे :-

	सिद्धदोष कैदी	न्यायाधीन बंदी	स्थानबद्ध बंदी / इतर
पुरुष	६,७२०	३०,७४०	३७५
स्त्री	२३५	१,५५०	४
तृतीयपंथी	२	२१	०
एकूण	६,९५७	३२,३११	३७९

कारागृहे

काही तुरुंग मुख्यत्वे दीर्घ मुदतीच्या कैद्यांसाठी, काही पौगंडावस्थेतील व काही सराईत गुन्हेगार यांचेसाठी राखून ठेवून विविध प्रकारच्या संस्थांचे जाळे विणण्यात आले आहे. लिंग, वय व शिक्षेची कालमर्यादा, गुन्द्यांचे स्वरूप याचे आधारावर कैद्यांचे बंदीवासाच्या कालापुरते एकजिनसी गट करण्यात येतात व त्यानुसार कैद्यांची वर्गवारी करण्यात येते. तसेच खुली कारागृहे व कैद्यांसाठी खुल्या वसाहती चालू करून विविध खुल्या संस्थांची पद्धतही कैद्यांच्या वर्गीकरण योजनेमध्ये बसविण्यात आली आहे.

कारागृह रुग्णालय

राज्याच्या सर्व तुरुंगातील कैद्यांना विशिष्ट वैद्यकीय उपचारांची सोय उपलब्ध व्हावी म्हणून जे. जे. हॉस्पिटल, मुंबई येथे एक कारागृह रुग्णालय कैद्यांच्या व स्थानबद्धांच्या देखभालीसाठी उघडण्यात आले आहे.

कारागृहातील शिक्षण

सुधारणा व पुनर्वसन हे कारागृहाचे उद्दिष्ट आहे. त्या उद्दिष्टांचा एक भाग म्हणून कारागृहातील बंधांना शिक्षण घेण्यासाठी प्रोत्साहित केले जाते. त्याकरिता कारागृहातून बंधांना शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून दिलेल्या आहेत. कारागृह विभागामार्फत काही कारागृहात शिक्षकांची पदे भरलेली आहेत. कारागृहातील बंधांचे सर्व शैक्षणिक उपक्रम शिक्षकांच्या मार्फत राबविले जातात. कारागृहातील बंधांसाठी खालीलप्रमाणे शैक्षणिक सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या आहेत.

१. प्रौढ शिक्षण- निरक्षर बंधांना साक्षर करणे.

२. उच्च शिक्षण- यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक तसेच इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठ, दिल्ली यांचे मार्फत शिक्षणात खंड पडलेल्या बंधांना उच्च शिक्षणाची संधी उपलब्ध करून दिली जाते. याकरिता कारागृह विभाग व यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ यांचेमध्ये बंदी शिक्षणाचे अनुषंगाने सामंजस्य करार करण्यात आलेला आहे.

३. व्यावसायिक प्रशिक्षण : बंधांचे पुनर्वसनाचे दृष्टिकोनातून बंधांना वेगवेगळे व्यावसायिक प्रशिक्षण कारागृहातून दिले जाते. उद. लोहारकाम, सुतारकाम, चर्मकला, बांबुवर्क, शिवणकाम इ.

४. ग्रंथालय : कारागृहातील बंधांचा वाचनाचा व्यासंग वाढावा याकरिता बंधांसाठी कारागृहात वाचनालयाची सुविधा उपलब्ध करून दिलेली आहे.

कारागृहातून मुक्त झाल्यानंतर बंधांना त्यांच्यासाठी उर्वरित भावी आयुष्यात स्वतःचा व कुटुंबीयांचा उदरनिर्वाह करण्यासाठी व्यावसायिक व तांत्रिक शिक्षण/प्रशिक्षण दिले जाते. त्याचप्रमाणे त्यांना सामाजिक संस्थामार्फत प्रवचन, प्रबोधन, व्याख्यान, सांस्कृतिक कार्यक्रम आयोजित केले जातात. तसेच योगा आर्ट ऑफ लिव्हिंग, नैतिक मूल्यशिक्षण, समुपदेशन इ. उपक्रम राबविण्यात येतात. त्यामुळे कारागृह विभागाचा सुधारणा व पुनर्वसन हा उद्देश साध्य होण्यास मदत होते.

संगणक प्रशिक्षण

येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील पुरुष व महिला बंधांना नवजीवन मंडळ, पुणे यांचेमार्फत संगणक प्रशिक्षण देण्यात येते, तसेच अकोला जिल्हा कारागृहातील बंधांना विदर्भ वैधानिक विकास मंडळ, नागपूर यांनी निधी उपलब्ध करून दिला आहे. त्यातून बंधांना संगणक प्रशिक्षण दिले जाते. टाटा कन्सल्टंसी सर्व्हिसेस (टी. सी. एस.) या कंपनीद्वारे 'संगणकावर आधारित साक्षरता' उपक्रम या योजनेद्वारे राज्यातील सर्व मध्यवर्ती कारागृहांमध्ये संगणक संच उपलब्ध करून देऊन कारागृह शिक्षकांना प्रशिक्षित करण्यात आले आहे. त्याद्वारे बंधांना साक्षर केले जाते.

कारागृह उद्योग

कैद्यांची सुधारणा व पुनर्वसन यावर विशेष भर असल्याने कैद्यांचे कैदेतून सुटकेनंतर समाजामध्ये सन्माननीय नागरिक म्हणून पुनर्वसन करण्याचे दृष्टीने त्यांना निरनिराळे व्यवसाय व कला यांचे शिक्षण देण्यासाठी कारागृहामध्ये उद्योग सुरू करण्यात आले आहेत. कारागृहातील सर्व उद्योग वस्तुतः उत्पादन-नि-प्रशिक्षण पद्धतीच्या धर्तीवर आहेत. कैद्यांना ते ज्या उद्योगामध्ये काम करतात त्या उद्योगाचे प्रात्यक्षिक व सिद्धान्तातील ज्ञान मिळते. निरनिराळ्या व्यवसायाबाबत कैद्यांना जे ज्ञान मिळते ते त्यांना कारागृहातून सुटल्यावर आपली उपजीविका करण्यासाठी उपयोगी पडावे अशी अपेक्षा आहे.

सन २०२४-२०२५ मध्ये कारागृहातील उद्योगाचे एकूण उत्पादन रुपये १७,५८,९७,९५१ होते.

सन २०२४-२०२५ निरनिराळ्या उद्योगांमध्ये दररोज सरासरी २,३९९ बंदी काम करतात. या बंधांना शासनाने ठरवून दिलेल्या सुधारित दराने मजुरी मिळते. आधुनिक साधनसामग्रीच्या साहाय्याने कारागृह उद्योगाचे नूतनीकरण करण्याचे शासनाने मान्य केले आहे. कारागृह उद्योगाचे आधुनिकीकरण योजनेअंतर्गत विकास करण्यात येतो. जास्तीत जास्त बंधांना रोजगार देणेकरिता जाँबवर्क पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे.

बंधांना देण्यात येणाऱ्या मजुरीच्या दरात शासन निर्णय क्रमांक जेएलई-१०१३/७२६/प्र.क्र.-१८५/तुरुंग-१, दिनांक २० ऑगस्ट २०१४ कार्या. परिपत्रक क्र १०/८७२५, दिनांक १४-०८-२०२३ नुसार वाढ करण्यात आली आहे. त्यानुसार कुशल बंधांना रुपये ७४, अर्धकुशल बंधांना रुपये ६७ व अकुशल बंधांना रुपये ५३ तसेच खुली वसाहतीसाठी रुपये ९४ नुसार प्रतिदिन वेतन देण्यात येते.

कारागृहातील शेती

कारागृहात शेती हे कारागृह विभागाचे दुसरे महत्त्वाचे कार्य आहे. भाज्या व अन्नधान्याच्या गरजांच्या बाबतीत कारागृह स्वयंपूर्ण असावा यासाठी शास्त्रीय पायावर कारागृहाच्या शेतमळ्याची पुनर्रचना व विकास याकडे जास्त लक्ष पुरविण्यात येत आहे. इतर अनुषंगिक अशी (अन्नधान्य, फळे, भाजी इत्यादींसारखी) उत्पादने ही कारागृह विभागाच्या शेतकी उपविभागातील एकूण उत्पादनात बरीचशी भर घालतात. सन २०२४-२०२५ मध्ये कारागृहातील शेतीचे एकूण उत्पन्न रुपये ५,५३,२८,०६३ होते.

किशोर सुधारालय

नाशिक येथे एक किशोर सुधारालय शाळा असून तेथे बाल गुन्हेगारांच्या फायद्यासाठी व्यवसाय प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात आलेले आहेत. इयत्ता दहावीपर्यंतचे नेहमीचे शैक्षणिक वर्ग चालविले जातात. ज्या बाल गुन्हेगारांना पुढील उच्च शिक्षण घ्यावयाचे असेल त्यांना आवश्यक त्या सवलती दिल्या जातात. हिंदी, उर्दू इत्यादी भाषांचे वर्ग चालविले जातात. औद्योगिक प्रशिक्षणाकडे प्रवृत्ती असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना स्थानिक औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेत पाठविले जाते. औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेकडे प्रशिक्षणासाठी बाल गुन्हेगार पाठविण्याचे पद्धतीचे परिणाम उत्साहवर्धक आहेत. नाशिक सुधारालय येथे सध्या ८ किशोर बंदी बंदिस्त आहेत.

खुली कारागृहे

खुल्या कारागृहाकडील बंधांची अतिशय काटेकोरपणे निवड केली जाते. त्याकरिता अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक किंवा त्यांचे प्रतिनिधी, कारागृह अधीक्षक व कारागृह उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती समिती त्या बंधांची निवड करते. खुल्या कारागृहात निवड करण्यासाठी बंधांचे अभिलेख चांगले असणे आवश्यक आहे व बंधांची कोणतेही काम करण्याची तयारी असावी लागते.

खुल्या वसाहती

बंधांचा सामाजिक व व्यावहारिक दृष्टिकोन डोळ्यासमोर ठेवून पुनर्वसनाचे उद्देशाने जन्मठेपेची व दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या बंधांना बंद कारागृहातील विविध योजनांचा लाभ घेतल्यानंतर शासनाने निवड करून शिक्षा स्थगित केलेल्या बंधांना खुल्या वसाहतीत पाठविण्यात येते. त्याठिकाणी त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांसमवेत राहता येते. त्याठिकाणी त्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते. त्या बदल्यात त्यांना मजुरी दिली जाते. बंधांच्या जीवनामध्ये सुधारणा होण्यासाठी सन १९३९ मध्ये स्वतंत्रपूर खुली वसाहत ही संस्था आटपाडी येथे सुरू करण्यात आली.

(११) खुली कारागृहे व खुल्या वसाहती

सध्याच्या कालानुसार सर्वसाधारणपणे सुधार प्रशासनाचा व मुख्यत्वेकरून कारागृह पद्धतीचा मुख्य हेतू हा आहे की, कारागृहातून सुटणारे कैदी हे शिस्तबद्ध नागरिक म्हणून बाहेर पडावेत व त्यांचा समाजास उपयोग व्हावा. सर्व गुन्हेगारांच्या वागणुकीमध्येसुद्धा मानवी वागणुकीचा अंश असतो. या वाढत्या जाणीवेतून जगातील समाजशास्त्रज्ञांनी जाणले आहे की, गुन्हेगारांच्या समस्यांची उकल कारागृहाच्या भितीआड होत नाही. विविध श्रेणीच्या कोठ्यांच्या खुल्या कारागृहांची वाढ, विविध कार्यक्रम व शिस्तीवर भर हे गुन्हे व गुन्हेगारीच्या इतर प्रश्नांवर एक नवे उत्तर आहे.

खुले कारागृह, पैठण

सन १९६८ मध्ये छ. संभाजीनगर जिल्ह्यामध्ये पैठण येथे खुले जिल्हा कारागृह सुरू केले आहे. जे कैदी प्रामाणिकपणे व जबाबदारीने कारागृहात काम करतात व ज्यांची वर्तणूक चांगली आहे, अशा कैद्यांची या कारागृहासाठी महाराष्ट्र कारागृह नियमावली, १९७९ मधील तरतुदीनुसार निवड केली जाते. याकरिता कारागृह अधीक्षक व उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती या कैद्यांची निवड करते. येथील कैद्यांना शेतमळ्यावर काम दिले जाते. तसेच सुधारित शेती करण्याचे शिक्षण दिले जाते. कारागृहातून सुटल्यानंतर त्यांच्या पुनर्वसनाच्या दृष्टीने व समाजात उत्तम उपयुक्त नागरिक म्हणून राहण्यास या शिक्षणाचा उपयोग होतो. या कारागृहाची क्षमता ६५० बंदी ठेवण्याची आहे व सध्या सरासरी ५४६ बंदी आहेत. तसेच सन २०१३ मध्ये विसापूर, नाशिकरोड, नागपूर, अमरावती, कोल्हापूर येथे प्रत्येकी ५० बंदी क्षमता व सन २०१५ मध्ये गडचिरोली येथे ७५ बंदी क्षमतेचे व टाणे येथे २५ बंदी क्षमतेचे खुले कारागृह कार्यान्वित झाले आहे. तसेच माहे ऑक्टोबर २०१५ मध्ये ५० बंदी क्षमतेचे अकोला महिला खुले कारागृह देखील कार्यान्वित झाले आहे. तसेच सन २०१८ मध्ये प्रत्येकी १५ बंदी क्षमतेची सहा खुले कारागृह वर्धा, यवतमाळ, लातूर, धुळे, सिंधुदुर्ग व रत्नागिरी या ठिकाणी कार्यान्वित झाली आहेत.

महिला खुले कारागृह ५० बंदीक्षमतेचे

भारतातीलच नव्हे तर जगातील पहिले महिला खुले कारागृह दिनांक १४ मार्च २०१० रोजी येरवडा, पुणे येथे सुरू करण्यात आले असून राज्यातील कारागृहातील ५७ इच्छुक महिला बंधांची निवड करून त्यांना येरवडा येथे वर्ग करण्यात आले आहे. सदर महिला बंदी कारागृहाच्या शेती विभागात काम करतात, तसेच सदर महिला बंधांना कारागृहातून मुक्त झाल्यानंतर कारागृहाबाहेर अर्थार्जनाचे साधन म्हणून कारागृह प्रशासन व अशासकीय संस्थेद्वारे लघुउद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जात असते. त्यामध्ये पापड बनविणे, खडू व मेणबत्या इत्यादी उद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जाते.

खुल्या वसाहती

कैद्यांचे सामाजिक व व्यावहारिक पुनर्वसनाचे उराशी बाळगलेल्या ध्येयाकडे पुढचे पाऊल टाकण्याच्या उद्देशाने, जन्मठेपेची वा दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या कैद्यांना बंद कारागृहातील विविध कार्यक्रमाचा कमाल लाभ घेतल्यानंतर दोन व तीन वर्षांपर्यंत पॅरोलवर सोडण्यात येते व त्यांना या वसाहतीत राहू दिले जाते. या वसाहतीत त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांना राहण्यासाठी आणता येते. कैद्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते व त्यांना चालू बाजारभावाने मजुरी दिली जाते. प्रशासनामध्ये टोस सुधारणा होण्याच्या दृष्टीने स्वतंत्रपूर वसाहत, आटपाडी येथे १९३९ मध्ये सुरू करण्यात आली. आटपाडी येथे २८ बंदी ठेवण्याची सोय असून सन २०२३-२०२४ मध्ये ०७ (सात) बंदी होते.

व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग

उद्देश

न्यायालयामार्फत न्यायाधीन बंधास न्यायालयीन कोठडी ही सर्वसाधारणपणे १५ दिवसांकरिता मंजूर केली जाते व त्यानंतर त्याला पुन्हा पोलीस पथक मागणी करून न्यायालयात हजर करावे लागते.

पोलीस विभागाकडे असणाऱ्या अपुऱ्या मनुष्य बळामुळे न्यायालयात नियत दिनांकास बंधास हजर करणे शक्य होत नाही. महाराष्ट्रातील सर्व कारागृहांत एका कोणत्याही वेळी अंदाजे २५ ते ३० हजार न्यायाधीन बंदी बंदिस्त असतात. यामध्ये विविध गुंड टोळीचे खतरनाक गुंड, नक्षलवादी व सुरक्षा संदर्भात बंदी बंदिस्त असतात. त्यांना न्यायालयात हजर करताना कडक सुरक्षा द्यावी लागते. एवढे करून देखील गुंड टोळीचे बंदी त्यांचे बाहेरील साक्षीदारांचेमार्फत योजना करून पळून जाण्याचा प्रयत्न करतात अथवा अशा बंधांना त्यांचेविरुद्ध टोळीचे गुंडांकडून जिवाला धोका पोहचण्याची शक्यता असते.

या सर्व अडचणींवर उपाय म्हणून मुंबई कारागृहात व तेथील जिल्हा महानगर दंडाधिकारी यांचे न्यायालयात व्हीडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे न्यायाधीन बंदी हजर ठेवण्याची यंत्रणा अंमलात आणली. याद्वारे न्यायाधीन बंधांना कारागृहाबाहेर न नेता वरील यंत्रणेच्या माध्यमातून न्यायालयापुढे (ही यंत्रणा बसवून) हजर ठेवण्यात येते.

फौजदारी दंडसंहिता, १९७३ मधील कलम १६७ मध्ये महाराष्ट्र राज्यापुरती सुधारणा करून त्यात व्हीडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे न्यायाधीन बंदी हजर ठेवण्याची तरतूद करण्यात आली आहे.

अंमलबजावणी

सदर यंत्रणेची यशस्वीरित्या चाचणी मुंबई मध्यवर्ती कारागृह व न्यायालयात झाल्यानंतर भायखळा, ठाणे, छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह, नागपूर मध्यवर्ती कारागृह, नाशिक रोड मध्यवर्ती कारागृह, अमरावती मध्यवर्ती कारागृह, येरवडा कारागृहात व इतर १७ न्यायालयांमध्ये तसेच मध्यवर्ती कारागृह येरवडा, कोल्हापूर याठिकाणी व्हीडिओ कॉन्फरन्सिंग या माध्यमाद्वारे सन २०२४-२०२५ मध्ये जानेवारी ते माहे सप्टेंबर अखेर १०,५६,९०० न्यायाधीन बंधांना न्यायालयासमोर हजर ठेवण्यात आले आहे.

प्रस्तावित

सन २०२४-२०२५ या वित्तीय वर्षात १६६ नग वेबबेस व्ही. सी. युनिट यंत्रणा न्यायालयांना पुरविण्यात आल्या आहेत. तसेच सन २०२५-२६ या वित्तीय वर्षात १७.५३ कोटीकरिता १५९ नग वेबबेस व्ही सी युनिट यंत्रणा न्यायालयांना पुरविणे प्रस्तावित आहेत.

बांधकाम विभाग

कारागृह विभागामधील बांधकामे ही कारागृह सुधारणा योजना, वार्षिक योजना व केंद्रीय वित्त आयोगांतर्गत उपलब्ध होणाऱ्या अनुदानामधून केली जातात. त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे :---

वार्षिक योजना सन २०२६-२७ मध्ये करावयाची कामे

लेखाशीर्ष - ४०५९ ०९१२ सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च या लेखाशिर्षांतर्गत सध्या कारागृहांमध्ये प्रगतीत असलेली व नवीन कामे

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील
(१)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथील कारागृह कर्मचारी यांचेकरिता प्रकार २ ची ७८ शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(२)	गडचिरोली खुले जिल्हा कारागृह येथे एक बरॅकचे बांधकाम, कन्स्टीटूटा वायर कुंपनसह कंपाऊंड वॉलचे बांधकाम, ४ टेहळणी मनोरे व रस्त्यालगत प्रकाश व्यवस्था करणे.
(३)	भंडारा जिल्हा कारागृह येथील बाहेरील परिसरातील सुरक्षा भिंतीची उंची वाढवून त्यावर वायु आकाराचे काटेरी वेटोळे बसविणे.
(४)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व विभाग, नागपूर यांचे कार्यालयाच्या परिसराभोवती संरक्षक भिंतीचे बांधकाम करणे.
(५)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथील परिसरामध्ये अधीक्षक यांचेकरिता प्रकार ५ ते ९ निवासस्थानाचे बांधकाम करणे.
(६)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथील तुरुंगाधिकारी श्रेणी - १ व २ यांचेकरिता टाईप ३ च्या २० शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(७)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे अधीक्षक कार्यालय व आस्थापना कार्यालयाचे G+१ चे बांधकाम करणे.
(८)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे बाह्य रस्ता बांधकाम व कारागृह परिसराचे विद्युतीकरण करणे.
(९)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथील बाहेरील परिसराच्या आवार भिंतीसह संरक्षक भिंतीचे बांधकाम करणे.
(१०)	वाशिम जिल्हा कारागृहातील अधिकारी/कर्मचारी यांचेकरिता टाईप II चे ३६, टाईप IV चे ६, टाईप V चे ९ असे एकूण ४३ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(११)	बुलढाणा जिल्हा कारागृह येथे नवीन पुरुष ३० बंदी क्षमतेचे १ बरॅक, नवीन महिला बरॅक ३० क्षमता, वॉच टॉवर व तटभित्त बांधणे.
(१२)	बीड जिल्हा कारागृह परिसरातील विविध बरॅकच्या शौचालयांची दुरुस्ती करणे.
(१३)	बीड जिल्हा कारागृहातील ड्रेनेज लाईन दुरुस्ती करणे व चेंबर पुरविणे.
(१४)	बीड जिल्हा कारागृह येथील आवारभिंतीची दुरुस्ती करणे.
(१५)	परभणी जिल्हा कारागृह येथे कारागृहाची दुरुस्ती (पेव्हर ब्लॉक, शेड, नवीन झेंडा व इतर दुरुस्ती) करणे.
(१६)	परभणी जिल्हा कारागृह येथे कारागृह परिसरात बंधांसाठी शारीरिक मोजमाप खोलीचे बांधकाम करणे.
(१७)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह अंतर्गत जनावरांसाठी गोशाळा शेड उभारणे.
(१८)	पैठण खुले जिल्हा कारागृहास तारेचे कुंपन करणे.

वार्षिक योजना सन २०२६-२७ मध्ये करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(१९)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील विहिरीवर कडा टाकून संरक्षक जाळी बसविणे.
(२०)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील महिला व पुरुष अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता प्रत्येकी १ चेंजिंग रूमचे बांधकाम करणे.
(२१)	खुले जिल्हा कारागृह, पैठण येथे निवासी इमारतीची (बंदी बरॅक) दुरुस्ती करणे.
(२२)	खुले जिल्हा कारागृह, पैठण येथे अनिवासी इमारतीची दुरुस्ती करणे.
(२३)	धुळे जिल्हा कारागृह तसेच कारागृह कर्मचारी वसाहतीमध्ये पाणीपुरवठा पाईपलाईन करणे.
(२४)	धुळे जिल्हा कारागृह येथील मुख्य संरक्षक तटभिंतीवर वायु आकाराचे लोखंडी अँगलसह काटेरी जाळीचे कुंपन लावणे, कारागृह परिसरात व मुख्य संरक्षक भिंतीच्या परिघाबाहेर कॉक्रीटी रस्त्यांचे बांधकाम करणे, कारागृहातील विविध बरॅक, परिसरात कॉक्रीटीकरण करणे व कारागृहाचे नदीबाग येथील शेतीस संरक्षक भित बांधणे.
(२५)	धुळे जिल्हा कारागृह येथील तटभिंतीची उंची वाढविणे.
(२६)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे बंधांकरिता आयडेंटिफिकेशन रूमचे बांधकाम करणे.
(२७)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे जनरेटर शेडचे बांधकाम करणे.
(२८)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे बंधांसाठी मुलाखात कक्षाचे बांधकाम करणे.
(२९)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे उन्नत सेवा जलाशय पाण्याची टाकी बांधणे.
(३०)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे बाहेरील बाजूस संरक्षक भित बांधणे.
(३१)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे भूमिगत जलनिस्सारण वाहिनीची दुरुस्ती करणे.
(३२)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे २० वर्ग ३ (टाईप-२) व २० वर्ग-२ (टाईप-२) ची नवीन निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(३३)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथील कर्मचाऱ्यांसाठी ६४ (बिल्डिंग क्र. ५ ते ८) वर्ग-३ (टाईप-२) ची नवीन निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(३४)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथील कर्मचाऱ्यांसाठी ६४ (बिल्डिंग क्र. १ ते ४) वर्ग-३ (टाईप-२) ची नवीन निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(३५)	सातारा जिल्हा कारागृह येथे स्नान ओट्यांचे बांधकाम करणे.
(३६)	सातारा जिल्हा कारागृह येथे २० स्वच्छतागृहांचे बांधकाम करणे.
(३७)	रत्नागिरी विशेष कारागृह येथील इमारतीचे मजबुतीकरण व नूतनीकरण करणे.
(३८)	सावंतवाडी जिल्हा कारागृहाचे इमारतीवर पत्र्याचे शेड करणे.
(३९)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे अंतर्गत बी. टी. रस्ता सुधारणे.
(४०)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथील स्वयंपाकगृहाची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(४१)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बरॅक क्र. ५ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(४२)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बरॅक क्र. ४ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(४३)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बरॅक क्र. ३ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(४४)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बरॅक क्र. २ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(४५)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बरॅक क्र. १ ची दुरुस्ती (छताचे शेड, अंतर्गत आणि बाह्य रंगकाम) करणे.
(४६)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे बंधांच्या मुलाखतीसाठी मुलाखत शेड बांधणे.
(४७)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे कोर्ट पेशीकरिता जाणाऱ्या बंधांसाठी कोर्टशेड बांधणे.
(४८)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील पुरुष विभाग-२ मधील बरॅक क्र. ५ व ६ जवळील व्हरांड्यात लोखंडाचे पार्टिशन करणे.
(४९)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील बरॅकच्या डाव्या बाजूला नवीन शौचालय ब्लॉकचे बांधकाम करणे.
(५०)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील बरॅकच्या उजव्या बाजूला नवीन शौचालय ब्लॉकचे बांधकाम करणे.
(५१)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग रूमचा विस्तार करून त्यावर एक मजला बांधकाम करून त्यामध्ये पोटमाळा करणे.

वार्षिक योजना सन २०२६-२७ मध्ये करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(५२)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील जमादार क्वॉर्टर्स इमारतीची गटारलाईन दुरुस्ती व भूमिगत टाकीची दुरुस्ती करणे.
(५३)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील कोर्टरूमकरिता फर्निचर साहित्य पुरवठा करणे.
(५४)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्र. ११ मधील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
(५५)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्र. ७ मधील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
(५६)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्र. ६ मधील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
(५७)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्र. ३ मधील शौचालयाचे नूतनीकरण करणे.
(५८)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील अंतर्गत ड्रेनेज लाईनचे नूतनीकरण करणे.
(५९)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील मेन ड्रेनेज लाईन बदलणे.
(६०)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील बाथिंग प्लॅटफॉर्मचे नूतनीकरण करणे.
(६१)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील मुख्य इमारतीची दुरुस्ती करणे (जिना दुरुस्ती, पॉलिमर प्लास्टर, फरशी व कलर)
(६२)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील उपाहारगृहाचे नूतनीकरण करणे.
(६३)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील अधिकारी / कर्मचारी यांचे निवासस्थानांची दुरुस्ती करणे. (शौचालय, पॉलिमर प्लास्टर, कलर, दरवाजे, खिडक्या व छत इ.)
(६४)	बारामती जिल्हा कारागृह वर्ग-३ चे बांधकाम तसेच अधिकारी व कर्मचारी निवासस्थान व इतर बांधकामे.
(६५)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, पश्चिम विभाग, येरवडा, पुणे यांच्या कार्यालयाची दुरुस्ती व नूतनीकरण करणे.
(६६)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे बंधांकरिता Measurement Collection Unit चे बांधकाम करणे.
(६७)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील महिला व पुरुष अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता स्वतंत्र चेंजिंग रूमचे बांधकाम करणे.
(६८)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील आवारातील अंतर्गत रस्त्यांची दुरुस्ती करणे.
(६९)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल नं. १ च्या जवळ २०० बंधांसाठी ८ बरॅक, स्वच्छतागृहे, स्नान ओटे व स्वयंपाकगृहाचे बांधकाम करणे.
(७०)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे सर्कल क्र. ३ च्या मागील बाजूस नवीन अंडरग्राऊंड पाण्याची टाकी बांधणे.
(७१)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन ५ लाख लिटर क्षमतेची ओव्हरहेड पाण्याची टाकी बांधणे.
(७२)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे ८ नवीन बरॅक, स्वच्छतागृहे व स्नान ओटे बांधणे. (G + च्या ४ इमारती)
(७३)	येरवडा खुले कारागृह येथे २०० बंधांकरिता ४ नवीन बरॅकचे बांधकाम करणे.
(७४)	येरवडा महिला खुले कारागृह येथे १०० महिला बंधांसाठी नवीन बरॅकचे बांधकाम करणे.
(७५)	यवतमाळ जिल्हा कारागृह येथे स्वयंपाकासाठी G+१ बरॅकचे बांधकाम करणे.
(७६)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहाचे सर्कल क्र. १, २ व ३ येथे सुरक्षेच्या दृष्टीने ५ नग हायमास्ट दिवे बसविणे.
(७७)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील बी-यार्ड येथे ४०, टिळक सेप्रेट येथे ५५ व हॉस्पिटल सेप्रेट क्रमांक ७ येथे ५० असे एकूण १४५ सेप्रेट खोल्यांमध्ये सिलिंग फॅन बसविणे.
(७८)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील कारखाना विभागात एलईडी फिटिंग, सिलिंग फॅन व रेग्युलेटर बसविणे.
(७९)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृहात तसेच शासकीय निवासस्थानांमध्ये वाढीव पाणीपुरवठा व्यवस्था करणे.
(८०)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे अद्ययावत विक्री केंद्राचे बांधकाम करणे.
(८१)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील मुलाखत कक्षामध्ये विद्युतीकरणासंदर्भातील कामे व टेलिफोन वायरिंग इ. कामे करणे.
(८२)	येरवडा महिला कारागृह येथे ई-मुलाखत कक्षाचे बांधकाम करणे.
(८३)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्र. ३ मधील बरॅक क्र. ८ व ८-अ च्या बंधांकरिता स्वच्छतागृहांचे बांधकाम करणे.

वार्षिक योजना सन २०२६-२७ मध्ये करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(८४)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्र. १, २ व ३ येथील बरॅकच्या व्हरांड्याची दुरुस्ती करणे.
(८५)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्कल क्र. १, २ व ३ येथील बरॅकमध्ये नवीन स्वच्छतागृहे बांधणे.
(८६)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथील हॉस्पिटल यार्डमधील सेप्रेट ७ वरील छताची दुरुस्ती करणे.
(८७)	येरवडा महिला कारागृह येथे महिला बंधांकरिता १५ बेडची क्षमता असलेल्या हॉस्पिटलचे फर्निचर व विद्युतीकरणासह बांधकाम करणे.
(८८)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे पुरुष बंधांकरिता ५० बेडची क्षमता असलेल्या हॉस्पिटलचे फर्निचर व विद्युतीकरणासह बांधकाम करणे.
(८९)	येरवडा खुले कारागृह येथे १५ बेडची क्षमता असलेल्या हॉस्पिटलचे फर्निचर व विद्युतीकरणासह बांधकाम करणे.
(९०)	सोलापूर जिल्हा कारागृह येथे महिला बंधांसाठी १० बेडची क्षमता असलेल्या हॉस्पिटलचे बांधकाम करणे.
(९१)	कोल्हापूर मध्यवर्ती कारागृह येथे महिला बंधांसाठी १० बेडची क्षमता असलेल्या हॉस्पिटलचे बांधकाम करणे.
(९२)	विसापूर खुले जिल्हा कारागृह येथे २०० बंदी क्षमतेच्या ४ नवीन बरॅकचे बांधकाम करणे.
(९३)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह आवारास संरक्षक भिंत बांधणे.
(९४)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे तृतीयपंथी बंधांसाठी प्रत्येकी १ बंदी क्षमता असणाऱ्या १० सेलचे बांधकाम करणे.
(९५)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे वॉशिंग मशिनकरिता ओटा तयार करणे.
(९६)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृहातील स्वयंपाकगृह सर्कलवरील पाण्याची टाकी दुरुस्त करणे.
(९७)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे प्रत्येकी २३ बंदी क्षमतेच्या १६ बरॅकचे बांधकाम करणे.
(९८)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील नवीन जेल विभागातील बरॅक क्र. १ व २ ची दुरुस्ती व नूतनीकरण करणे.
(९९)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील नवीन जेल विभागातील बरॅक क्र. ३ व ४ ची दुरुस्ती व नूतनीकरण करणे.
(१००)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील नवीन जेल विभागातील बरॅक क्र. ५ व ६ ची दुरुस्ती व नूतनीकरण करणे.
(१०१)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील नवीन जेल विभागातील बरॅक क्र. ७ व ८ ची दुरुस्ती व नूतनीकरण करणे.
(१०२)	ठाणे मध्यवर्ती कारागृह येथील सांस्कृतिक हॉलचे नूतनीकरण करणे.
(१०३)	कल्याण जिल्हा कारागृह येथील मुख्य तटभिंतीचे बांधकाम करणे.
(१०४)	कल्याण जिल्हा कारागृह येथील पंप हाऊसला संरक्षक भिंत बांधणे.
(१०५)	कल्याण जिल्हा कारागृह येथे टाकी व पंप हाऊस बांधणे.
(१०६)	कल्याण जिल्हा कारागृहाच्या मुख्य संरक्षक भिंतीची दुरुस्ती करणे.
(१०७)	कल्याण जिल्हा कारागृहाची ड्रेनेज लाईन महानगरपालिकेच्या ड्रेनेज लाईनशी जोडणे.
(१०८)	अकोला जिल्हा कारागृह येथील उपलब्ध जागेवर स्वतंत्र महिला खुले कारागृहाकरिता बंदी बरॅक, स्वयंपाकगृह, स्वच्छतागृह व स्नानगृहे इ. बांधकाम करणे.
(१०९)	कोल्हापूर मध्यवर्ती कारागृह परिसरामध्ये १५० बंदी क्षमतेचे स्वतंत्र खुले कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(११०)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथे बहुउद्देशीय हॉलसह ग्रंथालय इमारतीचे G + १ चे बांधकाम करणे.
(१११)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथे ४ टेहळणी मनोऱ्यांचे बांधकाम करणे.
(११२)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील अधिकारी क्वॉर्टर्स इमारतीच्या गटारलाईनची दुरुस्ती करणे तसेच इमारतीच्या परिसरामध्ये पेव्हर ब्लॉक बसविणे.
(११३)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील जमादार निवासस्थानांच्या खिडक्यांना स्लायडिंग बसविणे, हवामान छप्पर बसविणे, लादीचे नूतनीकरण करणे, सिमेंट गिलावा तसेच रंगकाम करणे.
(११४)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृहातील उपाहारगृह येथे अतिरिक्त बांधकाम करणे.
(११५)	मुंबई मध्यवर्ती कारागृह येथील अधिकारी निवासस्थानांचे नूतनीकरण करणे. (अंतर्गत व बाह्य प्लास्टर, कलर, खिडक्यांची दुरुस्ती करणे)

वार्षिक योजना सन २०२६-२७ मध्ये करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(११६)	छत्रपती संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथील गट क्र. १९८ मध्ये संरक्षक भिंतीचे बांधकाम करणे, तृतीयपंथी बंधांसाठी १६ बंदी क्षमतेच्या बरेंकचे बांधकाम करणे व खुले कारागृहातील १०० बंधांसाठी बरेंकचे बांधकाम करणे.
(११७)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील आवारामध्ये नवीन धान्य गोदाम, उपाहारगृह गोदाम तसेच अभिलेख कक्ष इमारतीचे G+१ बांधकाम करणे.
(११८)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथे मुख्य प्रवेशद्वारालगत बाहेरील बाजूने मुंबई जिल्हा महिला कारागृह अधीक्षक कार्यालय, वरिष्ठ तुरुंग अधिकारी कार्यालय तसेच महिला बंधांसाठी मुलाखत कक्ष असे G+१ इमारतीचे बांधकाम करणे.
(११९)	धुळे जिल्हा कारागृहाच्या मालकीच्या नदीबाग शेती विभागात १०० बंदी क्षमतेचे खुले कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१२०)	जालना जिल्हा कारागृह येथे महिला बंधांसाठी ६० बंदी क्षमतेच्या २ बरेंकचे बांधकाम करणे, वॉच टॉवरचे बांधकाम करणे, स्वतंत्र अतिसुरक्षा विभागाचे बांधकाम, नवीन ड्रेनेज लाईनचे बांधकाम करणे.
(१२१)	विसापूर खुले जिल्हा कारागृह येथे २०० बंदी क्षमतेच्या ४ बरेंकचे (प्रत्येकी ५० बंदी क्षमता) बांधकाम करणे.
(१२२)	लातूर जिल्हा कारागृह येथे ४६ बंदी क्षमतेच्या स्वतंत्र महिला यार्डचे बांधकाम करणे.
(१२३)	लातूर जिल्हा कारागृह येथे ४८० बंदी क्षमतेच्या सोळा सर्कलचे बांधकाम करणे.
(१२४)	लातूर जिल्हा कारागृह येथे खुले कारागृहातील बंधांसाठी १०० बंदी क्षमतेच्या बरेंकचे बांधकाम करणे.
(१२५)	नाशिक येथे स्वतंत्र प्रादेशिक कार्यालयासाठी कारागृह परिसरातील जागेवर प्रशासकीय इमारत व अधिकारी / कर्मचारी यांचेसाठी २८ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१२६)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, नाशिक विभाग, नाशिक यांचे कार्यालयासाठी विश्रामगृहाचे बांधकाम करणे.
(१२७)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे महिला बंधांसाठी १० बेडची क्षमता व पुरुष बंधांसाठी ५० बेडची क्षमता असलेल्या हॉस्पिटल इमारतीचे बांधकाम करणे.
(१२८)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृहाच्या शेती परिसरात ३०० बंदी क्षमतेच्या स्वतंत्र खुले कारागृहासाठी आवश्यक बंदी बरेंक, आस्थापना विभाग, कार्यालय, गोडाऊन तसेच जनावरांसाठी गोठा व इतर अनुषंगिक कामे करणे.
(१२९)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृहाच्या आतील संरक्षक भिंतीची दुरुस्ती करणे.
(१३०)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृहातील तसेच कारागृह वसाहतीमधील पिण्याच्या पाण्याची पाईपलाईन दुरुस्ती करणे.
(१३१)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे ई-मुलाखत कक्षाचे बांधकाम करणे.
(१३२)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन ८ बरेंकचे बांधकाम करणे.
(१३३)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे अंतर्गत रस्ता, तटरक्षक भिंत व इतर अनुषंगिक कामे करणे.
(१३४)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथील चेंकिंग हॉलचे नूतनीकरण करणे.
(१३५)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथील सुरक्षा विभागामध्ये विभाजन भिंतीचे बांधकाम करणे.
(१३६)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे लिगल एड क्लिनिक कक्षाचे बांधकाम करणे.
(१३७)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्व निरीक्षण मनोऱ्यांचे दुरुस्ती, नूतनीकरण व इतर अनुषंगिक कामे करणे.
(१३८)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे सीसीटीव्ही कंट्रोल रूमचे बांधकाम करणे.
(१३९)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे प्रतीक्षालयाचे बांधकाम करणे.
(१४०)	नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे पुरेशी प्रकाश व्यवस्था होणेकामी हायमास्ट दिवे बसविणे.
(१४१)	दौलतराव जाधव तुरुंग अधिकारी प्रशिक्षण महाविद्यालय, येरवडा, पुणे येथे ई-प्रिझन व ई-ऑफिसकरिता नवीन कार्यालयाचे बांधकाम करणे.

वार्षिक योजना सन २०२६-२७ मध्ये करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(१४२)	दौलतराव जाधव तुरुंग अधिकारी प्रशिक्षण महाविद्यालय, येरवडा, पुणे येथे नवीन आस्थापना विभागाचे बांधकाम करणे.
(१४३)	रत्नागिरी विशेष कारागृह येथील खुले कारागृहातील बंधांकरिता वॉशिंग सेंटर, उपाहारगृह तसेच इस्त्री कामासाठी आवश्यक कक्षाचे बांधकाम करणे.
(१४४)	नांदेड जिल्हा कारागृह येथे एलईडी स्ट्रीट लाईट, एलईडी ट्युब फिटिंग, एलईडी फ्लड लाईट तसेच स्विच गिअर इ. विद्युत संचांची उभारणी करणे.
(१४५)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथील सर्व बरेंकची दुरुस्ती करणे तसेच संपूर्ण इमारतीची रंगरंगोटी करणे.
(१४६)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे ओव्हरहेड वॉटर टँक व बोअरवेलचे बांधकाम करणे.
(१४७)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे २३ शौचालयांचे बांधकाम करणे.
(१४८)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे महिला व पुरुष बंधांसाठी ५० बेडची क्षमता असलेल्या हॉस्पिटल इमारतीचे बांधकाम करणे.
(१४९)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथील कारागृह कर्मचारी यांचेकरिता प्रकार २ ची ७८ शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१५०)	धुळे जिल्हा कारागृह येथे तीन निरीक्षण मनोऱ्यांचे बांधकाम करणे.
(१५१)	धुळे जिल्हा कारागृह येथील दवाखाना विभाग तसेच सर्कल विभाग येथे सांडपाणी पाईपलाईन टाकणे.
(१५२)	धुळे जिल्हा कारागृह येथे मुख्य बाह्य प्रवेशद्वाराचे नव्याने बांधकाम करणे.
(१५३)	पैठण खुले कारागृह येथे नवीन मुलाखत कक्षाचे बांधकाम करणे.
(१५४)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील ११ बंदी बरेंकमधील अंतर्गत विद्युतीकरणाचे नूतनीकरण करणे.
(१५५)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील नवीन शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१५६)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील काटपूर शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१५७)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील नदीबाग शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१५८)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील पेरूबाग शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१५९)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील तीनमोरी शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१६०)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील पिंपळवाडी शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१६१)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथील सोनवडी शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१६२)	पैठण खुले जिल्हा कारागृहाच्या विहामांडवा शेती विभागात पत्र्याचे शेड तसेच शौचालयाचे बांधकाम करणे.
(१६३)	पैठण खुले कारागृह येथे हॉस्पिटलचे बांधकाम करणे.
(१६४)	पैठण खुले कारागृह येथील विहामांडवा शेतीस तारेचे कुंपन करणे.
(१६५)	पैठण खुले कारागृह येथे नवीन वेस्टर्न टॉयलेटचे बांधकाम करणे.
(१६६)	पैठण खुले जिल्हा कारागृह येथे १५० बंदी क्षमतेच्या ३ बरेंकचे (प्रत्येकी ५० बंदी क्षमता) बांधकाम, ई-किऑस्क मशीन ठेवण्यासाठी नवीन कक्षाचे बांधकाम तसेच अंतर्गत रस्त्याचे बांधकाम करणे.
(१६७)	पैठण खुले कारागृह येथे उपाहारगृहाचे बांधकाम करणे.
(१६८)	सांगली जिल्हा कारागृह येथे महिला व पुरुष बंधांसाठी नवीन हॉस्पिटल इमारतीचे बांधकाम करणे.
(१६९)	भायखळा जिल्हा कारागृह येथील व्हिडिओ कॉन्फरन्स युनिटसच्या विस्तार करण्यासाठी विद्युत संचमांडणीचे नूतनीकरण करणे.
(१७०)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व विभाग, नागपूर कार्यालयाचे इमारतीत फायर फायटिंग अॅरेजमेन्ट सिस्टिम बसविणे.

वार्षिक योजना सन २०२६-२७ मध्ये करावयाची कामे-चालू
(४०५९ - सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च)-चालू

अ. क्र.	कामाचे नाव
	तपशील-चालू
(१७१)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व विभाग, नागपूर येथील शासकीय वाहन तसेच अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता वाहनतळाचे (पार्किंग शेड) बांधकाम करणे.
(१७२)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व विभाग, नागपूर कार्यालयात उद्वाहन यंत्रणा (लिफ्ट) बसविणे.
(१७३)	कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व विभाग, नागपूर येथे कर्मचाऱ्यांसाठी २८ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१७४)	बीड जिल्हा कारागृह येथील सर्व बॅरेक्सची दुरुस्ती करणे.
(१७५)	बीड जिल्हा कारागृह येथील महिला विभागातील सर्व यार्डमध्ये पेव्हर ब्लॉक बसविणे.
(१७६)	बीड जिल्हा कारागृहाचे मुख्य प्रवेशद्वाराच्या समोरील बाजूस पेव्हर ब्लॉक बसविणे.
(१७७)	बीड जिल्हा कारागृह येथील कर्मचारी वसाहतीकडे जाणारा मुख्य रस्ता नवीन सिमेंट क्रॉक्रीट करणे.
(१७८)	बीड जिल्हा कारागृह येथे बाहेरून येणारे अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता शौचालय व बाथरूम बांधणे.
(१७९)	बीड जिल्हा कारागृह येथे कर्मचारी निवासस्थान परिसरामध्ये सिमेंट क्रॉक्रीटचा रस्ता तयार करणे.
(१८०)	बीड जिल्हा कारागृह येथील निवासस्थानाची दुरुस्ती करणे. (पेव्हर ब्लॉक, फ्लोरिंग, दरवाजे इ.)
(१८१)	बीड कारागृहातील बरॅक क्र. १ ते ५ ची दुरुस्ती करणे.
(१८२)	बीड कारागृहातील कपडा गोदाम, दवाखाना, न्याय विभाग, आस्थापना कार्यालयाची दुरुस्ती करणे.
(१८३)	बीड जिल्हा कारागृहाच्या मुख्य तटभितीस दक्षिण-उत्तर आतील व बाहेरील बाजूने वॉटरप्रूफ कलर करणे.
(१८४)	बीड जिल्हा कारागृहाच्या मुख्य तटभितीस पूर्व-पश्चिम आतील व बाहेरील बाजूने वॉटरप्रूफ कलर करणे.
(१८५)	सातारा जिल्हा कारागृह येथे अधीक्षक केबिनसाठी स्वच्छतागृहाचे बांधकाम करणे.
(१८६)	परभणी जिल्हा कारागृह येथील अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता नवीन ५३ शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१८७)	परभणी जिल्हा कारागृह येथे महिला बंधांसाठी बरॅकचे बांधकाम करणे.
(१८८)	परभणी जिल्हा कारागृह येथे तृतीयपंथी बंधांसाठी बरॅकचे बांधकाम करणे.
(१८९)	परभणी जिल्हा कारागृह येथे हॉस्पिटलचे बांधकाम करणे.
(१९०)	परभणी जिल्हा कारागृह येथे अंतर्गत रस्त्याचे बांधकाम करणे.
(१९१)	सिंधुदुर्ग जिल्हा कारागृह येथे खुले कारागृहातील बंधांकरिता १०० बंदी क्षमतेच्या नवीन ८ बरॅकचे बांधकाम करणे.
(१९२)	धुळे जिल्हा कारागृह येथील अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरिता ११२ शासकीय निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(१९३)	छत्रपती संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथे पुरुष बंधांसाठी ५० बेड व महिला बंधांसाठी १० बेडचे अद्ययावत हॉस्पिटलचे बांधकाम करणे.
(१९४)	परभणी जिल्हा कारागृह येथे बंधांच्या मुलाखतीसाठी येणाऱ्या नातेवाईकांसाठी प्रतीक्षालयाचे बांधकाम करणे.
(१९५)	रत्नागिरी विशेष कारागृह येथे १५० बंदी क्षमतेचे स्वतंत्र खुले कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१९६)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे सर्कल क्र. १, २ व ३ हॉस्पिटल यार्ड, टिळक सेप्रेट, बी यार्डमधील बंधांकरिता स्वतंत्र ई-मुलाखत कक्षाचे बांधकाम करणे.
(१९७)	सावंतवाडी जिल्हा कारागृह येथे मुख्य संरक्षक भिंतीचे बांधकाम करणे.
(१९८)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह कर्मचारी वसाहत ४० क्वॉर्टर्स ते एअरपोर्ट रोडपर्यंत संरक्षक भित्त बांधणे.
(१९९)	किशोर सुधारालय, नाशिक येथे बंधांकरिता ग्रीनजिमचे बांधकाम करणे.
(२००)	किशोर सुधारालय, नाशिक येथे अंतर्गत रस्ते तयार करणे व परिसरात पेव्हर ब्लॉक बसविणे.

मागणी क्र. बी-१० मुख्य लेखाशीर्ष ४०७० (४०७० ०३३८) ५३ मोठी बांधकामे या लेखाशीर्षातर्गत पोलीस गृह निर्माण व कल्याण महामंडळ, वरळी, मुंबई यांचेमार्फत प्रगतीत असलेली / बांधकाम करावयाची नवीन कारागृहे व इतर बांधकामे.

अ. क्र.	कामाचे नाव
(१)	मोजे उमरोली, जि. पालघर येथे १५०० बंदी क्षमतेचे नवीन पालघर मध्यवर्ती कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(२)	नारायणडोह, जि. अहिल्यानगर येथे ५०० बंदी क्षमतेचे जिल्हा कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(३)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे नवीन १८२ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.
(४)	तळोजा मध्यवर्ती कारागृह येथे हॉस्पिटल विभागाचे बांधकाम करणे.
(५)	मोजे कारंजा, जि. गोंदिया येथे ५०० बंदी क्षमतेचे जिल्हा कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(६)	मोजे बासंबा, जि. हिंगोली येथे ५०० बंदी क्षमतेचे जिल्हा कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(७)	खेडी शिवार, भुसावळ येथे ५०० बंदी क्षमतेचे नवीन जिल्हा कारागृह बांधणे.
(८)	महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवा विभागासाठी येरवडा, पुणे येथे नवीन प्रशासकीय इमारत (मुख्यालय) व प्रशिक्षण महाविद्यालयांचे बांधकाम करणे.
(९)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे १५० बंदी क्षमतेचे खुले कारागृहाचे बांधकाम करणे.
(१०)	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह परिसरात G+१ च्या एकूण ५ बरॅकचे बांधकाम करणे.
(११)	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे अस्तित्वातील जागेवर ४०६४ बंदी क्षमतेचे मध्यवर्ती कारागृह क्र. २ व ६३३ निवासस्थानांचे बांधकाम करणे.

महिलांचे सक्षमीकरण

१. कैद्यांना तुरुंगात ठेवण्यामागे हेतू त्यांच्यात सुधारणा व्हावी व त्यांचे पुनर्वसन होण्याच्या दृष्टीने त्यांना योग्य ते व्यावसायिक शिक्षण द्यावे हा आहे. त्यांना सुशिक्षित करणे व स्वतः कमवून उपजीविका करणे सुलभ होईल अशी मदत देणे हे कैद्यांनी सुटकेनंतर प्रामाणिक जीवन जगणे याकरिता आवश्यक आहे. हा विचार पुढे ठेवून निरनिराळ्या उद्योग शाखा कारागृह विभागात चालू केल्या आहेत. सदरहू संधीचा लाभ बंदी घेत असतात. त्यास स्त्री कैदी अपवाद नाही व सध्या येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे असलेल्या महिला कारागृहात खालील उद्योग शाखेत महिला बंदी शिक्षणाचा लाभ घेत आहेत.

(१) शिवणकाम, (२) विणकाम, (३) नाडीकाम, (४) मेणबत्ती करणे, (५) जॉब वर्क

२. महिला बंधांसाठी शासन आदेश, गृह विभाग क्रमांक ओएनपी-२००३/प्र.क्र. १९४/१०५०/पीआरएस-२, दिनांक १ ऑक्टोबर २००३ नुसार भायखळा जिल्हा कारागृहातील महिला विभागाचे “मुंबई जिल्हा महिला कारागृह” अशी अधिसूचना जारी करून स्वतंत्र महिला कारागृह दिनांक २ ऑक्टोबर २००३ पासून सुरू करण्यात आलेले आहे.

३. कारागृहातील महिला बंधांना त्यांच्या अंगी असलेल्या कलागुणांप्रमाणे शिवणकाम, विणकाम, भरतकाम इत्यादींचे प्रशिक्षण कारागृह विभाग तसेच इतर संस्थांमार्फत देण्यात येते. यामध्ये प्रामुख्याने येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे साईलीला ट्रस्ट, पुणे, नाशिक रोड मध्यवर्ती कारागृह येथे वेदान्त फाउंडेशन, नाशिक, अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे व-हाड संस्था, अमरावती यांचेमार्फत प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. त्यापैकी येरवडा महिला कारागृहातील महिला बंधांसाठी साईलीला ट्रस्ट, पुणे या संस्थेमार्फत ३ महिन्यांच्या प्रशिक्षण कालावधीत महिला बंधांना ५०० रुपये छात्रवृत्ती देण्यात येते.

महाराष्ट्र कारागृह उद्योगातून महिला बंधांना शिवणकाम, विणकाम, जरीकाम, राख्या बनविणे इत्यादी प्रकारचे काम देण्यात येऊन त्यामधून रोजगार उपलब्ध करून देण्यात येतो.

याव्यतिरिक्त जॉबवर्कद्वारे येरवडा महिला कारागृहातील महिला बंधांना मे. माधवदास हरिदास सुगंधी, पुणे यांचेमार्फत अगरबत्ती तयार करण्याचे काम, नाशिक रोड मध्यवर्ती कारागृहातील महिला बंधांना जॉबवर्कद्वारे भारत मिलिंग कंपनी, नाशिक यांचेमार्फत गॅस सिलेंडरचे प्लॅस्टिक सिलिंग पट्टी बनविण्याचे काम, तसेच मुंबई महिला जिल्हा कारागृह येथील महिला बंधांना फ्रीडम फाउंडेशन, मुंबई यांचेमार्फत क्राफ्ट बनविण्याचे काम देण्यात येऊन त्यामधून सदर महिला बंधांना रोजगार उपलब्ध करून दिला जात आहे.

विवरणपत्र 'अ' STATEMENT 'A'
एकूण अर्थसंकल्पाचा कार्यक्रमनिहाय तपशील
Programmewise Details of Total Budget Estimates

(रुपये हजारान्त / Rs. in thousands)

अनु- क्रमांक Sr. No.	तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्प २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027	Programme
1	2	3	4	5	6	2
1	००१ संचालन व प्रशासन-					001 Direction and Administration—
	दत्तमत	229044	310795	251329	312663	Voted
	भारित	—	—	—	—	Charged
	एकूण	229044	310795	251329	312663	Total
2	१०१ तुरुंग					101 Jail N. I.
	दत्तमत	5919445	7379613	6554534	8052328	Voted
	भारित	—	—	—	—	Charged
	एकूण	5919445	7379613	6554534	8052328	Total
3	१०२ तुरुंगनिर्मित वस्तू-					102 Jail Manufactures—
	दत्तमत	36832	56638	156638	176000	Voted
	भारित	—	—	—	—	Charged
	एकूण	36832	56638	156638	176000	Total
4	२०५६ तुरुंग-					2056 (Jail)—
	दत्तमत वजा वसुली	(--)	10284	—	—	Voted
	भारित	—	—	—	—	Charged
	एकूण	6175037	7747046	6962501	8540991	Total

विवरणपत्र 'ब' STATEMENT 'B'
एकूण अर्थसंकल्पाचा प्रधान शीर्ष-नि-कार्यक्रमनिहाय तपशील
Major Head-cum-Programmewise Details of Budget Estimates

(रुपये हजारांत/ Rs. in thousands)

अनु- क्रमांक Sr. No.	तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्प २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027	Programme
1	2	3	4	5	6	2
1	२०५६ तुलंग-					2056, Jails—
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
	००१ संचालन व प्रशासन ..	229044	310795	251329	312663	001 Direction and Administration.
	दत्तमत ..					N. I.
2	१०१ तुलंग-	5919445	7379613	6554534	8052328	101 Jail
	भारित ..	—	—	—	—	Charged
3	१०२ तुलंगनिर्मित वस्तू ..	36832	56638	156638	176000	102 Jail Manufactures
4	दत्तमत वजा-वसुली ..	10284	—	—	—	Deduct Recoveries
	एकूण वसुली ..	—	—	—	—	Total Recoveries
	एकूण ..	6175037	7747046	6962501	8540991	Charged } Total Voted }
	एकूण ..२०५६ तुलंग-- ..	6175037	7747046	6962501	8540991	

कार्यक्रम १

संचालन व प्रशासन

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे खातेप्रमुख असून ते तुरुंग खात्याचे नियंत्रण अधिकारी म्हणून काम पाहतात. त्यांचे अधिकारक्षेत्रात राज्यातील सर्व तुरुंग येतात. त्यांना त्यांचे कार्यालयातील उपमहानिरीक्षक (मुख्यालय), संशोधन अधिकारी, अधीक्षक, तुरुंग उद्योग व अधीक्षक, वस्त्रनिर्माण उद्योग, तंत्र अधिकारी (कारागृह शेती), उपअभियंता लेखापरिक्षण, अर्थसंकल्पकरिता लेखाधिकारी, सहा. लेखाधिकारी हे निरनिराळ्या कामात मदत करतात. याशिवाय लेखाधिकारी, विधी अधिकारी, सांख्यिकी अधिकारी व इतर कर्मचारीवर्गसुद्धा या कामाकरिता नेमलेला आहे.

प्रशासनाच्या सोयीनुसार राज्यातील तुरुंग खात्याची खालील विभागांत विभागणी करण्यात आली आहे :-

प्रादेशिक विभाग	अंतर्भूत जिल्हे
(१) पश्चिम विभाग	.. पुणे, सातारा, सांगली, कोल्हापूर, सोलापूर.
(२) मध्य विभाग	.. छ. संभाजीनगर, नांदेड, परभणी, बीड, धाराशिव, जालना, लातूर, हिंगोली.
(३) पूर्व विभाग	.. नागपूर, भंडारा, चंद्रपूर, वर्धा, अमरावती, अकोला, यवतमाळ, बुलढाणा, गडचिरोली, गोंदिया, वाशिम.
(४) दक्षिण विभाग	.. मुंबई, ठाणे, रायगड, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, नवी मुंबई, पालघर.
(५) नाशिक विभाग	.. नाशिक, अहिल्यानगर, धुळे, जळगाव, नंदुरबार.

या विभागाचे प्रमुखपदी कारागृह उपमहानिरीक्षकांची नेमणूक झालेली असून, त्यांना प्रादेशिक खातेप्रमुख म्हणून संबोधित करण्यात आले आहे. त्यांना कारागृह महानिरीक्षक यांनी दिलेली कार्ये व प्रशासकीय अधिकारांपैकी काही अधिकार सन १८९४ च्या तुरुंग कायदा, कलम ५ (२) प्रमाणे प्रदान करण्यात आलेले आहेत. त्या अनुषंगाने ते त्यांच्या अखत्यारीतील तुरुंगाचे निरीक्षण व पर्यवेक्षण करणे, प्रशासन चालविणे व नियंत्रण ठेवणे ही कामे पार पाडतात. त्यांना त्यांच्या अखत्यारीतील दुय्यम कारागृहांचेही निरीक्षण करावे लागते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता
(II) Financial Requirements

तक्ता १
TABLE I

(रुपये हजारों / Rs. in thousands)

अनु- क्रमांक Sr. No.	तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्प २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ Budget Estimates 2026-2027	Programme
1	2	3	4	5	6	2
अ.	कार्याचे वर्गीकरण—					
००१	संचालन आणि प्रशासन— (२०५६००२६)					
(००)	कारागृह { भारत .. निरीक्षणालय { दत्तमत .. [अनिवार्य] {	—	—	—	—	
	एकूण 'अ' {	229044	310795	251329	312663	
		—	—	—	—	
		229044	310795	251329	312663	
ब.	उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण					
(००)	कारागृह निरीक्षणालय—					
०१	वेतन ..	199514	264707	215163	266306	
०५	बक्षिसे ..	90	100	70	100	
०६	दूरध्वनी, बीज व पाणी ..	1574	3000	2400	2500	
	शुल्क ..					
१०	कंत्राटी सेवा ..	321	336	302	330	
११	देशातर्गत प्रवास खर्च ..	553	1193	835	1200	
१२	विदेश प्रवास खर्च ..	65	346	1346	346	
१३	कार्यालयीन खर्च ..	16015	28390	21912	29000	
१४	भाडेपट्टी व कर ..	494	700	560	600	
१७	संगणकावरील खर्च ..	338	862	603	870	
१८	सुट्टीच्या दिवसाची भरपाई..	899	1000	700	1000	
२१	पुरवठा व सामग्री ..	—	—	—	—	
२४	पेट्रोल, तेल व वंगण ..	2024	2750	2200	3000	
२६	जाहिरात व प्रसिद्धी ..	404	100	70	100	

२७ लहान बांधकामे	..	—	110	77	110	27 Minor Works
२८ व्यावसायिक सेवा	..	351	500	400	500	28 Professional Services
३१ सहायक अनुदाने	..	140	200	140	200	31 Grant-in-aid
४१ गुप्तसेवा	..	1350	1500	1050	1500	41 Secret Service Expenditure
५१ मोटार वाहने	..	—	01	01	01	51 Motor Vehicles
५० इतर खर्च	दत्तमत ..	4912	5000	3500	5000	50 Other charges { Voted Charge
	भारित ..	—	—	—	—	
एकूण 'ब' स्थूल	दत्तमत ..	229044	310795	251329	312663	Total 'B' { Voted Charged
	भारित ..	—	—	—	—	
एकूण ..		229044	310795	251329	312663	Total
एकूण 'ब' निव्वळ	दत्तमत ..	229044	310795	251329	312663	'B' Net { Voted Charged
	भारित ..	—	—	—	—	
क. वित्त व्यवस्थेची साधने--						C. Source of Finance—
मागणी क्र. प्रधान शीर्ष दत्तमत ..		—	—	—	—	Demand Major Head Voted No.
बी-५ २०५६						B-5 2056 Charged
एकूण 'क' स्थूल	दत्तमत ..	229044	310795	251329	312663	Total 'C' Gross { Voted Charged
	भारित ..	—	—	—	—	
वजा वसुली ..		—	—	—	—	Deduct—Recoveries
एकूण 'क' निव्वळ	दत्तमत ..	229044	310795	251329	312663	Total 'C' Net { Voted Charged
	भारित ..	—	—	—	—	

(३) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक व विभागीय कारागृह उपमहानिरीक्षक यांनी केलेल्या निरीक्षण अहवालाबाबतचा तपशील

तक्ता २ TABLE II

निरीक्षण अधिकारी Inspecting Officer	प्रमाणकाप्रमाणे वर्षभरात करावयाच्या निरीक्षणांची संख्या			केलेल्या निरीक्षणांची संख्या No. of Inspections carried out			
	No. of Inspections required to be carried out annually as per norms			2024-2025		2025-2026	
	मध्यवर्ती कारागृह	जिल्हा कारागृह	जिल्हा कारागृह	मध्यवर्ती कारागृह	जिल्हा कारागृह	मध्यवर्ती कारागृह	जिल्हा कारागृह
	Prison	Sub-Jail	Sub-Jail	Prison	Sub-Jail	Prison	Sub-Jail
1	2	3	4	5	6	7	
1. अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक Additional D.G. and Inspector General of Prison	8	-	-	0	-	-	-
2. कारागृह उपमहानिरीक्षक नागपूर (पूर्व विभाग) D. I. G. Prisons Nagpur (Eastern Region)	18	31	02	09	00	00	00
3. कारागृह उपमहानिरीक्षक पुणे (पश्चिम विभाग) D. I. G. Prisons Pune (Western Region)	10	56	00	06	00	00	00
4. कारागृह उपमहानिरीक्षक छत्रपती संभाजीनगर (मध्य विभाग) D. I. G. Prisons Chh. Sambhajingar (Central Region)	10	55	00	03	00	00	00
5. कारागृह उपमहानिरीक्षक मुंबई (दक्षिण विभाग) D. I. G. Prisons Mumbai (South Region)	8	31	03	07	01	00	00
6. कारागृह उपमहानिरीक्षक नाशिक (नाशिक विभाग) D. I. G. Prisons Nashik (Nashik Region)	-	-	00	02	00	00	00

(अ) महाराष्ट्र राज्य कारागृह कर्मचारी कुटुंब कल्याण निधी

या निधीचा उद्देश कर्मचारी आणि त्यांचे कुटुंबीयांना निकडीच्या आणि आकस्मिकपणे उद्भवणाऱ्या प्रसंगाच्या वेळी पैशाच्या अग्र वस्तूच्या स्वरूपात मदत करण्याचा आहे.

हा निधी सन १९५५ साली कर्मचाऱ्यांकडून वर्गणी घेऊन प्रथम उभारण्यात आला. सन १९७४-७५ पासून या निधीला शासनाकडून अंशदान देण्यात येत आहे. सन २००९-२०१० पासून रुपये २५ हजार अंशदान मंजूर करण्यात आले होते. मात्र गृह विभाग शासन निर्णय क्रमांक जे. एच. एम.-१०१२/प्र. क्र. ४५/तुरुंग-२, दिनांक १४ सप्टेंबर २०१५ नुसार सन २०१५-१६ पासून रुपये ३.५० लाख इतके अंशदान मंजूर करण्यास मान्यता दिली आहे.

शिष्यवृत्ती

परिपत्रक जा.क्र. अपोमसंकांमनि/लेखा/शिष्यवृत्ती/१०३२२/२०२४, कक्ष-५, दिनांक ११ डिसेंबर २०२४ अन्वये अधिकारी/कर्मचारी यांच्या पाल्यांना कुटुंब कल्याण निधीमधून शैक्षणिक कारणास्तव शिष्यवृत्ती दिली जाते. सन २०२३-२४ या शैक्षणिक वर्षापासून शिष्यवृत्ती रकमेत खालीलप्रमाणे वाढ करण्यात आली आहे.

एस.एस.सी./एच.एस.सी. शिक्षण पूर्ण केलेल्या पाल्यांना खालीलप्रमाणे शिष्यवृत्ती देण्यात येते.

(१) इयत्ता १० वी व १२ करिता ६० टक्के ते ७९.९९ टक्के च्या दरम्यान रुपये ३,०००.

(२) इयत्ता १० वी व १२ करिता ८० टक्के ते ८९.९९ टक्के च्या दरम्यान रुपये ७,५००.

(३) इयत्ता १० वी व १२ करिता ९० टक्के व त्यापेक्षा अधिक रुपये १०,०००.

पदविका, पदवी व पदव्युत्तर शिक्षण पूर्ण केलेल्या पाल्यांना खालीलप्रमाणे शिष्यवृत्ती देण्यात येते.

(१) पदविका, पदवी व पदव्युत्तर शिक्षण प्रथम श्रेणीत पूर्ण केलेल्या पाल्यांना शिष्यवृत्ती रुपये ७,५००.

(२) पदविका, पदवी व पदव्युत्तर शिक्षण विशेष प्रावीण्यासह पूर्ण केलेल्या पाल्यांना शिष्यवृत्ती रुपये १०,०००.

कुटुंब कल्याण निधी

तक्ता ३ TABLE III

	सन Year	आरंभीची शिल्लक Opening Balance	जमा * Receipt	एकूण Total	खर्च Expenditure	शिल्लक Balance
शासनाचे अनुदान व कर्मचाऱ्यांकडून आलेली वर्गणी	रु.	रु. Rs.	रु. Rs.	रु. Rs.	रु. Rs.	रु. Rs.
	2024-2025	45200460	6603673	51804133	2175000	49629133
	2025-2026	49629133	2326135	51955268	4568344	47386924
	2026-2027 (अंदाजे)	47386924	3238188	50625112	685444	49939668

सन २०२४-२०२५ चे आकडे अंदाजित आहेत.

तक्ता ३-चालू TABLE III-contd.

	2024-2025	2025-2026	2026-2027 (अंदाजे) (Estimated)	
(अ) पुस्तकांचे संच				(a) Set of Books—
(१) विकत घेतलेले संच ...	—	—	—	(1) No. of sets purchased (Books)
(२) लाभ घेणारी मुले ...	—	—	—	(2) No. of students covered
(३) खर्च ...	—	—	—	(3) Expenditure incurred
(ब) अपघातप्रसंगी मदत				(b) Relief in accidents—
(१) मदतीसाठी पात्र असलेली संख्या ...	—	—	—	(1) No. of persons involved for help.
(२) मागणी केलेल्या कर्मचाऱ्यांची संख्या ...	—	—	—	(2) No. of persons approached for help.
(३) मदत दिलेल्यांची संख्या ...	—	—	—	(3) No. of persons given help
(४) झालेला खर्च ...	—	—	—	(4) Expenditure incurred
(क) (कालपूर्व) आकस्मिक निधन झालेल्यांची संख्या	2	—	—	(c) No. of sudden death / premature death—
(१) मदतीसाठी आलेले अर्ज ...	02	—	—	(1) No. of families approached for help.
(२) मदत दिलेल्यांची संख्या ...	02	—	—	(2) No. of families given help
(३) झालेला खर्च ...	20000	—	—	(3) Expenditure incurred
(ड) वैद्यकीय मदत				(d) Medical Relief—
(१) मदत मागणाऱ्या व्यक्तींची संख्या...	—	—	—	(1) No. of persons approached for help.
(२) कर्ज दिलेल्यांची संख्या ...	15	04	10	(2) No. of persons granted loan
(३) खर्च ...	3625000	1000000	3000000	(3) Expenditure incurred
(४) कर्ज थकबाकी ...	2381958	1024250	—	(4) Amount of loan overdue of recovery.
(५) वसूल केलेल्या कर्जाची रक्कम ...	1106382	38250	—	(5) Amount of loan recovered
(६) कर्जाची रक्कम येणे बाकी ...	2381958	1024250	—	(6) Amount of loan outstanding
(इ) विद्यार्थ्यांना बक्षिसे व शिष्यवृत्त्या...	1950000	2380000	2670000	(e) Awards—

कारागृह कर्मचारी भवन

“ कारागृह कर्मचारी भवन ” हे तुरुंग अधिकारी प्रशिक्षण महाविद्यालय, येरवडा, पुणे-६ येथे बांधण्यात आले आहे. यावर रुपये ५०.०० लाख इतका खर्च झालेला आहे. त्याचबरोबर कारागृह कर्मचारी भवनाशेजारीच मंगल कार्यालयाची वास्तू १२० फूट × ६० फूट बांधण्यात आली आहे. तसेच अद्ययावत सुखसोयींनी परिपूर्ण असलेले स्वयंपाकगृह बांधण्यात आले आहे. कारागृह कर्मचाऱ्यांच्या मुलामुलीची लग्ने, मुंज व स्वागत समारंभ व इतर धार्मिक कार्यक्रम करण्यासाठी यांचा वापर होत आहे. तसेच खाजगी व्यक्तींना सदर कार्यालय भाड्याने उपलब्ध करून देण्यात येते. त्यामुळे कारागृह विभागाच्या उत्पन्नात वाढ झाली आहे व त्यातूनच सदर इमारतीच्या देखभालीचा खर्च केला जातो. त्यामुळे शहरी वातावरणात कर्मचाऱ्यांना आधुनिक सुखसोयींनी कमी खर्चात सेवा उपलब्ध झालेली आहे.

महाराष्ट्रातील निरनिराळ्या कारागृहांच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना कारागृह महानिरीक्षणालय, पुणे किंवा कारागृह उपमहानिरीक्षक कार्यालय, पुणे-६ येथे किंवा येरवडा कारागृह येथे शासकीय कामासाठी यावे लागते व अशा वेळी शासकीय विश्रामगृहात सोय करणे सुरक्षिततेच्या दृष्टीने गैरसोयीचे होते. यास्तव अतिवरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या निवासाकरिता २ विश्रामकक्ष व इतर कर्मचाऱ्यांकरिता ४ विश्रामकक्ष बांधण्यात आले आहेत.

अशा प्रकारे कारागृह कर्मचाऱ्यांच्या सर्वांगीण विकासाकरिता या वास्तूचा उपयोग होत आहे.

(ब) क्रीडा निधी

तुरुंग खात्यातील कर्मचारी व त्यांच्या कुटुंबीयांसाठी लागणाऱ्या खेळांची निरनिराळी साधने व कार्यक्रम यावरील खर्चाची तरतूद करण्यासाठी हा निधी सन १९५१ साली कर्मचाऱ्यांच्या वर्गणीच्या पैशातून प्रथम उभारण्यात आला. सन १९७४-७५ या वर्षापासून शासनाकडून या निधीस दरवर्षी २०१५-२०१६ पर्यंत रुपये ५,००० चे अंशदान देण्यात येत होते. मात्र गृह विभाग शासन निर्णय क्रमांक जेएचएम-१०१२/प्र. क्र. ४५/तुरुंग-२, दिनांक १४ सप्टेंबर २०१५ नुसार या निधीस दरवर्षी २०१५-१६ पासून २.०० लक्षचे अंशदान मंजूर करण्यास मान्यता दिलेली आहे.

परिपत्रक जा.क्र. १०१८४/२०२४, कक्ष-५, दिनांक ६ डिसेंबर २०२४ अन्वये अधिकारी/कर्मचारी यांच्या क्रीडा निधीच्या रकमेत खालीलप्रमाणे वाढ करण्यात आली आहे :-

अ.क्र.	तपशील	०१ जानेवारी २०२५ पासून वाढ
१	कारागृह अधिकारी वर्ग-०१ करिता	रुपये १५०/--
२	कारागृह अधिकारी वर्ग-०१ व ०२ करिता	रुपये १००/--
३	कारागृह कर्मचारी वर्ग-०४ करिता	रुपये १०/--

तक्ता ४ TABLE IV

	वर्ष Year	आरंभीची शिल्लक Opening Balance	जमा Receipt	एकूण Total	खर्च Expenditure	शिल्लक Balance
शासनाचे अनुदान व कर्मचाऱ्यांकडून आलेली वर्गणी		रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.
	2024-2025	2382113	534846	2916959	1500000	1416959
	2025-2026	1416959	2954030	4370989	1927379	2443610
	2026-2027 (अंदाजे)	2443610	4480880	6924490	5179823	1744667
	(Estimated)					

(क) बंदी कल्याण निधी

कारागृहातील वास्तव्यात कैद्यांना शैक्षणिक, मनोरंजनपर आणि व्यवसाय शिक्षण वगैरे निरनिराळ्या बाबतीत मदत करता यावी या उद्देशाने या निधीची निर्मिती करण्यात आली आहे. तसेच कारागृहातून सुटकेच्या वेळी व्यवसाय करण्यासाठी लागणारी उपकरणे आणि कपडेल्ते विकत घेण्यासाठी कैद्यांना मदत देण्याचाही या निधीचा उद्देश आहे. हा निधी सन १९६१ साली कैद्यांची ऐच्छिक

वर्गणी, जनतेकडून मिळालेल्या देणग्या आणि कैद्यांनी केलेल्या करमणुकीच्या कार्यक्रमांद्वारे आलेल्या रकमेतून उभारण्यात आला आहे. तसेच शासन या निधीस अंशदान देते. सन २०१४-२०१५ सालाकरिता शासनाकडून रुपये ६०,००० अंशदान मंजूर करण्यात आले होते. मात्र गृह विभाग शासन निर्णय क्रमांक जेएचएम-१०१२/प्र. क्र. ४५/तुरुंग-२, दिनांक १४ सप्टेंबर २०१५ नुसार या निधीस दरवर्षी २०१५-१६ पासून ४.५० लक्ष चे अंशदान मंजूर करण्यास मान्यता दिलेली आहे.

तक्ता ५ TABLE V

बंदी कल्याण निधी

वर्ष Year	आरंभीची शिल्लक Opening Balance	जमा * Receipt	एकूण Total	खर्च Expenditure	शिल्लक Balance
शासनाचे अनुदान व कर्मचार्यांकडून आलेली वर्गणी	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.	रुपये Rs.
2024-2025	3450785	691859	4142644	45000	4097644
2025-2026	4097644	172623	4270267	451729	3818538
2026-2027 (अंदाजे) (Estimated)	3818538	654567	4473105	550750	3922355

एस. टी. महामंडळ

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाला एस. टी. गाड्यांतून तुरुंग विभागाचे कर्मचारी व कैदी यांची ने-आण करण्याबद्दल रक्कम देण्यात येते. सन १९७४-७५ सालापूर्वी राज्य मार्ग परिवहन मंडळाला त्यांचे बिलाची रक्कम कारागृहाचे अधीक्षक रोख स्वरूपात देत असत. त्यामुळे महामंडळाला सदरचे बिलाचे पैसे वेळेवर मिळण्यास खूप अडचणी येत असत. त्यामुळे शासनाने सदरहू बाबतचे पैसे मुख्यालयाकडून देण्यात यावेत असे ठरविले आहे.

सन २०२४-२०२५ अखेर रक्कम रुपये ४८,७४,११०/- एस. टी. महामंडळास अदा केली आहे.

तक्ता ६ TABLE VI

कारागृह महानिरीक्षणालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे (पदे)

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Designation	विद्यमान वेतन संरचना Pay Structure		सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतन स्तर Pay level in Revised Pay Matrix	पदाची 2025-2026	
		वेतनबँड Pay Band	ग्रेड वेतन Grade Pay			
1	2	3	4	5	6	
राजपत्रित						
१.	अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक	..	संवर्ग पद		१	
२.	विशेष कारागृह महानिरीक्षक	..	३७४००-६७०००	१००००	एस-३० : १४४२००-२१८२००	१
३.	कारागृह उपमहानिरीक्षक	..	१५६००-३९१००	७६००	एस-२५ : ७८८००-२०९२००	१
४.	अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह	..	३७४००-६७०००	८९००	एस-२९ : १३११००-२१६६००	०
५.	अति. अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	१
६.	अधीक्षक, कारागृह वस्त्रोद्योग	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	१
७.	संशोधन अधिकारी	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१
८.	विधी अधिकारी	..	९३००-३४८००	४६००	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१
९.	पोलीस उपअधीक्षक	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१
१०.	पोलीस निरीक्षक	..	९३००-३४८००	५०००	एस-१८ : ४९१००-१५५८००	०

राजपत्रित

१.	अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक	..	संवर्ग पद		१	
२.	विशेष कारागृह महानिरीक्षक	..	३७४००-६७०००	१००००	एस-३० : १४४२००-२१८२००	१
३.	कारागृह उपमहानिरीक्षक	..	१५६००-३९१००	७६००	एस-२५ : ७८८००-२०९२००	१
४.	अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह	..	३७४००-६७०००	८९००	एस-२९ : १३११००-२१६६००	०
५.	अति. अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	१
६.	अधीक्षक, कारागृह वस्त्रोद्योग	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-१३२३००	१
७.	संशोधन अधिकारी	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१
८.	विधी अधिकारी	..	९३००-३४८००	४६००	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१
९.	पोलीस उपअधीक्षक	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१
१०.	पोलीस निरीक्षक	..	९३००-३४८००	५०००	एस-१८ : ४९१००-१५५८००	०

तक्ता ६ TABLE VI--चालू

कारागृह महानिरीक्षणालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे (पदे)--चालू

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Designation	विद्यमान वेतन संरचना Pay Structure		सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतन स्तर Pay level in Revised Pay Matrix		पदाची 2025-2026
		वेतनबँड Pay Band	ग्रेड वेतन Grade Pay			
1	2	3	4	5		6
राजपत्रित-- चालू						
११.	उपअभियंता	१५६००-३९१००	५४००	एस-२०	: ५६१००-१७७५००	१
१२.	वरिष्ठ प्रशासन अधिकारी	१५६००-३९१००	५४००	एस-२०	: ५६१००-१७७५००	१
१३.	तंत्र अधिकारी, शेती	९३००-३४८००	४६००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
१४.	अधीक्षक, तुरुंग उद्योग	१५६००-३९१००	५४००	एस-२०	: ५६१००-१७७५००	१
१५.	स्वीय सहायक रचना व. कार्यपद्धती अधिकारी	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	२
१६.	सांख्यिकी अधिकारी	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
१७.	लेखा अधिकारी	९३००-३४८००	४६००	एस-१६	: ४४९००-१४२४००	१
१८.	स्वीय स. ल. ले. स.	९३००-३४८००	४६००	एस-१६	: ४४९००-१४२४००	१
१९.	सहायक लेखा अधिकारी	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
एकूण						१८
अराजपत्रित						
२०.	तुरुंग अधिकारी, श्रेणी-१	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	२
२१.	तुरुंग अधिकारी, श्रेणी-२	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	२
२२.	कार्यालयीन अधीक्षक	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	११
२३.	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	९३००-३४८००	४४००	एस-१५	: ४९८००-१३२३००	१
२४.	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	२
२५.	पोलीस उपनिरीक्षक	९३००-३४८००	४३००	एस-१४	: ३८६००-१२२८००	२
२६.	अन्वेषक	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	३
२७.	सांख्यिकी	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	१
२८.	वरिष्ठ लिपिक	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	२१
२९.	लिपिक	५२००-२०२००	१९००	एस-६	: १९९००-६३२००	२४
३०.	कारागृह शिपाई (रक्षक)	५२००-२०२००	२०००	एस-७	: २१७००-६९१००	१५
विशेष वेतन + ५००						
३१.	हवालदार	५२००-२०२००	२४००	एस-८	: २५५००-८११००	२
३२.	मुख्याध्यापक	९३००-३४८००	४२००	एस-१३	: ३५४००-११२४००	०
एकूण						८७
गट ड						
३३.	दप्तरबंद	४४४०-७४४०	१६००	एस-३	: १६६००-५२४००	१
३४.	नाईक	४४४०-७४४०	१६००	एस-३	: १६६००-५२४००	१
३५.	शिपाई	४४४०-७४४०	१३००	एस-१	: १५०००-४७६००	५
३६.	झेरॉक्स मशिन चालक	४४४०-७४४०	१६००	एस-३	: १६६००-५२४००	१
गट ड पदे--एकूण						०८
एकूण						११३

महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवाबल कुटुंब आरोग्य योजनाबाबत

महाराष्ट्र शासन, गृह विभाग, शासन निर्णय, क्रमांक जेएलई-१०१०/५३६/प्र.क्र. १८८/पु.बां.क्र. १२०/तुरुंग-०१, दिनांक २६ एप्रिल २०१६ अन्वये पोलीस बलातील अधिकारी/कर्मचाऱ्यांची शारीरिक कार्यक्षमता चांगली राहण्यासाठी काहीही रोख रक्कम न भरता खाजगी रुग्णालयात त्वरित आरोग्य सेवा सुविधा मिळण्यासाठी महाराष्ट्र पोलीस कुटुंब आरोग्य योजनेच्या धर्तीवर कारागृह व सुधारसेवेतील फक्त गणवेषधारी अधिकारी/कर्मचारी यांच्याकरिता शासनाने कुटुंब आरोग्य योजना लागू केली आहे.

१. या योजनेस "महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवाबल कुटुंब आरोग्य योजना" या नावाने संबोधण्यात येते.

२. या योजनेतर्गत लाभ घेण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य कारागृह व सुधारसेवांतर्गत कार्यरत गणवेषधारी अधिकारी व कर्मचारी यांच्यासह त्यांच्यावर अवलंबून असलेल्या महाराष्ट्र राज्य सेवा (वैद्यकीय देखभाल) अधिनियम, १९६१ मधील नियम २ (३) मधील कुटुंब या संज्ञेअंतर्गत समाविष्ट असणाऱ्या व्यक्ती पात्र असतील.

३. महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवाबल कुटुंब आरोग्य योजनेचा लाभार्थी हा पॅनलवरील करारबद्ध केलेल्या महाराष्ट्रातील १४८ कोणत्याही रुग्णालयात वैद्यकीय उपचार होऊ शकतात. (यादी कारागृह विभागाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे).

४. महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवाबल कुटुंब आरोग्य योजना गणवेषधारी अधिकारी/कर्मचारी शासकीय सेवेत कार्यरत असेपर्यंत लागू राहिल तद्नंतर त्यांना व त्यांचे कुटुंबीयांना या योजनेचा लाभ घेता येणार नाही.

५. महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवाबल कुटुंब आरोग्य योजनेचा लाभ हा सार्वजनिक आरोग्य विभाग, शासन निर्णय क्रमांक एमएजी-२००५/प्र.क्र. १/आरोग्य-३, दिनांक १९ मार्च २००५ अन्वये शासनाने निश्चित केलेल्या २७ आकस्मिक व ५ गंभीर व सार्वजनिक आरोग्य विभाग, शासन निर्णय, क्रमांक वैखप्र-२०२०/प्र.क्र. ६६/राकावि-२, दिनांक १७ डिसेंबर २०२० अन्वये कोविड-१९ या आकस्मिक आजाराचा समावेश करण्यात आला आहे अशा एकूण आकस्मिक-२८ व गंभीर-५ आजार अंतर्भूत केले आहे.

६. या योजनेखालील लाभार्थी यांच्या कारागृह/कार्यालय प्रमुखांनी सतत आढावा घेऊन सेवानिवृत्त, मृत्यू, बडतर्फी इत्यादी कारणामुळे सेवेतून मुक्त झालेले अधिकारी/कर्मचारी यांची नावे लाभार्थी यादीतून कमी करण्याची व नवीन/नवनियुक्त अधिकारी/कर्मचारी तसेच पात्र परंतु रजेवर किंवा निलंबित केले असल्यास ते व त्यांच्या कुटुंबीयांना लाभ देण्याची कार्यवाही करावी.

७. महाराष्ट्र कारागृह व सुधारसेवाबल कुटुंब आरोग्य योजनेअंतर्गत गणवेषधारी अधिकारी/कर्मचारी यांना पॅनलवरील रुग्णालयात खालीलप्रमाणे वॉर्डची सुविधा देय/उपलब्ध आहे.

अ.क्र.	पदनाम	सुविधा
१	२	३
१	कारागृह शिपाई ते सुभेदार	जनरल वॉर्ड
२	तुरुंग अधिकारी, श्रेणी-०२ ते तुरुंग अधिकारी, श्रेणी-०१	सेमी प्रायव्हेट वॉर्ड
३	कारागृह उपअधीक्षक ते कारागृह विभागातील वरिष्ठ अधिकारी	प्रायव्हेट वॉर्ड

कार्यक्रम २

तुरुंग व तुरुंगनिर्मित वस्तू

(अ) तुरुंग

संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यात ६० तुरुंग असून त्यामध्ये ९ मध्यवर्ती कारागृह, २८ जिल्हा कारागृह, १ किशोर सुधारालय, १९ खुले कारागृह, १ विशेष कारागृह रत्नागिरी, १ महिला कारागृह, १ खुली वसाहत यांचा समावेश होतो.

एकूण क्षमता व सरासरी कैद्यांची संख्या यावरून तुरुंगाचे मध्यवर्ती कारागृह, वर्ग एक, दोन व तीन यामध्ये वर्गीकरण करण्यात आले आहे. मध्यवर्ती कारागृहातील कैद्यांची संख्या साधारणपणे ८०० च्यावर असते. जिल्हा कारागृह वर्ग-१ मध्ये कैद्यांची संख्या ३०१ ते ७९९ च्या दरम्यान असते. जिल्हा कारागृह वर्ग-२ मध्ये कैद्यांची संख्या १५० ते ३०० पर्यंत असते. तर जिल्हा कारागृह वर्ग-३ मध्ये कैद्यांची संख्या ५० ते १५० पर्यंत असते. त्याची वर्गवारी सोबतचे तक्त्यात दर्शविली आहे.

तालुका मुख्यालयाच्या टिकाणी असणाऱ्या दुय्यम कारागृहांची एकूण संख्या १७१ आहे. यामधील १२८ दुय्यम कारागृह बंद असून, ४३ दुय्यम कारागृह सध्या कार्यरत आहे. या दुय्यम कारागृहांची देखरेख महसूल अधिकाऱ्यांकडून पाहिली जाते; संबंधित जिल्हाधिकारी संबंधितांवर पर्यवेक्षण करतात.

तहसीलदारांना दुय्यम कारागृहाचे अधीक्षक म्हणून संबोधिले जाते व महसूल विभागातील एक लेखनिक दैनंदिन कामाकडे लक्ष देत असतो. या कामामध्ये कैद्यांना दाखल करून घेणे व सोडणे, भोजन, कपडे व अंथरूण-पांघरूण पुरविणे, तसेच कैद्यांना न्यायालयात उपस्थित ठेवणे वगैरे कामांचा समावेश असतो.

तुरुंगात ठेवल्या जाणाऱ्या कैद्यांच्या गुन्हेगारी प्रकारावरून त्या त्या तुरुंगाचे वर्गीकरण केले जाते. हे वर्गीकरण करण्यामागील हेतू गुन्हेगाराच्या गुन्ह्याचा प्रकार, स्वरूप व गुन्ह्यातील सराईतपणा ह्यांच्या आधारे त्याला कोणत्या प्रकारचे धंदेशिक्षण व अन्य मार्गदर्शन करणे सुलभ होईल ह्यांचा विचार करणे हा आहे.

निर्ढावलेले कैदी.--रत्नागिरी जिल्हा कारागृह हे विशेष कारागृह म्हणून संबोधिले असून, इतर कारागृहातून जे कैदी शिस्त पाळत नाहीत अशा कैद्यांना या कारागृहात कडक निगराणी खाली शिस्तीची वागणूक देण्याकरिता ठेवले जाते.

महिला कारागृह.--महिला बंधांसाठी शासन आदेश, गृह विभाग क्रमांक ओएनपी/प्र. क्र. १९४/१०५०/पीआरएस-२, दिनांक १ ऑक्टोबर २००३ नुसार भायखळा जिल्हा कारागृहातील महिला विभाग, मुंबई जिल्हा महिला कारागृह, स्वतंत्र महिला कारागृह, दिनांक २ ऑक्टोबर २००३ पासून सुरू केले आहे. तसेच येरवडा व अकोला कारागृह येथे महिलांसाठी दोन खुले कारागृह कार्यान्वित झाली आहेत.

रुग्णालय तुरुंग.--जे. जे. ग्रुप रुग्णालयातील एक विभाग तुरुंग रुग्णालय म्हणून ठेवला असून, तेथे कैद्यांवर तातडीचे व खास औषधोपचार केले जातात.

बालगुन्हेगार.--जे गुन्हेगार १८ ते २३ या वयोगटातील असून, किशोर सुधारणा कायद्याच्या कक्षेत अंतर्भूत होत नाहीत, त्यांना धुळे जिल्हा कारागृहात पाठविले जाते. सदर कारागृह हे किशोर बालगुन्हेगारांसाठी म्हणूनच ओळखले जाते.

किशोर सुधारालय.-- वय १६ ते २१ वर्षांपर्यंतच्या किशोर गुन्हेगारांना नाशिक येथील किशोर सुधारालयात पाठविणेत येते.

प्रदीर्घ शिक्षा व जन्मठेप भोगणारे.--प्रदीर्घ शिक्षा किंवा जन्मठेप भोगणाऱ्या कैद्यांची जास्तीतजास्त सुरक्षितता ठेवणे आवश्यक असते व त्यांना दीर्घकालीन शिक्षण व त्याप्रमाणे सवलती देणे आवश्यक असते. अशा कैद्यांना साधारणपणे येरवडा, नागपूर, औरंगाबाद, ठाणे कोल्हापूर, नाशिक रोड, अमरावती इत्यादी मध्यवर्ती कारागृहात ठेवण्यात येते.

अल्पशिक्षा भोगणारे.--अल्पशिक्षा भोगण्यासाठी तुरुंगात दाखल होणाऱ्या कैद्यांना विशेष प्रकारचे शिक्षण वगैरे देणे जरूरीचे नसते. म्हणून काही बंधांना जिल्हा कारागृह, वर्ग-१, वर्ग-२ मध्येही ठेवण्यात येते.

न्यायाधीन कैदी.--बहुतेक न्यायाधीन कैदी हे त्या त्या जिल्ह्यात असणाऱ्या मध्यवर्ती कारागृह, वर्ग १, २ अथवा ३ मध्ये दाखल केले जातात. मुंबईमध्ये न्यायाधीन कैद्यांची संख्या मोठ्या प्रमाणात असल्याने, मुंबई मध्यवर्ती कारागृह हे न्यायाधीन कैद्यांकरिता म्हणून राखून ठेवण्यात आले आहे. तसेच भायखळा व कल्याण येथील वर्ग-१ कारागृहसुद्धा मुंबईतील न्यायाधीन कैद्यांकरिताच उपयोगात आणले जाते. क्रिमिनल अपील क्रमांक ११५५/२००५-शिवाजी सात्तुप्पा गावडे पाटील विरुद्ध महाराष्ट्र शासन मधील दिनांक २२ ऑक्टोबर २००८ मा. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे आदेशान्वये कारागृहात जे न्यायाधीन बंदी जामीनपात्र गुन्ह्यात दाखल झालेले आहेत, अशा न्यायाधीन बंधांना संबंधित न्यायालयासमोर हजर करण्याची कोर्टपेशीची तारीख कोणतीही असो, त्यांना अटक झालेल्या दिनांकापासून ७ दिवसांच्या आत ज्या न्यायालयात त्यांच्या केसेस प्रलंबित आहेत, अशा न्यायालयात जामीन मिळण्यासाठी हजर करावे असे आदेश प्राप्त झालेले असल्याने, कारागृहातील न्यायाधीन बंधांची संख्या बऱ्याच प्रमाणात कमी होईल. व्हि. सी. द्वारे केसची सुनावणी सुरू झाल्यास केसचा जलद निपटारा होईल.

खुली कारागृहे.--चांगली वर्तणूक असलेल्या बंधांचे पुनर्वसन व्यवस्थित व्हावे या दृष्टीकोनातून त्यांना पैठण, औरंगाबाद, येरवडा, मोर्शी, विसापूर, कोल्हापूर, नाशिक रोड, नागपूर, गडचिरोली, अमरावती, यवतमाळ, वर्धा, लातूर, धुळे, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, ठाणे, येरवडा महिला, अकोला महिला, जिल्हा येथील खुल्या कारागृहांत पाठविले जाते.

खुल्या वसाहती.--पुनर्वसनाच्या कार्यातील पुढचे पाऊल टाकण्याच्या ध्येयाने खुल्या वसाहतींची स्थापना करण्यात आली आहे. या वसाहतीत कैद्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांबरोबर राहण्याची परवानगी असते. या ठिकाणी त्यांना काम करून जीवन जगण्यासाठी पैसे मिळविण्याची सवलत दिलेली आहे. सध्या आटपाडी, जिल्हा सांगली येथे अशी एक वसाहत आहे.

कारागृहाची वर्गवारी	सरासरी कैदी	पश्चिम विभाग, पुणे	मध्य विभाग, छ. संभाजीनगर	पूर्व विभाग, नागपूर	दक्षिण विभाग, मुंबई	नाशिक विभाग
१	२	३	४	५	६	७
मध्यवर्ती कारागृह	८०० व त्यापेक्षा.	(१) येरवडा, पुणे (२) कोल्हापूर	(१) छ. संभाजीनगर	(१) नागपूर (२) अमरावती	(१) मुंबई (२) ठाणे (३) तळोजा, नवी मुंबई.	(१) नाशिक रोड
जिल्हा कारागृह, वर्ग-१	३०१ ते ७९९ पर्यंत	(१) खुले कारागृह, येरवडा, पुणे	(१) खुले कारागृह, पैठण. (२) लातूर.	(१) अकोला (२) भंडारा (३) चंद्रपूर (४) यवतमाळ (५) मोर्शी खुले कारागृह. (६) वर्धा (७) गडचिरोली खुले कारागृह.	(१) कल्याण (२) भायखळा (३) रत्नागिरी विशेष कारागृह. (४) मुंबई महिला जिल्हा कारागृह.	(१) धुळे (२) किशोर सुधारालय, नाशिक.
जिल्हा कारागृह, वर्ग-२	१५० ते ३०० पर्यंत	(१) सातारा (२) सांगली (३) सोलापूर	(१) परभणी (२) बीड (३) नांदेड (४) धाराशिव	(१) बुलढाणा (२) वाशिम	(१) अलिबाग (२) सावंतवाडी	(१) विसापूर खुले कारागृह. (२) अहिल्यानगर (३) जळगाव
जिल्हा कारागृह, वर्ग-३	१५० पेक्षा कमी	(१) कोल्हापूर (शहर) (२) कोल्हापूर खुले कारागृह. (३) स्वतंत्रपूर (खुली वसाहत आटपाडी). (४) येरवडा महिला खुले कारागृह.	(१) लातूर खुले कारागृह.	(१) वर्धा खुले कारागृह. (२) अमरावती खुले कारागृह. (३) नागपूर खुले कारागृह. (४) यवतमाळ खुले कारागृह. (५) अकोला महिला खुले कारागृह.	(१) जे. जे. रुग्णालय कारागृह, मुंबई-८. (२) रत्नागिरी खुले कारागृह. (३) सिंधुदुर्ग जिल्हा खुले कारागृह. (४) ठाणे खुले कारागृह	(४) नाशिक रोड खुले कारागृह. (५) भुसावळ जिल्हा कारागृह. (६) धुळे खुले कारागृह.

टीप.-- शासन, गृह विभाग अधिसूचना क्रमांक एमआयएस-१०८७/६२(१६३)/पीआरएस-२, दिनांक ६ जुलै १९९३ अन्वये भोर, इचलकरंजी, भुसावळ, पुणे, अक्कलकोट व फलटण कारागृह बंद करण्याचे आदेश झालेले होते. तथापि, सदर कारागृह हे पुन्हा सुरू करण्याचे विचाराधीन होते. त्याप्रमाणे शासन निर्णय, एलएनडी/०१९७/५/९३/पीआरएस-२, दिनांक २४ सप्टेंबर २००१ अन्वये सदर कारागृहे पुन्हा सुरू करण्यास शासनाने परवानगी दिली आहे. कारागृह बंद करण्यात आल्यानंतर त्या जागांचे वाटप संबंधित जिल्हाधिकारी यांनी इतरत्र केले आहे. उक्त शासन आदेशानुसार बंद झालेल्या जिल्हा कारागृहांपैकी भुसावळ जिल्हा कारागृह, दिनांक २४ सप्टेंबर २००७ पासून पुन्हा सुरू करण्यात आले आहे. उर्वरित जागा, पुन्हा रिक्त करून कारागृहास अद्याप प्राप्त झालेल्या नाहीत.

(ब) तुरुंगनिर्मित वस्तू

१. कैद्यांना कारागृहात ठेवण्यामागील हेतू-त्यांच्यात सुधारणा व्हावी व त्यांचे पुनर्वसन होण्याच्या दृष्टीने त्यांना योग्य ते धंदेशिक्षण द्यावे हा आहे. आधुनिक शास्त्रीय पद्धतीचा उपयोग करून मानसोपचार तज्ज्ञांच्यामार्फत कैद्यांवर योग्य ते संस्कार करून व योग्य ते शिक्षण देऊन आणि व्यवसाय मार्गदर्शन केल्याने, कैद्यांचा जीवनाकडे बघण्याचा दृष्टिकोन बदलणे शक्य होत आहे. गुन्हेगारांचे मन गुन्हापासून परावृत्त करणे व त्यांच्या जीवनात सुधारणा करणे हा उद्देश आहे. गुन्हेगार हा प्रथम माणूस असून नंतर गुन्हेगार आहे याची जाण ठेवणे आवश्यक आहे. हा विचार लक्षात घेता सर्वसाधारणपणे एका विशिष्ट परिस्थितीत किंवा आर्थिक टंचाईच्या संकटात त्यांच्याकडून गुन्हा घडत असतो. अशा परिस्थितीत गुन्हेगारास त्याचा गुन्हा करण्याचे सामाजिक पडसाद समजावून देऊन त्याला सुशिक्षित करणे व स्वतः कमवून उपजीविका करणे सुलभ होईल अशी मदत देणे, हे कैद्यांनी सुटकेनंतर प्रामाणिक जीवन जगावे याकरिता आवश्यक आहे. यामुळे तुरुंग म्हणजे फक्त कोटडी नसून, ते एक संस्कार करण्याचे ठिकाण आहे या दृष्टीने सर्व कारागृहात आधुनिक साधनसामग्रीने अद्ययावत करण्यात येत आहे की, जेणेकरून कैद्यांना “कमवा व शिका” या ध्येयाने सर्व सोयी व सवलती उपलब्ध होतील.

२. कैदी शिक्षा उपभोगीत असताना त्याने काही गुन्हा केला आहे याची बोच त्याच्या मनास देणे शक्यतो टाळण्यात येते. किंबहुना त्याने केलेला गुन्हा विसरणे शक्य व्हावे अशाच तऱ्हेचे वातावरण कारागृहात ठेवण्यात येते. अशा वातावरणात सर्वसाधारणपणे प्रामाणिक जीवन जगण्याकरिता आवश्यक असणाऱ्या सवयी व संस्कार त्याच्या मनावर करता येतात. कारागृहात असणाऱ्या सोयी सवलती व कारागृह कर्मचाऱ्यांची या कैद्यांशी सौदारह वागणूक यावर त्यांचे यश अवलंबून आहे. याशिवाय कारागृह उद्योगात रोजगार वाढविण्याकरिता जॉबवर्क प्रणालीचा स्वीकार करण्यात आला आहे. पीपीपी मोड्युलद्वारे खाजगी संस्था / उद्योजक कारागृहात त्यांचे उद्योग उभारून रोजगार देतात. केवळ वीज, पाणी, बंदी श्रम इत्यादी वसूल करता खाजगी उद्योजकांना आकर्षित करण्यात येत आहे. त्याचा परिणाम म्हणून येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे मे. मिंडासाई, यांच्या सहयोगाने वायरिंग हार्नेसचे उत्पादन घेणे चालू असून सदर प्रकल्प नागपूर व औरंगाबाद मध्यवर्ती कारागृह येथे सुरू करणेबाबत प्रशासन कार्यरत आहे.

३. अमरावती मध्यवर्ती कारागृह येथे एमगिरीच्या सहाय्याने एल.ई.डी. प्रकल्प प्रायोगिक तत्वावर सुरू करण्यात आला असून इतर कारागृहांमध्ये सदर प्रकल्प राबविणे शासनाच्या विचाराधीन आहे.

४. कोल्हापूर मध्यवर्ती कारागृह येथे श्री. करवीर निवासिनी देवीचे लाडू प्रसाद तयार करण्याचा उद्योग सुरू करण्यात आला आहे.

५. वरील सर्व व्यवसाय हे कारागृह उपमहानिरीक्षक (मुख्यालय) यांच्या देखरेखीखाली चालतात. वित्तीय अधिकार नियम पुस्तिका १९७८ भाग दुसरा शासन निर्णय क्रमांक एमआयएस १०१९/प्र. क्र. ५१/२०१९ अर्थसं-१, दिनांक १७ जुलै २०१९ नुसार कारागृह विभागाच्या क्षेत्रीय प्रमुखाच्या वित्तीय अधिकारात वाढ करण्यात आली आहे.

६. सद्या खरेदी अधिकारांचे विकेंद्रीकरण करण्यात आले असून, महाराष्ट्र शासन, उद्योग उर्जा व कामगार विभाग शासन निर्णय क्रमांक भांखस-२०१४/प्र.क्र.२/भाग-तीन/उद्योग-४, दिनांक १ डिसेंबर २०१६ अन्वये खरेदी प्रक्रिया राबविण्यात येत आहे.

७. येरवडा व नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह येथे यंत्रमाग विभागाद्वारे पैठणी साडी उत्पादन घेण्यात येत असून बंधांना नवीन रोजगार निर्माण झाला आहे.

८. नाशिकरोड मध्यवर्ती कारागृह व मोर्शी खुले कारागृह येथे शाडू मातीपासून पर्यावरण पूरक सुबक गणेश मुर्तीचे उत्पादन घेण्यात येत असून बंधांना नवीन रोजगार निर्माण झाला आहे.

९. जॉबवर्क : येरवडा मध्यवर्ती कारागृह येथे मे. टेरगस लि. यांचेमार्फत चर्मकला विभागात जॉबवर्क सुरू करण्यात आला आहे.

१०. येरवडा खुले जिल्हा कारागृह येथील ३० बंधांना कृषी महाविद्यालय, पुणे शेती क्षेत्रात काम उपलब्ध झालेले आहे.

(क) शेती विभाग

महाराष्ट्रात बहुतेक कारागृहांकडे स्वतःच्या मालकीची शेतजमीन आहे. शेतीमध्ये प्रामुख्याने बंधांसाठी लागणारे अन्नधान्य व भाजीपाला ही पिके घेतली जातात. काही कारागृहांकडे उसाचे पीक, फळ पिके घेतली जाते. कारागृह विभागाकडील शेतीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी तंत्र अधिकारी (कारागृह शेती) हे पद कारागृह महानिरीक्षक कार्यालयात निर्माण केलेले आहे. तसेच जास्त शेती असणाऱ्या कारागृहाकडे उप कृषी अधिकारी व त्यापेक्षा कमी शेती असणाऱ्या कारागृहाकडे सहायक कृषी अधिकारी हे पद निर्माण केले आहे. व ते त्या-त्या कारागृहास शेतीबाबत तांत्रिक मार्गदर्शन करतात. कारागृहातील बंधांकडून शेतीची कामे केली जातात व कारागृहातील कर्मचारी त्यावर देखरेख करतात.

१. कारागृह विभागाचे संगणकीकरण लेखाशीर्ष (२०५६०२०४)

महाराष्ट्र शासन, गृह विभाग, तुरुंग-२ यांचे पत्र दिनांक १७ मार्च २०२१ रोजीच्या पत्रानुसार एन.आय.सी. (NIC) यांनी विकसित केलेली ई-प्रिझन्स (ePrisons) प्रणाली महाराष्ट्रातील सर्व कारागृहात लागू करणेबाबत व ICJS (Interoperable Criminal Justice System) प्रणालीमध्ये कारागृहातील बंधांची माहिती सन्मा. न्यायालयाची ई-कोर्टस् (eCourts) प्रणाली, पोलीस विभागाची सीसीटीएनएस (CCTNS) प्रणाली, न्यायवैद्यक प्रयोगशाळा यांची ई-फॉरेंसिक (eForensic) प्रणाली व पब्लिक प्रॉसिक्युशन विभागाची प्रणाली यांचेमध्ये आपापसांत माहितीची देवाण-घेवाण सुरू करणेबाबत कार्यवाही करण्याचे आदेश देण्यात आलेले आहेत.

सन्मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या ई-कमिटीमार्फत संनियंत्रण करण्यात येत असलेला ICJS (Interoperable Criminal Justice System) प्रकल्प ज्यामध्ये सन्मा. न्यायालयाचे ई-कोर्टस् (eCourts) संगणकीकरण प्रकल्प, पोलीस विभागाचा सी.सी.टी.एन.एस. (CCTNS) संगणकीकरण प्रकल्प, कारागृह विभागाची ई-प्रिझन्स (ePrisons) संगणकीकरण प्रकल्प, न्यायवैद्यकीय प्रयोगशाळा यांची ई-फॉरेंसिक (eForensic) प्रणाली व पब्लिक प्रॉसिक्युशन विभागाची संगणकीकरण प्रणाली यांचेमध्ये आपापसांत माहितीची देवाण-घेवाण सुरू करणेबाबत कार्यवाही करण्याचे आदेश देण्यात आलेले आहेत. त्यानुसार महाराष्ट्र शासन, गृह विभाग, तुरुंग-२ यांचे पत्र दिनांक १७ मार्च २०२१ रोजीच्या पत्रानुसार एन.आय.सी. (NIC) यांनी विकसित केलेली ई-प्रिझन्स (ePrisons) प्रणाली महाराष्ट्रातील सर्व कारागृहात लागू करण्यात आलेली आहे.

प्रस्तुत प्रकरणी सन्मा. सर्वोच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती श्री. उदय ललित यांनी दिनांक २७ मार्च २०२२ रोजी मुंबई मध्यवर्ती कारागृह, तसेच मुंबई जिल्हा महिला कारागृह येथे भेट दिली असता खालीलप्रमाणे पूर्तता करणेबाबत आदेशित केलेले आहे.

“Hon’ble Justice Shri. Uday Lalit expressed great concern about overcrowding at these jails. His lordship told that the matter will be taken up for executive intervention. His lordship expressed resentment regarding the half-finished data entries and incomplete record at e-portal of these jails. His lordship gave necessary instructions and hoped that the data shall be corrected within two months. His lordship expressed a need to have effective use of e-Kiosk with biometric finger identification system to retrieve the real time updated information and case status to the jail inmates.”

या शिवाय मा. उच्च न्यायालय, मुंबई येथे क्रिमिनल जनहित याचिका क्र. ०८/२०२२ नुसार कारागृहातील बंदिस्त बंधांना ई-मुलाखत (ई-प्रिझन्स प्रणालीतील) या सुविधेचे लाभ देणेबाबत People Union for Civil Liberties या NGO मार्फत जनहित याचिका दाखल असून दिनांक ४ मे २०२२ रोजीचे न्यायनिर्णयानुसार पूर्तता करणेकामी, तसेच मा. उच्च न्यायालय, खंडपीठ नागपूर येथील फौजदारी जनहित याचिका क्रमांक ०७/२०१५ नुसार एन.आय.सी. मार्फत विकसित केलेली ई-प्रिझन्स प्रणाली (Software) व कोर्टाची सी.आय.एस. प्रणालीचे (Software) एकत्रीकरण करण्याबाबत वेळोवेळी विचारणा होत आहे.

मा. उच्च न्यायालय, मुंबई, खंडपीठ नागपूर येथे दाखल फौजदारी पी.आय.एल. क्रमांक ०७/२०१५ मधील वेळोवेळी देण्यात आलेल्या आदेशांची पूर्तता करणेकामी व दिनांक १७ नोव्हेंबर २०२१ रोजीच्या न्यायनिर्णयाच्या आदेशानुसार “This petition raises an issue regarding the non-supply of important information in respect of the life spent by prisoner in jail the relatives, to the doctors and also to the concerned Court as required under the provisions made in the Prisons Act, 1894 and the Maharashtra Prison (Death of Prisoners) Rules, 1967. It appears that those provisions which are made in Sections 15 and 17 of the Act of 1894 and also rule 10 of the rules of 1967 are, in particular relevant it also appears that improvement in the maintenance of record in this regard can be made by taking advantage from the digital technology. This is reason why there is prayer made in this petition for directing respondent Nos. 1, 3 and 7 to develop a system an online portal, wherein such data pertaining to life of prisoner while in jail can be store as accessed by the Authorities and the persons at any point of time” पूर्तता करणेकामी कारागृहामध्ये ई-प्रिझन्स संगणकीकरण प्रकल्पाद्वारे माहिती भरण्यात येत आहे. सदर संगणकीकरण प्रकल्प पूर्ण क्षमतेने व परिणामकारकीत्या वापर होणेसाठी प्रत्येक कारागृहामध्ये / कारागृह कार्यालयामध्ये प्रत्येक अधिकारी / कर्मचारी यांचेकडे सदर संगणकीकरणासाठी डाटा एन्ट्री करणेसाठी, डाटा व्हेरिफाई करण्यासाठी व डाटा रिट्राईव्ह करण्यासाठी संगणक, प्रिंटर, स्कॅनर, फिंगरप्रिन्ट स्कॅनर, वेबकॅम इत्यादी उपकरणांची आवश्यकता आहे.

कारागृहातील बंधांच्या त्यांच्या नातवाईकांसोबत व वकिलांसोबतच्या प्रत्यक्ष भेटी बंद करून सदर ई-प्रिझन्स संगणकीकरण प्रकल्पाद्वारे बंदी नातेवाईक व वकील मुलाखती या ऑनलाईन सुरू करण्यात आलेल्या आहेत. बंधांच्या नातेवाईकांना व वकिलांना ई-मुलाखत ॲपद्वारे काही दिवस अगोदर मुलाखत आरक्षित करता येऊ शकणार आहेत. यासाठी संगणकीकरण उपकरणे आवश्यक आहेत. सदरील ई-मुलाखत पूर्णक्षमतेने सुरू करण्यासाठी सदरील उपकरणे आवश्यक आहेत.

तसेच मा. केंद्रीय गृह मंत्रालय, नवी दिल्ली यांचेकडून e-Prisons (ICJS) प्रणालीद्वारे कारागृहातील सर्व बंधांची Biometric Attendance System द्वारे हजेरी सुरू करणेबाबत वारंवार विचारणा होत आहे.

यास्तव e-Prisons (ICJS) प्रणाली अत्यंत प्रभावीपणे वापर सुरू होणेकरिता या कार्यालयाकडील पत्र क्र. ११३६६/२०२३ दिनांक २८ नोव्हेंबर २०२३ नुसार राज्यातील सर्व कारागृहांना Local Area Network (LAN) नेटवर्क कार्यान्वित करून घेण्यासाठी अद्ययावत विनिर्देश (Specifications) सह अंदाजित किमतीचा परिपूर्ण प्रस्ताव तात्काळ मुख्यालयास सादर करणेबाबत कळविले होते. त्यानुसार खालीलप्रमाणे कारागृह अधीक्षकांनी मा. कुलगुरू, कॉलेज ऑफ इंजिनिअरिंग, पुणे (COEP) टेक्नॉलॉजिकल विद्यापीठ, शिवाजीनगर, पुणे-५. या संस्थेकडून विनिर्देश (Specifications) सह अंदाजित किमतीचा परिपूर्ण प्रस्ताव प्राप्त करून घेऊन या कार्यालयास सादर केलेला आहे. त्यानुसार e-Prisons (ICJS) प्रणालीचा अत्यंत प्रभावीपणे वापर सुरू होणेकरिता खालील तक्त्यातील वस्तूंची राज्यातील कारागृहांसाठी अत्यंत आवश्यकता आहे.

तरी राज्यातील सर्व कारागृहांमध्ये "कारागृह विभागाचे संगणकीकरण" या योजनेंतर्गत राज्यातील सर्व कारागृहांना Local Area Network (LAN) नेटवर्क कार्यान्वित करून घेण्यासाठी राज्य शासनाकडून आवश्यक निधी रुपये २५,००,००,००० इतक्या रकमेची सन २०२६-२७ साठी वार्षिक तरतूद करण्यात येत असून प्राप्त होणाऱ्या रकमेनुसार आवश्यक कार्यवाही करण्यात येईल.

**“कारागृह विभागाचे संगणकीकरण” या योजनेंतर्गत राज्यातील कारागृहांना
खालीलप्रमाणे “Local Area Network (LAN)” नेटवर्क कार्यान्वित करून यादी**

अ.क्र.	कारागृहांची नावे	तपशील	एकूण अंदाजित किंमत (रु.)	किमतीचा अंदाज
१	२	३	४	५
१	येरवडा महिला खुले कारागृह, पुणे	Local Area Network (LAN)	२५,००,००,०००	मा. कुलगुरू, कॉलेज ऑफ इंजिनिअरिंग पुणे, (COEP) टेक्नॉलॉजिकल विद्यापीठ शिवाजीनगर, पुणे-५. या संस्थेकडून विनिर्देश (Specifications) सह अंदाजित किमतीच्या परिपूर्ण प्रस्तावानुसार.
२	कोल्हापूर मध्यवर्ती कारागृह, कळंबा	Local Area Network (LAN)		
३	सोलापूर जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
४	खुली वसाहत, आटपाडी, जि. सांगली	Local Area Network (LAN)		
५	छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती, कारागृह	Local Area Network (LAN)		
६	खुले जिल्हा कारागृह, छ. संभाजीनगर	Local Area Network (LAN)		
७	उस्मानाबाद जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
८	नांदेड जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
९	बीड जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१०	भुसावळ जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
११	जळगाव जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१२	कल्याण जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१३	सर जे. जे. हॉस्पिटल प्रिझन वॉर्ड	Local Area Network (LAN)		
१४	भायखळा जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१५	मुंबई महिला जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१६	अलिबाग जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१७	रत्नागिरी विशेष कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१८	सावंतवाडी जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
१९	नागपूर मध्यवर्ती कारागृह	Local Area Network (LAN)		
२०	अमरावती मध्यवर्ती कारागृह	Local Area Network (LAN)		
२१	मोर्शी खुले कारागृह	Local Area Network (LAN)		
२२	बुलढाणा जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
२३	वाशिम जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		
२४	यवतमाळ जिल्हा कारागृह	Local Area Network (LAN)		

एकूण अंदाजित किंमत रुपये २५,००,००,०००
(अक्षरी रुपये पंचवीस कोटी फक्त)

२. तुरुंगामधील वैद्यकीय सोयी-सुविधेत वाढ करणे लेखाशीर्ष (२०५६०२१३)

बंद्यांच्या वैद्यकीय सोयी-सुविधेत वाढ करण्याकरिता आवश्यक उपकरणांची माहिती मागविली असता प्राप्त झालेल्या माहितीनुसार एकूण खर्च रुपये २,००,००,००,००० पर्यंत जाऊ शकतो. सदरच्या उपरोक्त अंदाजित किंमती या GeM पोर्टलवरून किमतीचा आढावा घेऊन खालील तक्त्याप्रमाणे राज्य शासनाकडून आवश्यक निधी रुपये २,००,००,००,००० इतक्या रकमेची सन २०२६-२०२७ या वित्तीय वर्षात तरतूद करण्यात येत असून प्राप्त होणाऱ्या रकमेनुसार आवश्यक कार्यवाही करण्यात येईल.

तुरुंगामधील वैद्यकीय सोयी-सुविधेत वाढ करण्याकरिता आवश्यक उपकरणांचा तपशील

अ.क्र.	उपकरणाचे नाव	नग संख्या	प्रति नग अंदाजित किंमत	एकूण रक्कम रुपये	किमतीचा अंदाज
१	२	३	४	५	६
१	Medical equipment's and Prison Care Unit.	४५	३,३३,००,०००	१,५०,००,००,०००	१. मा. अधीष्ठाता, बै.जे. शासकीय वैद्यकीय, महाविद्यालय, पुणे.
२	Solar Water Heater	४५	१,११,००,०००	५०,००,००,०००	२. शासकीय तंत्रनिकेतन महाविद्यालय, शिवाजीनगर, पुणे. ३. सी.ओ.पी. टेक्नोलॉजिकल युनिव्हर्सिटी महाराष्ट्र शासनाचे एकात्मक सार्वजनिक विद्यापीठ, पुणे व गव्हर्नमेंट ई-मार्केटप्लेस (GeM) पोर्टलवरील किमतीच्या आढावा-नुसार.
एकूण अंदाजित किंमत रुपये				२,००,००,००,०००	
(अक्षरी रुपये दोनशे कोटी फक्त)					

३. तुरुंगांतील सुरक्षा व्यवस्थांचे आधुनिकीकरण करणे लेखाशीर्ष (२०५६०२२२)

राज्यातील कारागृहांच्या सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण व बळकटीकरण करणेकरिता “राज्यातील कारागृहातील सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करणे” या शीर्षांतर्गत मा. कुलगुरू, कॉलेज ऑफ इंजिनिअरिंग, पुणे, (COEP) टेक्नॉलॉजिकल विद्यापीठ, शिवाजीनगर, पुणे-५. या संस्थेकडून विनिर्देश (Specifications) सह अंदाजित किमतीच्या परिपूर्ण प्रस्तावानुसार कारागृहाच्या सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करणेकरिता “Security and Surveillance” बाबत आवश्यक निधी रुपये ४६८,११,३९,००० (अक्षरी रुपये चारशे अडोसष्ट कोटी अकरा लक्ष एकोणचाळीस हजार फक्त) इतक्या रकमेची सन २०२६-२०२७ या वित्तीय वर्षात तरतूद करण्यात येत असून प्राप्त होणाऱ्या रकमेनुसार आवश्यक कार्यवाही करण्यात येईल.

सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी सुरक्षा साधने खरेदी करावयाच्या उपकरणांचा तपशील

अ.क्र.	कारागृहांची नावे	तपशील	एकूण अंदाजित किंमत (रु.)	किमतीचा अंदाज
१	२	३	४	५
१	येरवडा खुले कारागृह, पुणे	CCTV	२०,००,००,०००	मा. कुलगुरू, कॉलेज ऑफ इंजिनिअरिंग पुणे, (COEP) टेक्नॉलॉजिकल विद्यापीठ शिवाजीनगर, पुणे-५. या संस्थेकडून विनिर्देश (Specifications) सह अंदाजित किमतीच्या परिपूर्ण प्रस्तावानुसार.
२	स्वतंत्रपूर, खुली वसाहत, आटपाडी, जि. सांगली.	CCTV		
३	सोलापूर जिल्हा कारागृह	CCTV		
४	छत्रपती संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह	CCTV		
५	परभणी जिल्हा कारागृह	CCTV		

तपशील- चालू

१	२	३	४	५
६	पैठण खुले जिल्हा कारागृह	CCTV		
७	भुसावळ जिल्हा कारागृह	CCTV		
८	अहमदनगर जिल्हा कारागृह	CCTV		
९	विसापूर खुले कारागृह	CCTV		
१०	सर जे. जे. हॉस्पिटल प्रिझन वॉर्ड	CCTV		
११	मोर्शी खुले कारागृह	CCTV		
१२	बुलढाणा जिल्हा कारागृह	CCTV		
१३	अकोला जिल्हा कारागृह	CCTV		
१४	अकोला महिला जिल्हा कारागृह	CCTV		
१५	वाशिम जिल्हा कारागृह	CCTV		
१६	यवतमाळ जिल्हा कारागृह	CCTV		
१७	वर्धा जिल्हा कारागृह	CCTV		
१८	चंद्रपूर जिल्हा कारागृह	CCTV		
१९	भंडारा जिल्हा कारागृह	CCTV		
२०	गडचिरोली खुले कारागृह	CCTV		

एकूण अंदाजित किंमत रुपये २०,००,००,०००
(अक्षरी रुपये वीस कोटी फक्त)

A I Based Surveillance System

एआय आधारीत पाळत ठेवणारी प्रणाली रिअल-टाइममध्ये व्हिडिओ फुटेजचे विश्लेषण करण्यासाठी कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा वापर करते, पारंपारिक रेकॉर्डिंगच्या पलीकडे जाऊन स्वयंचलित धोका ओळखणे, वस्तू ओळखणे आणि वर्तणूकीचे विश्लेषण प्रदान करते. या प्रणाली व्यक्ती ओळखण्यासाठी (चेहऱ्याची ओळख) वस्तूंचा मागोवा घेण्यासाठी, असामान्य वर्तन (जसे की फिरणे किंवा आक्रमण कृती) शोधण्यासाठी आणि गर्दीचे विश्लेषण करण्यासाठी संगणक दृष्टी आणि मशीन लर्निंग सारख्या तंत्रज्ञानाचा वापर करतात. त्यांचे ध्येय ऑपरेशन संभाव्य घटनांबद्दल स्वयंचलीतपणे सतर्क करून सक्रिय सुरक्षा वाढविणे आहे, मॅन्युअल देखरेखीपेक्षा देखरेख अधिक प्रभावी आणि कार्यक्षम बनवणे.

सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी सुरक्षा साधने खरेदी करावयाच्या उपकरणांचा तपशील

अ.क्र.	उपकरणाचे नाव	नग संख्या	प्रति नग अंदाजित किंमत	एकूण रक्कम रुपये	किंमतीचा अंदाज
१	२	३	४	५	६
१	A I Based Surveillance System	४५ कारागृहांसाठी	४,४४,००,०००	२,००,००,००,०००	सी.ओ.पी. टेक्नोलॉजिकल युनिव्हर्सिटी महाराष्ट्र शासनाचे एकात्मक सार्वजनिक विद्यापीठ, पुणे व गव्हर्नमेंट ई-मार्केटप्लेस (GeM) पोर्टलवरील किंमतीच्या आढावा-नुसार.

एकूण अंदाजित किंमत रुपये २,००,००,००,०००
(अक्षरी रुपये दोनशे कोटी फक्त)

सुरक्षा व्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी सुरक्षा साधने खरेदी करावयाच्या उपकरणांचा तपशील

अ.क्र.	उपकरणाचे नाव	नग	प्रति नग अंदाजित किंमत	एकूण अंदाजित रक्कम रुपये	किमतीचा अंदाज
१	२	३	४	५	६
1	Under Vehicle Inspection Mirror (DFMD).	45	50000	2250000	
2	Door Frame Metal Detector (DFMD).	25	600000	15000000	
3	Panic Alarm System	35	14300000	500000000	सी.ओ.पी. टेक्नोलॉजिकल युनिव्हर्सिटी
4	Biometric Access System	35	23000000	800000000	महाराष्ट्र शासनाचे एकात्मक सार्वजनिक विद्यापीठ, पुणे या संस्थेकडून कारागृहाचे सुरक्षेव्यवस्थेचे आधुनिकीकरण करणेकरिता "Security and Surveillance" बाबत कारागृहांना सादर केलेल्या अहवालानुसार गव्हर्नमेंट ई-मार्केटप्लेस (GeM) पोर्टलवरील किमतीच्या आढावानुसार.
5	HHMD	200	10000	2000000	
6	DSMD	25	250000	6250000	
7	NLJD	20	2250000	45000000	
8	X-Ray Based Full Human Body Scanner.	12	20000000	240000000	
9	Micro Unmanned Arial Vehicle (UAV) Drone with Camera.	15	1800000	27000000	
10	10 KVA Online UPS With 1 Hrs. Battery Backup.	80	700000	56000000	
11	Video Wall	40	15000000	600000000	
12	Diesel Generator Set (30 KVA)	20	1400000	28000000	
13	Finger Print Scanner	265	3900	1033500	
14	Optical Fingerprint Sensor	145	3900	565500	
15	Biometric Access System	135	4000	540000	
16	High Mast Pole	200	700000	140000000	
17	Boom Barrier and Tyre Kiler	25	700000	17500000	
एकूण अंदाजित किंमत रुपये				२,४८,११,३९,०००	
(अक्षरी रुपये दोनशे अडेचाळीस कोटी अकरा लक्ष एकोणचाळीस हजार फक्त)					

४. तुरुंगांसाठी व्हिडिओ कॉन्फरसिंग सुविधा
लेखाशीर्ष (२०५६०२४२)

महाराष्ट्र राज्यातील सर्व न्यायालये व्हिडिओ कॉन्फरसिंग योजनेअंतर्गत सर्व कारागृहांना जोडण्यात येणार असून त्याकरिता आवश्यक उपकरणे खरेदी करणे गरजेचे आहे. मा. प्रबंधक तथा सेंट्रल प्रोजेक्ट कॉर्डिनेटर, (ई-कोर्ट्स प्रोजेक्ट) उच्च न्यायालय, अपिलेट साईड, मुंबई यांचे कार्यालयाचे No.Spl./Comp./438/2025, dated 26th June 2025 रोजीच्या पत्रानुसार महाराष्ट्र राज्यातील न्यायालयांना एकूण २०२ व्हिडिओ कॉन्फरसिंग संच विनिर्देशाप्रमाणे पुरवठा करणेबाबत आदेशित करण्यात आलेले आहे.

सन २०२६-२०२७ या वित्तीय वर्षात रुपये १०,४१,३९,००० एवढी रक्कम तरतूद करण्यात येत असून प्राप्त होणाऱ्या रकमेनुसार आवश्यक कार्यवाही करण्यात येईल.

तुरुंगातील बंधांच्या व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग सुविधेत वाढ करणेसाठी खरेदी करावयाच्या उपकरणांची यादी

अ. क्र.	राज्यातील कारामृहांकरिता आवश्यक वस्तूंचा तपशील	एकूण नग	एकूण रक्कम
१	२	३	४
१	All in One Computer System	२०२	१,८५,८४,०००
२	USB Based Microphones cum Speaker with Built-in-Echo Cancellor.	२०२	१,१३,१२,०००
३	USB Based PTZ Web Camera for Desktop Based VC System.	२०२	१,७८,७७,०००
४	Display Unit for VC System with HDMI Cable.	२०२	१,७३,७२,०००
५	UPS for VC System	२०२	१,०९,०८,०००
६	Assistive Listening System	२०२	२,३४,३२,०००
७	Bluetooth Headset	२०२	४६,४६,०००
		एकूण रुपये	१०,४१,३१,०००
अक्षरी रुपये दहा कोटी एक्केचाळीस लक्ष एकतीस हजार फक्त			

तक्ता ७
TABLE VII

(दोन) वित्तीय आवश्यकता
(II) Financial Requirements

तक्ता ७
TABLE VII

(रुपये हजारत/ Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्प २०२५-२०२६ Budget Estimate 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ Budget Estimate 2026-2027	Particulars
1	2	3	4	5	1
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--					<i>A. Activity Classification--</i>
(००) १०१ तुरुंग--					(00) 101 Jail
(००) (०१) मध्यवर्ती तुरुंग भारत .. दत्तमत	3085482	3957842	3523355	4259977	Charged (00) (01) Central Jails —Voted
(००) (०२) जिल्हा तुरुंग भारत .. दत्तमत	2040351	2478260	2333195	2785291	Charged (00) (02) District Jails—Voted
(००) (०३) इतर तुरुंग भारत .. दत्तमत	47621	62535	43100	62417	Charged (00) (03) Other Jails
(००) (०६) कारागृह उद्योगाचा विकास (२०५६००६२)	11440	17000	11900	27000	(00) (06) Development Prison Industry. (20560062)
(००) (१०) कारागृहंतर्गत करण्यात येणाऱ्या शेतीचे आधुनिकीकरण (कार्यक्रम) (२०५६०१०६)	2030	4001	2801	5701	(00) (10) Modernisation of Person Agriculture (Scheme) (20560106)
(००) (१२) स्वेच्छा निर्धीत बांधकामे.. (२०५६०१७१)	1730	2940	2058	2940	(00) (12) Construction From Discretionary Grant. (20560171)
(००) (१५) कारागृह विभागाचे .. संगणकीकरण (कार्यक्रम) (२०५६०२०४)	46400	60000	42000	200000	(00) (15) Computerisation of Prison Department (Scheme) (20560204)
(००) (१७) तुरुंगातील वैद्यकीय सुविधे मध्ये वाढ करणे (कार्यक्रम) (२०५६०२१३)	27738	40000	28000	500000	(00) (17) Increase in Medical Facilities in Jail (Scheme) (20560213)

(००) (१८) तुरंगामधील सुरक्षा व्यवस्थांचे आधुनिकीकरण करणे (कार्यक्रम) (२०५६०२२२)	—	—	—	—	(००) (१८) Modernisation of Security arrangements in Jail (Scheme) (20560222)
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	527680	660032	462022	100000	(52) Machinery and Equipment
(००) (१९) तुरंगकारिता व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग सुविधा (कार्यक्रम) (२०५६०२४२)					(००) (१९) Video Conferencing Facility for Jail (Scheme) (20560242)
१३ कार्यालयीन खर्च ..	85573	97000	77600	104000	(13) Office Expenses
(००) (२२) ई-प्रिझन प्रणाली कार्यान्वित करणेकामी राज्यातील सर्व कारागृहांचे संगणकीकरण करणे (केंद्र हिस्सा १०० टक्के) कार्यक्रम (२०५६०२९६).	—	—	—	—	(००) (२२) Implementation of E-prisons project aimed at Computerization of the functioning of all prisons (Central share 100 per cent) (Scheme) (20560296).
१७. संगणक खर्च	—	1	1	1	17. Computer Expenses
३१. सहायक अनुदाने (वेतनेतर)	43400	1	1	1	31. Grants-in-aid (Non-Salary)
(००) (२३) महाराष्ट्र कारागृह व. सुधार सेवेतील गणवेषधारी अधिकारी व कर्मचारी यांचे- कारिता कुटुंब आरोग्य योजना. (अनिवार्य) (२०५६०३०२).					(००) (२३) Kutumb Arogya Yojana for Uniformed Officers & Employees of Maharashtra Jail & Correctional Services (Committed) (20560302).
५०, इतर खर्च	—	1	28501	5000	50, Other Charges
भांरित ..	—	—	—	—	Charged
एकूण -- दत्तमत ..	5919445	7379613	6554534	8052328	Voted
एकूण ..	5919445	7379613	6554534	8052328	Total

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

(II) Financial Requirements

तक्ता ८
TABLE VIII

(रुपये हजारों / Rs. in thousands)

तपशील 1	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्प २०२५-२०२६ Budget Estimate 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ Budget Estimate 2026-2027	Particulars 1
	2	3	4	5	
(अ) उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण--					(A). Objectwise Classification--
(००) (१०१) तुरुंग--					(00) (101) Jail
(००)(०१) मध्यवर्ती तुरुंग (अनि.) (२०५६००३५)					(00) (01) I. Central Jails-[Comm.]
०१ वेतन	2048744	3070649	2378683	3267216	01 Salaries (20560035)
०२ मजुरी	68778	80241	72217	84253	02 Wages
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	169286	90000	140000	120000	06 Telephone, Electricity & Water charges.
१० कंत्राटी सेवा	19987	20001	35001	35000	10 Contractual Services
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	5890	5675	4256	5845	11 Domestic Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	10520	6587	12387	7500	13 Office Expenses
१४ भाडेपट्टी व कर	1868	3640	2912	2800	14 Rent, Rates and Taxes
१७ संगणक खर्च	730	752	564	775	17 Computer Expenses
१८ सुट्टीच्या दिवसाची भरपाई..	12155	12155	68455	12155	18 Of-Day Compensation
१९ आहार खर्च	66995	60990	68990	650773	19 Diet Charge
२१ पुरवठा व सामग्री	44968	25000	45000	40000	21 Supplies and Materials
२२ शस्त्रे व दारूगोळा	—	105	84	105	22 Arms and Ammunition
२४ पेट्रोल, तेल व वाण	363	400	320	440	24 P. O. L.
२५ पोशाख, राहटी व भांडारे	11777	11781	8836	12134	25 Clothing Tentage and Stores
२६ जाहिरात व प्रसिद्धी	—	1	1	1	26 Advertising and Publicity
२७ लहान बांधकामे	—	84	50084	88	27 Minor Works
२८ व्यावसायिक विशेष सेवा	61	450	360	450	28 Pro. and special Expenses
५० इतर खर्च	20000	20000	14000	20000	50 Other Charges
५२ वंनसामग्री व दत्तमत	360	421	295	442	52 Machinery and Voted Equipment
साधनसामग्री भारत	—	—	—	—	Charged
भारित	—	—	—	—	Voted Total
एकूण दत्तमत	3085482	3957842	3523355	4259977	
(००)(०२) जिल्हा तुरुंग (अनि.) (२०५६००४४)					(00) (02) District Jails-[Comm.]
०१ वेतन	1532358	2067210	1680682	2325737	01 Salaries (20560044)
०२ मजुरी	28981	33811	30430	35502	02 Wages
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	60984	36000	56000	50000	06 Telephone, Electricity & Water charges.
१० कंत्राटी सेवा	5500	5500	20500	20500	10 Contract Services
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	4554	5150	4635	5305	11 Domestic Travel Expenses

१३ कार्यालयीन खर्च	6005	3785	7962	7962	13 Office Expenses
१४ भाडेपट्टी व कर	4741	6000	5400	5000	14 Rent, Rates and Taxes
१७ संगणक खर्च	1061	1214	1093	1250	17 Computer Expenses
१८ सुट्टीच्या दिवसाची भरपाई..	8557	9513	69513	9513	18 Of-Day Compensation
१९ आहार खर्च	352782	270658	350658	290000	19 Diet Charges
२१ पुरवठा व सामग्री	11890	15000	13500	10000	21 Supplies and Materials
२४ पेट्रोल, तेल व वाण	—	1	1	1	24 P. O. L.
२५ पोशाख, राहुटी व भाडारे ..	9290	10637	9573	10956	25 Clothing, Tentage and Sores
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी	—	1	1	1	26 Advertising and Publicity.
२७ लहान बांधकामे	—	13	71000	14	27 Minor Works
२८ व्यावसायिक विशेष सेवा ..	33	50	45	50	28 Pro. and special Expenses
५० इतर खर्च	13000	13000	11700	13000	50 Other Charges
५२ यंत्रसामग्री व दत्तमत	615	717	502	500	52 Machinery and Voted
साधनसामग्री भारित	—	—	—	—	Equipment Charged
एकूण दत्तमत	2040351	2478260	2333195	2785291	Total Voted
भारित	—	—	—	—	Charged
(००) (०३) इतर सुरंग---					(00) (03) Other Jails
(२०५६००५३)					(20560053)
०१ वेतन	—	1080	1	1116	01 Salaries
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी	400	500	400	500	06 Telephone, Electricity and Water charges.
शुल्क					
१० कंत्राटी सेवा	—	1	1	1	10 Contractual Services
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	1259	200	140	50	11 Domestic Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च	230	296	237	300	13 Office Expenses
१७ संगणक खर्च	—	108	76	100	17 Computer Expenses
१९ आहार खर्च	45523	60000	42000	60000	19 Diet Charges
५० इतर खर्च	209	350	245	350	50 Other Charges Voted
दत्तमत	—	—	—	—	Charged
भारित	—	—	—	—	
एकूण	47621	62535	43100	62417	Total

(००) (०६) कारागृह उद्योगांचा विकास-
(कार्यक्रम) (२०५६००६२)

५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री..	11440	17000	11900	27000	52 Machinery and Equipments
एकूण	11440	17000	11900	27000	Total

(००) (०६) Development of Prison Industry-(20560062)
(Scheme)

(दोन) वित्तीय आवश्यकता
(II) Financial Requirements

तक्ता ९
TABLE IX

		(रुपये हजारों / Rs. in thousands)				
तपशील 1	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्प २०२५-२०२६ Budget Estimate 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ Budget Estimate 2026-2027	Particulars 1	
(००) कारागृहात करण्यात येणाऱ्या शेतीचे आधुनिकीकरण-(कार्यक्रम) (२०५६०१०६)					(००) (10) Modernisation Prison Agriculture- (Scheme) (20560106)	
१७ संगणक खर्च ..	—	1	1	1	17 Computer Expenses	
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	2030	4000	2800	5700	52 Machinery and Equipment	
एकूण ..	2030	4001	2801	5701	Total	
(००) (१२) स्वच्छनिर्धोतून बांधकाम (२०५६०१७१) (अनिवार्य)	—	—	—	—	(00) (12) Construction works from discretionary grant. (20560171) [Comm.]	
३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर) ..	1730	2940	2058	2940	31 Grant-in aid (Non-salary)	
एकूण ..	1730	2940	2058	2940	Total	
(००)(१५) कारागृह विभागाचे संगणकीकरण (कार्यक्रम) (२०५६०२०४)					(00) (15) Computerisation of Prison Department (Scheme) (20560204)	
१७ संगणक खर्च ..	46400	60000	42000	200000	17-Computer Expenses	
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	—	—	—	—	52-Machinery and Equipment	
(००)(१७) तुरुंगातील वैद्यकीय सुविधेमध्ये वाढ करणे (२०५६०२१३) (कार्यक्रम)					(00)(17) Increase in Medical Facilities in Jail (Scheme) (20560213)	
५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री ..	27738	40000	28000	500000	52-Machinery and Equipment	
(००)(१८) तुरुंगातील सुरक्षा व्यवस्थांचे आधुनिकीकरण (२०५६०२२२) (कार्यक्रम)					(00)(18) Security in Jail (Scheme) (20560222)	

५२ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री ..	527680	660032	462022	100000	52- Machinery and Equipment (00)(19) Video Conferencing Facility for Jail (Scheme) (20560242)
(००)(१९) तुरंगाकरिता व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंग सुविधा (कार्यक्रम) (२०५६०२४२)		97000	77600	104000	(13) Office Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च ..	85573	—	—	—	(00) (22) Implementation of E-prisons project aimed at Computerization of the functioning of all prisons (Central share 100 per cent) (Scheme) (20560296).
(००) (२२) ई-प्रिझन प्रणाली कार्यान्वित करणेकामी राज्यातील सर्व कारागृहांचे संगणकीकरण करणे (केंद्र हिस्सा १०० टक्के) कार्यक्रम (२०५६०२९६).		—	—	—	
१७. संगणक खर्च	—	1	1	1	17. Computer Expenses
३१. सहायक अनुदाने (वेतनेतर)	43400	1	1	1	31. Grants-in-aid (Non-Salary)
(००) (२३) महाराष्ट्र कारागृह व सुधार सेवेतील गणव्यधारी अधिकारी व कर्मचारी यांचे- करिता कुटुंब आरोग्य योजना. (अनिवार्य) (२०५६०३०२).		—	—	—	(00) (23) Kutumb Arogya Yojana for Uniformed Officers & Employees of Maharashtra Jail & Correctional Services (Committed) (20560302).
५०. इतर खर्च	—	1	28501	5000	50, Other Charges
(क) वित्तव्यवस्थेची साधने--	—	—	—	—	C. Source of Finance—
मागणी क्र. प्रदान शीर्ष बी-५ २०५६	—	—	—	—	Demand No. Major Head B-5 2056.
एकूण (क) स्थूल ..	—	—	—	—	Total (C) Gross
वजा वसुली ..	—	—	—	—	Deduct--Recoveries
एकूण (क) निव्वळ दत्तमत ..	5919445	7379613	6554534	8052328	Total (C) Net--Voted
भारित ..	—	—	—	—	Charged

तवता १०
TABLE X

(रक्कम रुपये हजारांत/ Amount in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्प २०२५-२०२६ Budget Estimate 2025-2026	सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६ Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्प २०२६-२०२७ Budget Estimate 2026-2027	Particulars
1	2	3	4	5	1
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--					A. Activity Classification-
(००) १०२, तुरुंग निर्मित वस्तू ..					(00) 102, Jail Manufactures
(००)(००)(०१) तुरुंग उद्योग (कार्यक्रम) (२०५६०१२४)					(00)(00)(01) Jail Manufactures (Scheme) (2050124)
२१ पुरवठा व सामग्री	36832	56638	156638	176000	21 Supplies and Materials
२१ विक्रीय वस्तूकारिता खरेदी	--	--	--	--	29 Purchase goods for sale
एकूण (अ) ..	36832	56638	156638	176000	Total---A
(ब) उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण--					B. Objectwise Classification-
(००) १०२, तुरुंग निर्मित वस्तू ..					(00) 102 Jail Manufactures
(००) (०१) तुरुंग उद्योग (कार्यक्रम) (२०५६०१२४)					(00) (01) Jail Industries (Scheme) (20560124)
२१ पुरवठा व सामग्री	36832	56638	156638	176000	21 Supplies and Materials
२१ विक्रीय वस्तूकारिता खरेदी	--	--	--	--	29 Purchase goods for sale
एकूण (ब) स्थूल ..	36832	56638	156638	176000	Total (B) Gross
वजा वसुली ..	--	--	--	--	Deduct--Recoveries
एकूण (ब) निव्वळ ..	36832	56638	156638	176000	Total (B) Net

तक्ता ११
TABLE XI

(३) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण
(iii) Programme work-load summary and explanation of financial requirements

(१) कैदी ठेवण्याची अधिकृत क्षमता व कैदी संख्या

(i) ACCOMMODATION AND POPULATION OF JAILS

खालील तक्त्यात प्रत्येक मध्यवर्ती व जिल्हा कारागृहाची कैदी ठेवण्याची अधिकृत क्षमता आणि प्रत्येक कारागृहातील कैद्यांची सरासरी संख्या दाखविण्यात आली आहे. प्रत्येक कारागृह कैद्यांसाठी ठरविलेली प्रमाणित जागा ३.७१ स्क्वेअर मीटर आणि १५.८३ क्युबिक मीटर्स आहे.

The table indicates the authorised accommodation of each Central and District Jail and average number of prisoners confined in each Jail per day etc. Present of space per prisoner in sleeping barracks 3.71 Sq. metres and 15.83 cubic metres.

तक्ता ११ TABLE XI

अ. क्र.	कारागृह	अधिकृत बंदिसंख्या Authorised accommodation		वर्ष अखेरीस म्हणजेच ३१ मार्च रोजी कैदी संख्या (Prisoners population at the end of year i. e. 31st March)						Prison				
		2024-2025		2025-2026				एकूण Total						
		पुरुष Male	स्त्री Female	पुरुष Male	स्त्री Female	पुरुष Male	स्त्री Female							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
(अ)	मध्यवर्ती कारागृह--													(A)
1	अमरावती म. का.	939	34	0	973	1092	25	0	1117	1147	26	0	1173	Amravati C. P.
2	नागपूर म. का.	1798	142	0	1940	2664	101	0	2765	2797	106	0	2903	Nagpur C. P.
3	छ. संभाजीनगर म. का.	1153	61	0	1214	1560	48	0	1608	1638	50	0	1688	Aurangabad C. P.
4	नाशिकरोड म. का.	3118	90	0	3208	2659	102	2	2763	2792	107	2	2901	Nashikroad C. P.
5	कोल्हापूर म. का.	1665	34	0	1699	1915	61	0	1976	2011	64	0	2075	Kolhapur C. P.
6	येरवडा म. का.	2544	226	7	2777	6303	236	4	6543	6618	248	4	6870	Yerawada C. P.
7	मुंबई म. का.	999	-	0	999	3505	0	0	3505	3680	0	0	3680	Mumbai C. P.
8	ठाणे म. का.	1086	25	30	1141	3652	89	11	3752	3835	93	12	3940	Thane C. P.
9	तळोजा म. का.	2124	-	0	2124	2363	0	0	2363	2481	0	0	2481	Taloja C. P.
	एकूण	15426	612	37	16075	25713	662	17	26392	26999	694	18	27711	Total
(ब)	जिल्हा कारागृह, वर्ग-१--													District Prison, Class-I
1	अकोला जि. का.	673	22	0	695	379	10	1	390	398	11	1	410	Akola
2	भंडारा जि. का.	338	5	0	343	420	4	0	424	441	4	0	445	Bhandara
3	चंद्रपूर जि. का.	415	47	0	462	650	33	0	683	683	35	0	718	Chandrapur
4	यवतमाळ जि. का.	224	5	0	229	295	10	0	305	310	11	0	321	Yavatmal
5	मोर्शी खुले का.	330	0	0	330	185	0	0	185	194	0	0	194	Morshi Open Prison
6	वर्धा जि. का.	243	9	0	252	346	17	2	365	363	18	2	383	Wardha
7	गडचिरोली खुले का.	125	0	0	125	73	0	0	73	77	0	0	77	Gadchiroli Open Prison
8	धुळे जि. का.	285	19	0	304	303	8	0	311	318	8	0	326	Dhule
9	लातूर जि. का.	480	20	0	500	364	14	0	378	382	15	0	397	Latur

10	किशोर सु. नाशिक	105	-	105	5	-	-	5	-	5	-	5	5	Borstal School Nashik
11	पैठण खुले का.	650	-	650	456	-	-	456	-	479	-	479	479	Paithan Open Prison
12	येवदा खुले का.	400	-	400	206	-	-	206	-	216	-	216	216	Yerwada Open Prison
13	भायखळा जि. का.	200	-	200	400	-	-	400	-	420	-	420	420	Byculla
14	कल्याण जि. का.	505	35	540	1972	157	2	2131	2071	2238	2	2238	2238	Kalyan
15	रत्नागिरी विशेष का.	238	3	5	246	193	12	205	203	216	-	216	216	Ratnagiri S. P.
16	मुंबई महिला जि. का.	-	262	-	262	570	1	571	-	600	1	600	600	Mumbai W.D.P.
	एकूण	5211	427	5	5643	6247	835	6	7088	6560	879	6	7445	Total

(क) जिल्हा कारागृह, वर्ग-२-

		District Prison, Class-II												
1	बुलढाणा जि. का.	97	4	-	101	343	2	-	345	360	2	-	362	Buldhana
2	वाशिम जि. का.	183	17	-	200	253	11	-	264	266	12	-	278	Washim
3	बीड जि. का.	144	17	-	161	319	16	-	335	335	17	-	352	Beed
4	जालना जि. का.	526	30	-	556	203	3	-	206	213	3	-	216	Jalana
5	जळगाव जि. का.	246	28	-	274	498	19	-	517	523	20	-	543	Jalgaon
6	नांदेड जि. का.	179	35	-	214	600	22	-	622	630	23	-	653	Nanded
7	नंदूरबार जि. का.	450	50	-	500	171	6	-	177	180	6	-	186	Nandurbar
8	परभणी जि. का.	240	12	-	252	324	23	-	347	340	24	-	364	Parbhani
9	धारशिव जि. का.	242	27	-	269	215	7	-	222	226	7	-	233	Dharashiv
10	छ. संभाजीनगर खुले का.	100	-	-	100	73	-	-	73	77	-	-	77	Chh. Sambhajinagar O. P.
11	अहिल्यानगर जि. का.	103	6	-	109	195	-	-	195	205	-	-	205	Ahilyanagar
12	सांगली जि. का.	205	30	-	235	426	20	-	446	447	21	-	468	Sangli
13	सातारा जि. का.	159	9	-	168	426	24	-	450	447	25	-	472	Satara
14	सोलापूर जि. का.	127	14	-	141	493	51	-	544	518	54	-	572	Solapur
15	विसापूर खु. का.	400	-	-	400	226	-	-	226	237	-	-	237	Visapur O. P.
16	अलिबाग जि. का.	80	2	-	82	204	10	-	214	214	11	-	225	Alibag
17	सावंतवाडी जि. का.	56	22	-	78	40	-	-	40	42	-	-	42	Sawantwadi
18	सिंधुदुर्ग जि. का.	96	24	-	120	139	-	-	139	146	-	-	146	Sindhudurg
	एकूण	3633	327	0	3960	5148	214	0	5362	5406	225	-	5631	Total

प्रतिदिनी कैदी सरासरी संख्या

अनु- क्रमांक Sl: No.	कारागृह	2024-2025				2025-2026				Prison			
		पुरुष Male	स्त्री Female	तृतीयपंथी Total	एकूण Total	पुरुष Male	स्त्री Female	तृतीयपंथी Total	एकूण Total				
		3	4	5	6	7	8	9	10				
1	2												
(अ) मध्यवर्ती कारागृह--													
1	अमरावती म. का.	1157	27	-	1184	1168	28	-	1196	Amravati C. P.			
2	नागपूर म. का.	2740	119	-	2859	2840	118	-	2958	Nagpur C. P.			
3	छ. संभाजीनगर म. का.	1591	63	-	1654	1674	57	-	1731	Chh. Sambhajinagar C. P.			
4	नाशिकरोड म. का.	2468	86	2	2556	2745	103	3	2851	Nashikroad C. P.			
5	कोल्हापूर म. का.	1954	70	1	2025	2032	71	-	2103	Kolhapur C. P.			
6	येरवडा म. का.	6200	228	5	6433	6471	253	4	6728	Yerawada C. P.			
7	मुंबई म. का.	3431	-	-	3431	3572	-	-	3572	Mumbai C. P.			
8	ठाणे म. का.	3830	128	6	3964	3995	136	8	4139	Thane C. P.			
9	तळोजा म. का.	2687	-	-	2687	2602	-	-	2602	Taloja C. P.			
..	एकूण	26058	721	14	26793	27099	766	15	27880	Total			

(ब) जिल्हा कारागृह, वर्ग-१--

1	अकोला जि. का.	408	17	1	426	406	13	1	420	Akola
2	भंडारा जि. का.	407	5	-	412	430	6	-	436	Bhandara
3	चंद्रपूर जि. का.	654	29	-	683	697	34	-	731	Chandrapur
4	यवतमाळ जि. का.	311	9	-	320	329	9	-	338	Yavatmal
5	मोर्शी खुले का.	222	-	-	222	223	-	-	223	Morshi Open Prison
6	वर्धा जि. का.	395	18	1	414	400	18	1	419	Wardha
7	गडचिरोली खुले का.	95	-	-	95	86	-	-	86	Gadchiroli Open Prison
8	धुळे जि. का.	279	5	-	284	308	8	-	316	Dhule
9	लातूर जि. का.	323	18	-	341	357	19	-	376	Latur
10	क्रिशीर सु. नाशिक	5	-	-	5	5	-	-	5	Borstal School Nashik
11	पैठण खुले का.	498	-	-	498	486	-	-	486	Paithan Open prison
12	येरवडा खु. का.	243	-	-	243	245	-	-	245	Yerwada Open Prison
13	भायखळा जि. का.	433	-	-	433	414	-	-	414	Byculla
14	कल्याण जि. का.	1987	147	-	2134	2044	153	1	2198	Kalyan
15	रत्नागिरी विशेष का.	195	11	-	206	200	12	-	212	Ratnagiri S. P.
16	मुंबई महिला जि. का.	-	401	1	402	-	479	1	480	Mumbai W. D P.
..	एकूण	6455	660	3	7118	6630	751	4	7385	Total

प्रतिदिनी कैदी सरासरी संख्या

अनु- क्रमांक	कारागृह	2024-2025						2025-2026			Prison		
		पुरुष		स्त्री	तृतीयपंथी		एकूण Total	पुरुष		स्त्री		तृतीयपंथी	एकूण Total
		Male	Female	Male	Female	Male		Female					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
(क) जिल्हा कारागृह, वर्ग-२--													
1	बुलढाणा जि. का.	319	1	-	320	351	3	-	354	Buldhana			
2	वाशिम जि. का.	270	10	-	280	277	12	-	289	Washim			
3	बीड जि. का.	316	14	-	330	345	13	-	358	Beed			
4	जालना जि. का.	176	4	-	180	200	6	-	206	Jalana			
5	जळगाव जि. का.	469	18	-	487	534	20	-	554	Jalgaon			
6	नांदेड जि. का.	577	18	-	595	603	20	-	623	Nanded			
7	नंदुरबार जि. का.	233	5	-	238	225	5	-	230	Nandurbar			
8	परभणी जि. का.	316	24	-	340	339	24	-	363	Parbhani			
9	धाराशिव जि. का.	219	8	-	227	230	9	-	239	Dharashiv			
10	छ. संभाजीनगर खुले का.	77	-	-	77	79	-	-	79	Chh. Sambhajanagar O. P.			
11	अहिल्यानगर जि. का.	186	-	-	186	194	--	--	194	Ahilyanagar			
12	सांगली जि. का.	415	17	-	432	420	17	-	437	Sangli			
13	सातारा जि. का.	360	18	-	378	382	18	-	400	Satara			
14	सोलापूर जि. का.	432	36	-	468	494	48	-	542	Solapur			
15	विसापूर खु. का.	234	-	-	234	246	-	-	246	Visapur Open Prison			
16	अलिबाग जि. का.	181	10	-	191	196	11	-	207	Alibag			
17	सावंतवाडी जि. का.	43	1	-	44	38	2	-	40	Sawantwadi			
18	सिंधुदुर्ग जि. का.	93	-	-	93	136	-	-	136	Sindhudurg			
	एकूण (क)	4916	184	-	5100	5289	208	-	5497	Total			
(ड) जिल्हा कारागृह वर्ग-३--													
1	अमरावती खुले कारागृह	67	-	-	67	63	-	-	63	Amravati Open prison			
2	नागपूर खुले कारागृह	86	-	-	86	80	-	-	80	Nagpur Open Prison			
3	अकोला महिला खुले कारागृह	0	36	-	36	-	29	-	29	Akola Women Open Prison			

District Prison, Class-III

Amravati Open prison
Nagpur Open Prison
Akola Women Open Prison

प्रतिदिनी कैदी सरासरी संख्या

अनु- क्रमांक Sl. No.	कारागृह	2024+2025				2025+2026				Prison			
		पुरुष Male	स्त्री Female	तृतीयपंथी Total	एकूण Total	पुरुष Male	स्त्री Female	तृतीयपंथी Total	एकूण Total				
		3	4	5	6	7	8	9	10				
1	2												
4	नाशिकरोड खुले कारागृह	115	-	-	115	112	-	-	112				Nashikraod Open Prison
5	भुसावळ जि. का.	22	-	-	22	19	-	-	19				Bhusawal
6	खुली वसाहत, आटपाडी, सांगली	5	-	-	5	6	-	-	6				Open Colony Atpadi
7	कोल्हापूर जि. का. (शहर)	154	-	-	154	168	-	-	168				Kolhapur (City)
8	कोल्हापूर खुले कारागृह	84	-	-	84	82	-	-	82				Kolhapur Open Prison
9	येरवडा महिला खुले कारागृह	-	55	-	55	-	58	-	58				Yerwada W. O. P.
10	जे. जे. रुग्णालय का.	4	-	-	4	3	-	-	3				J. J. Hospital P.
11	ठाणे खुले कारागृह	30	-	-	30	29	-	-	29				Thane Open Prison
12	यवतमाळ खुले कारागृह	25	-	-	25	26	-	-	26				Yavatmal Open Prison
13	वर्धा खुले कारागृह	31	-	-	31	29	-	-	29				Wardha Open Prison
14	धुळे खुले कारागृह	60	-	-	60	63	-	-	63				Dhule Open Prison
15	लातूर खुले कारागृह	61	-	-	61	64	-	-	64				Latur Open Prison
16	रत्नागिरी खुले कारागृह	43	-	-	43	48	-	-	48				Ratnagiri Open Prison
17	सिंधुदुर्ग खुले कारागृह	33	-	-	33	35	-	-	35				Sindhudurg Open Prison
	एकूण (घ)	820	91	-	911	827	87	-	914				Total
	एकूण (अ+ब+क+ड)	38249	1656	17	39922	39845	1812	19	41676				Total (A+B+C+D)

* सन २०२५-२०२६ चे आकडे अंदाजित आहे. Figures of the years 2025-2026 estimated figures.

(२) तुरुंग उद्योग

तुरुंगातील कारखान्यात जे उद्योगधंदे आहेत, त्यापैकी वस्त्रनिर्माण व इतर उद्योग हा प्रशिक्षण व उत्पादन या तत्त्वानुसार खाली नमूद केलेल्या कारागृहातून चालू आहे. कारागृहात पोलिसांना, रुग्णालयांना लागणारे कापड, टेरिकॉटन कापड, गणवेश कापड, बॅण्डेज क्लॉथ, हनी कोम्ब, टॉवेल्स, नॅपकीन्स, बेडशीट्स, काउंटर पॅन्ट, लूम व पंजा कारपेट, लॉग क्लॉथ, कर्टन क्लॉथ, साड्या, ब्लॅकेट वगैरेची निर्मिती केली जाते. उत्पादित होणाऱ्या वस्तूंची बाजारपेठ उपलब्ध व्हावी यासाठी शासनाने शासन निर्णयान्वये उत्पादित वस्तूवर आरक्षण ठेवले आहे. त्या अनुषंगाने शासकीय/निमशासकीय विभागांनी आरक्षण असल्यामुळे मागणी नोंदविणे आवश्यक आहे. कारखान्यात तयार होणाऱ्या वस्तू ह्या रुग्णालये, पोलीस खाते, समाजकल्याण खाते, वन खाते, नगरपालिका, जिल्हा परिषदा व इतर शासकीय विभाग यांना तसेच नागरिकांना विकल्या जातात.

कारागृह विभागाकडून खरेदी :-

गृह विभागाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार कारागृह महानिरीक्षकाने त्यांच्याकडून पुरवठा करण्यात येणाऱ्या वस्तूंची नावे, संख्या, नियत किंमत इत्यादींची यादी दरवर्षी ३१ मार्च पूर्वी ई-पोर्टलवर प्रदर्शित करावी. वस्तूंच्या खरेदीतील विलंब टाळण्यासाठी, कारागृह विभाग अशा वस्तूंच्या पुरवठा आदेशांची प्रक्रिया वेळेवर करू शकत नसेल तर त्याची यथोचितपणे नोंद करण्यात येईल. वस्तूंच्या खरेदीची संपूर्ण मागणी कारागृह विभागाकडून पुरवण्याबाबत होकार किंवा नकार संबंधित खरेदीदार विभागास मागणी नोंदविल्याच्या दिनांकापासून ३० दिवसांच्या आत कळवावा. नकार कळविल्यास, संबंधित विभाग अशा वस्तूंची खरेदी, खरेदी कार्यपद्धतीचा अवलंब करून या वस्तूंच्या उत्पादकांकडून करू शकेल. कारागृह विभागाव्यतिरिक्त अन्य ठिकाणाहून केलेल्या खरेदीसाठीच्या कारणांची लेखी नोंद खरेदी विभाग ठेवेल.

शासन निर्णय क्रमांक भाखस-२०२४/प्र.क्र.८२/भाग-III/उद्योग-४, दिनांक १ डिसेंबर २०१६ नुसार ५-११ अन्वये कारागृह विभागाकडून खरेदीबाबत परिशिष्ट-१४ मधील नमूद वस्तू तयार केल्या जातात.

परिशिष्ट - १४**कारागृहातर्फे तयार केल्या जाणाऱ्या वस्तू**

अ.क्र.	वस्तूंचे नाव
१	२
१	अॅकल अॅल्युनिशेन बुट्स
२	बॅटन्स (लाकडी)
३	बेडशीट्स
४	बेडधीकिंग क्लॉथ
५	बाँड पेपर
६	बुक बाईंडिंग
७	कॅलोको क्लॉथ
८	काउंटर पॅन्स
९	कार्पेट्स लूम
१०	कर्टन क्लॉथ
११	पंजा कार्पेट्स
१२	कॉटन वूल चादर
१३	कार्बोलिक सोप बार्स अँड केक्स
१४	केस बोर्ड
१५	चेअर मॅट्स
१६	केबरॉन १००० किंवा त्यापेक्षा अधिक अधिकांशात
१७	कॉटन चादर
१८	कार्ड शिट्स
१९	डबल डंग्री

१	२
२०	फाईल बोर्डस्
२१	डिसाईन कार्पेट्स
२२	हॅडमेड फाईल कव्हर्स
२३	हॉस्पिटल क्लॉथ नंबर १, २, ३, ४, ६, ७, ८
२४	एच. सी. टॉवेल
२५	लोखंडी कॉट्स, क्रेडल
२६	हॅडमेड ड्रॉइंग पेपर
२७	चामड्याच्या वस्तू, बेल्ट्स इत्यादी
२८	लॉग क्लॉथ
२९	नॅपकिन्स
३०	नेवार (कॉट टेप)
३१	लाकडी ऑफिस फर्निचर
३२	फिनेल
३३	पिन कुशन (साधे)
३४	पिन कुशन (सुपिरिअर)
३५	पोलीस कार्पेट्स
३६	पोर्ट फोलिओज
३७	पॅकिंग केसेस
३८	लाकडी खुर्चीला केनिंग करणे
३९	सॅडलरीसोप बार्स
४०	सॉफ्ट सोप
४१	साडी
४२	शिवणकाम, युनिफॉर्म, हॉस्पिटल कपडे इत्यादी
४३	टिपॉयस
४४	टॉयलेट सोप केसेस
४५	वॉशिंग सोप बार्स (लॉट्री सोप बार्स)
४६	वूडन ट्रेज
४७	वूड टर्निंग आर्टिकल्स
४८	किट बॉक्स
४९	पोकर्स
५०	सागवान लाकडाच्या खिडक्या, दरवाजे इत्याद वस्तू
५१	टेरिकॉटच्या बेडशिट्स व खिडक्या दरवाज्याचे पडदे इत्यादी
५२	बॅडेजचे कापड
५३	लोखंडाच्या खिडक्या, दरवाजे व तत्सम वस्तू (स्टील फेब्रिकेटेड आयटमस्)

परिशिष्ट - १४-- चालू

१	२
५४	कार्यालये, तसेच सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या विश्रामगृहांसाठी लागणारे गालिचे / सतरंज्या वगैरे
५५	मेणबत्या
५६	होजिअरीच्या वस्तू
५७	कपडे धुण्यासाठी पावडर, वॉशिंग पावडर, डिटर्जंट पावडर आणि केक
५८	स्टील फोल्डिंग कॉट्स (प्लेन)
५९	स्टील फोल्डिंग कॉट्स (क्रिस क्रॉस)
६०	मच्छरदाणी (मास्क्यूटोनेट)
६१	बॅरेक ब्लॅकेट
६२	पूर्व शालेय संच :- (१) क्रेयॉस, (२) भिंती पत्रे / चित्रे, (३) पाटी मण्यांसह, (४) पझल गेम्स, (५) चित्रे काढण्यासाठी कागद, (६) क्रियेटिव्ह बॉक्स व इतर वस्तू. शालेय संच :- पाटी, पेन्सिल, दप्तर, वही, पट्टी इत्यादी गरजेनुसार क्रीडा व शालेय वस्तू
६३	कोठी :- धान्य किंवा इतर वस्तू साठविण्यासाठी -- १ कि.ग्रॅ. क्षमतेपासून ते २०० कि.ग्रॅ. क्षमतेप्रमाणे गरजेप्रमाणे त्या-त्या मटेरिअलमध्ये
६४	डिसप्ले बोर्ड :- १' X २' पासून गरजेनुसार साईजेसमध्ये, फळा :- लाकडी किंवा इतर २' X ३' पासून गरजेनुसार, पाटी :- लाकडी / प्लॅस्टिक फ्रेम, दगडी / कार्ड बोर्ड / पत्रा, पट्टी :- लाकडी / स्टील / प्लॅस्टिक, दप्तर :- लाकडी / प्लॅस्टिक / रेकझिन / कॅनव्हास आणि आवश्यकतेनुसार (१) पाटी, (२) पट्टी, (३) पेन्सिल, (४) खोडरबर, (५) कलम (६) वही इत्यादी साहित्यांसह दप्तर संच.
६५	क्रीडा साहित्य :- अंगणवाडी, शाळा इतर संस्थांना लागणारे सर्व इनडोअर व आउटडोअर क्रीडा साहित्य आवश्यकतेनुसार, फॅब्रिकेशनच्या वस्तू :- शासकीय दरपत्रकानुसार (डी.एस.आर.)
६६	भांडी :- हिंडोलिअम / अॅल्युमिनिअम / स्टेनलेस स्टील / पितळी / प्लॅस्टिक भांडी

कारागृह कारखान्यामधील नेमलेले कैदी व त्यांनी केलेल्या उत्पादनाची विक्री

(Figures in Rupees)

वर्ष	धंदे शिक्षणासाठी नेमलेल्या कैद्यांची संख्या	विक्रीतून मिळालेले उत्पन्न			एकूण उत्पन्न (३+४+५)
		उधारीने रु.	रोखीने रु.	बिजकाद्वारे रु.	
१	२	३	४	५	६
2024-2025	.. 2,399	6,51,80,018	4,90,24,758	6,16,93,175	17,58,97,951
2025-2026	.. 2,602	4,71,91,245	5,52,89,206	4,80,66,107	15,05,46,558
2026-2027 (प्रस्तावित) ..	2,600	5,48,50,068,	5,34,63,565	5,39,24,285	16,22,37,918

सन २०२५-२०२६ ची माहिती अंदाजित आहेत.

(३) कैद्यांचा आहार

(अ) बंधांना न्याहारी देणेबाबत

शासन निर्णय क्रमांक डीएफपी-२००३-प्र.क्र. ८४/पीआरएस-२, दिनांक ११ ऑगस्ट २००४, तसेच गृह विभागाची अधिसूचना दिनांक २४ मे २००५ अन्वये कारागृहातील बंधांना दोन जेवणातील अंतर कमी करण्यासाठी रोज सकाळी ०७.१५ ते ०७.४५ या कालावधीत न्याहारी देणेसाठी मंजूरी देण्यात आली आहे. त्यांचा तक्ता खालीलप्रमाणे आहे.

बंधांना देण्यात येणाऱ्या चहाचे आणि न्याहारीचे परिमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	प्रत्येक कैद्यास प्रतिदिनी परिमाण
(अ) चहा		
१	साखर	२० ग्रॅम
२	चहा पावडर	५ ग्रॅम
३	दूध	५० मिली
(ब) शिरा रविवारी व गुरुवारी		
१	रवा	६० ग्रॅम
२	गुळ	४० ग्रॅम
३	वनस्पती तूप	२० ग्रॅम
(क) उपीट किंवा पोहे		
१	पोहे	६० ग्रॅम (मंगळवार व शुक्रवार)
२	रवा	६० ग्रॅम (सोमवार, बुधवार, शनिवार)
३	कांदे	१० ग्रॅम
४	गोडेतेल	५ ग्रॅम
५	राई (मोहरी)	०.५ ग्रॅम
६	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
७	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
८	हळद	०.५ ग्रॅम
९	मीठ	२ ग्रॅम

इंधन- अ, ब आणि क करिता १२० ग्रॅम लाकूड किंवा २५ मिली डिझेल.

टीप- महाराष्ट्र कारागृह नियमावली, १९७९ मधील प्रकरण क्रमांक २४ क्रमांक ६० मध्ये असलेल्या तरतुदीप्रमाणे सणाकरिता शिरा देण्यात यावा.

(ब) कैद्यांचा आहार

महाराष्ट्र शासनाने त्यांचे गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई दिनांक २४ मे २००५ च्या अधिसूचनेनुसार स्त्री, पुरुष, भारतीय/परदेशी न्यायाधीन व सिद्धदोष बंधांना तसेच मुलांना त्याचप्रमाणे किशोरांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण निश्चित केले आहे.

आजारी असलेल्या बंधांना सुधारित वैद्यकीय आहार दिला जातो. त्यांचे तक्ते पुढीलप्रमाणे आहेत.

आहार क्रमांक १ : स्त्री व पुरुष भारतीय व परदेशी न्यायाधीन व सिद्धदोष बंधांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ (अ) न्यायाधीन बंदी	१५० ग्रॅम
	(ब) शिक्षा झालेल्या बंधास	२०० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो पीठ	
	(अ) न्यायाधीन बंधास पुरुष (उपलब्धतेनुसार)	३०० ग्रॅम पीठ किंवा ५०० ग्रॅम वजनाचा पाव
	न्यायाधीन महिला बंधास	१५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी २५० ग्रॅम वजनाचा पाव
	शिक्षा झालेल्या बंधास	३५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ६०० ग्रॅम वजनाचा पाव
	शिक्षा झालेल्या महिला बंधास	२०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ३५० ग्रॅम वजनाचा पाव
टीप.-	गहू पीठापासून बनविण्यात येणाऱ्या चपात्या किंवा ब्रेड (याबाबत बंधांना विकल्पाप्रमाणे देण्यात यावा).	
३	कडधान्ये व डाळ	१२० ग्रॅम रविवार सोडून
४	भाजीपाला (तीन दिवस-सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	१०० ग्रॅम
	(ब) इतर	५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ, भाजीपाला चार दिवस (मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	५० ग्रॅम
	(ड) इतर	१०० ग्रॅम
	(ई) कंदमूळ	१०० ग्रॅम
५	दूध किंवा दही	१०० मिली
६	बेसन	३० ग्रॅम (फक्त रविवारसाठी)
७	कांदे	५० ग्रॅम
८	टोमॅटो	१०० ग्रॅम
९	गोडेतेल	२० ग्रॅम
१०	मीठ	१० ग्रॅम
११	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
१२	ओला मसाला	५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम
१३	सुका मसाला	१० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१४	जळण	६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल

आहार क्रमांक १--चालू

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१५	दंतमंजन	१०० ग्रॅम दरमहा
१६	आंघोळीचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा
१७	कपड्याचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा

आहार क्रमांक २ : न्यायाधीन व सिद्धदोष बंधांना द्यावयाच्या आहाराचा सुधारित तक्ता

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	ब्रेड	११५ ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो पीठ (उपलब्धतेनुसार)	३०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ५०० ग्रॅम वजनाचा पाव
३	तांदूळ	८५ ग्रॅम
४	कडधान्ये व डाळ	११५ ग्रॅम
५	गोडेतेल	२० ग्रॅम
६	चिच	५ ग्रॅम
७	भाजी	२२५ ग्रॅम
८	कांदे	१५ ग्रॅम
९	मीठ	१० ग्रॅम
१०	बटाटे	१७० ग्रॅम (आठवड्यातून तीन वेळा)
११	साखर किंवा गूळ	४० ग्रॅम (दररोज)
१२	लोणी किंवा तूप	१५ ग्रॅम
१३	दूध किंवा दही	२२० मिली
१४	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
१५	ओला मसाला	५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम
१६	मसाला	१० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१७	जळण	६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
१८	दंतमंजन	१०० ग्रॅम दरमहा
१९	आंघोळीचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा
२०	कपड्याचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा

आहार क्रमांक ३ : तीन खुले कारागृहातील बंधांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ	१५० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो पीठ	५५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ९५० ग्रॅम वजनाचा पाव (उपलब्धतेनुसार)
३	कडधान्ये व डाळ	१२० ग्रॅम (रविवार सोडून)
४	भाजीपाला तीन दिवस (सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	१०० ग्रॅम
	(ब) इतर	५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ, भाजीपाला-चार दिवस (मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	५० ग्रॅम
	(ड) इतर	१०० ग्रॅम
	(ई) कंदमूळ	१०० ग्रॅम
५	दूध किंवा दही	१०० मिली
६	बेसन	३० ग्रॅम (फक्त रविवारसाठी)
७	कांदे	५५ ग्रॅम
८	गोडतेल	२० ग्रॅम
९	मीठ	१० ग्रॅम
१०	चिंच	५ ग्रॅम
११	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
१२	ओला मसाला	५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम
१३	मसाला	१० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१४	जळण	६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
१५	दंतमंजन	१०० ग्रॅम दरमहा
१६	आंधोळीचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा
१७	कपड्याचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा

आहार क्रमांक ४ : वैद्यकीय आहार व सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	पर्याय-अ	
	(अ) दूध	१३०० मिली
	(ब) साखर	२५ ग्रॅम
	(क) जळण	४५० ग्रॅम लाकूड किंवा ७० मिली डिझेल
२	पर्याय-ब	
	(अ) दूध	८८० मिली
	(ब) साबुदाणा	८५ ग्रॅम
	(क) साखर	५५ ग्रॅम
	(ड) तांदूळ	५५ ग्रॅम
	(इ) मीठ	५ ग्रॅम
	(फ) जळण	४५० ग्रॅम लाकूड किंवा ७० मिली डिझेल
३	पर्याय-क	
	(अ) साधा आहार (आहार प्रमाण नंबर १)	..
	(ब) दूध	२२० मिली

आहार क्रमांक ५ : गरोदर व स्तनदा महिला यांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ	१५० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो (उपलब्धतेनुसार)	१५० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी २५० ग्रॅम वजनाचा पाव (गरोदर स्त्रियांकरिता) २०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी ३५० ग्रॅम वजनाचा पाव (स्तनदा महिलांकरिता)
३	कडधान्ये व डाळ	१२० ग्रॅम (रविवार सोडून)
४	भाजीपाला (तीन दिवस-सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	१०० ग्रॅम
	(ब) इतर	५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ (भाजीपाला-चार दिवस-मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	५० ग्रॅम
	(ड) इतर	१०० ग्रॅम
	(इ) कंदमूळ	१०० ग्रॅम
५	बेसन	३० ग्रॅम (फक्त रविवारसाठी)
६	कांदे	५० ग्रॅम
७	टोमॅटो	१०० ग्रॅम
८	गोडेतेल	२० ग्रॅम
९	मीठ	१० ग्रॅम
१०	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
११	ओला मसाला	५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम

आहार क्रमांक ५--चालू

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१२	सुका मसाला	१० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१३	शेंगदाणे	५० ग्रॅम
१४	गूळ	२५ ग्रॅम
१५	दूध	१५० मिली
१६	जळण	६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
१७	दंतमंजन	१०० ग्रॅम दरमहा
१८	आंघोळीचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा
१९	कपड्याचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा

मुलांसाठी आहारश्रेणी क्रमांक ६

अ. क्र.	आहार वस्तू	मूल		
		६-१२ महिने (एकक) ३	१ ते ३ वर्षे (एकक) ४	४ ते ६ वर्षे (एकक) ५
१	धान्ये किंवा ज्वारी-बाजरी यापासून तयार केलेले लहान मुलांसाठीचे खाद्य (सिरियल्स व मिलेट्स)	४५ ग्रॅम	६०-१२० ग्रॅम	१५०-२१० ग्रॅम
२	पल्सेस व डाळी	१५ ग्रॅम	३० ग्रॅम	४५ ग्रॅम
३	दूध	स्तनपान करणाऱ्या मुलांसाठी २०० मिली	५०० मिली	५०० मिली
४	कंदमूळ (रूट्स व ट्युबर्स)	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम	१०० ग्रॅम
५	हिरव्या पालेभाज्या	२५ ग्रॅम	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम
६	अन्य भाज्या	२५ ग्रॅम	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम
७	फळे	१०० ग्रॅम	१०० ग्रॅम	१०० ग्रॅम
८	साखर	२५ ग्रॅम	२५ ग्रॅम	३० ग्रॅम
९	खाद्यतेल	१० ग्रॅम	२० ग्रॅम	२५ ग्रॅम
१०	(कडधान्य व डाळींच्या ऐवजी) अंडी / मांस / कोंबडीचे मांस / मासे	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम	५० ग्रॅम

परंतु सहा महिन्यांपेक्षा लहान वयाच्या मुलाला, अंगावरचे दूध उपलब्ध नसल्यास, पाणी न मिसळलेले ६०० मिलीपेक्षा कमी नसेल इतके ताजे दूध दिवसभरासाठी पुरविण्यात येईल.

आहार क्रमांक ७ : किशोर (Borstal Leds) यांना द्यावयाच्या आहाराचे सुधारित प्रमाण

अ. क्र.	आहार वस्तू	परिमाण
१	तांदूळ	१३० ग्रॅम
२	गहू किंवा ज्वारी किंवा बाजरी किंवा मिलो (उपलब्धतेनुसार)	६०० ग्रॅम पीठ किंवा त्याऐवजी १००० ग्रॅम पाव
३	कडधान्ये व डाळ	१०० ग्रॅम
४	भाजीपाला (तीन दिवस-सोमवार, बुधवार व शुक्रवार)	
	(अ) पालेभाजी	१०० ग्रॅम
	(ब) इतर	५० ग्रॅम
	(क) कंदमूळ (भाजीपाला-चार दिवस-मंगळवार, गुरुवार, शनिवार व रविवार)	५० ग्रॅम
	(ड) इतर	१०० ग्रॅम
	(इ) कंदमूळ	१०० ग्रॅम
५	बेसन	३० ग्रॅम फक्त रविवारसाठी
६	गूळ	५५ ग्रॅम
७	कांदे	५५ ग्रॅम
८	गोडेतेल	४० ग्रॅम
९	मीठ	१० ग्रॅम
१०	केळी	१ नग (१०० ग्रॅम)
११	ओला मसाला	५ ग्रॅम
	हिरवी मिरची	२ ग्रॅम
	आले	१.५ ग्रॅम
	कोथिंबीर	१ ग्रॅम
	कडीपत्ता	०.५ ग्रॅम
१२	सुका मसाला	१० ग्रॅम
	जिरे	०.२५ ग्रॅम
	हिंग	०.२५ ग्रॅम
	हळद	०.५० ग्रॅम
	लसूण	०.७५ ग्रॅम
	धने	०.७५ ग्रॅम
	मेथी	०.७५ ग्रॅम
	मोहरी	०.७५ ग्रॅम
	मिरची	६.००
		१०.००
१३	चिच	५ ग्रॅम
१४	शेंगदाणे	७५ ग्रॅम
१५	दूध	२५० मिली
१६	जळण	६८० ग्रॅम लाकूड किंवा १०० मिली डिझेल
१७	दंतमंजन	१०० ग्रॅम दरमहा
१८	आंघोळीचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा
१९	कपड्याचा साबण	१०० ग्रॅम दरमहा

(४) कारागृह उपाहारगृहे

बहुतेक सर्वच कैद्यांना विडी व चहाची सवय असते. त्यांना विडी व चहा मिळाला नाही तर ते अस्वस्थ व चिडखोर बनतात असा अनुभव आहे. जर कैद्यांना या वस्तू दिल्या नाहीत तर कैदी या वस्तू मिळविण्यासाठी किरकोळ स्वरूपाचे कारागृहात गुन्हे करतात. या लहान-सहान वस्तू कैद्यांना देण्यात आल्या तर ते समाधानी असतात असाही अनुभव आहे. म्हणून मध्यवर्ती कारागृहे, विशेष कारागृहे व जिल्हा कारागृहे वर्ग-१ येथे कैद्यांसाठी स्वयंनिर्वाही तत्त्वावर उपाहारगृहे चालविली जातात. चांगली वर्तणूक असलेल्या आणि तीन महिन्यांपेक्षा जास्त शिक्षा झालेल्या, तसेच पहिले तीन महिने शिक्षा भोगलेल्या कैद्यांनाच उपाहारगृहाकडील सवलती मिळू शकतात. उपाहारगृहात निरनिराळ्या प्रकारच्या खाद्य वस्तू, बेकरी आर्टिकल बंद पॅकेट फरसाण वगैरे वस्तू कैद्यांच्या मागणीनुसार दिल्या जातात. तंबाखू, विडी, साबण इत्यादी वस्तू कारागृह उपाहारगृहात विक्रीसाठी ठेवल्या जातात. बहुतेक कैदी मध्यवर्ती व जिल्हा कारागृहाकडे उपाहारगृहाचा प्रतिदिनी फायदा घेतात. उपाहारगृहात निरनिराळे पदार्थ कैदी तयार करतात. या कामासाठी त्यांना मजुरी दिली जाते. शिवाय चहा स्वयंपाक गृहातून दिला जातो. उपाहारगृहातून चहा तयार करतात तो कैद्यांना विकत दिला जातो. उपाहारगृहाची मर्यादा रुपये ८,००० करण्यात आलेली आहे.

(५) कैद्यांचे कपडे आणि बिस्तर

कैद्यांचे कपडे आणि बिस्तर साहित्य कारागृहातील उद्योग विभागात तयार केले जातात. कारागृह महानिरीक्षकांच्या मंजूरीशिवाय कपड्यांची अथवा बिस्तर साहित्याची खरेदी स्थानिक बाजारपेठेतून कारागृह प्राधिकारी वर्गाला करता येत नाही. अशा खरेदीस विशिष्ट परिस्थितीतच परवानगी देण्यात येते. सिद्धदोष कैद्यांना खाली नमूद केल्याप्रमाणे कपडे, बिस्तर साहित्य व गरजेच्या वस्तू देण्यात येतात. यातील बहुतेक वस्तू कारागृह उद्योगात तयार झालेल्या असतात.

परिशिष्ट

अनु- क्रमांक	वस्तू	पुरुष	स्त्री
१	२	३	४
१	सुती आणि लोकरीची चादर (२.१३ मीटर × १.२१९ मीटर हवामानानुसार)	१	१
२	सुती चादर	१	१
३	सतरंजी (१.८२९ मीटर × ६०.९६ सेंटीमीटर)	१	१
४	सुती सदरा	२	--
५	सुती व लोकरी जॅकेट (थंडीत)	१	--
६	विजारी (१ विजार आणि १ छोटी विजार)	२	--
७	लंगोट	१	--
८	टोपी	१	--
९	साड्या (५.४८६ × १०६.६८)	--	२
१०	डायपर	--	८
११	उशी	१	१
१२	उशीचे अभ्रे	१	१
१३	अॅल्युमिनियमचा मग	१	१
१४	अॅल्युमिनियमची थाळी	१	१
१५	अॅल्युमिनियमचा कटोरा (ए ५३५ हेक्टोग्रॅम)	१	१
१६	बॉडी तिकीट	१	१

(६) कारागृह रुग्णालये

प्रत्येक मध्यवर्ती/जिल्हा व विशेष कारागृहांमध्ये एक रुग्णालय आहे. ते वैद्यकीय अधिकाऱ्याचे (म्हणजे निवासी वैद्यकीय अधिकारी अथवा शल्यचिकित्सक) व्यवस्थापनेखाली आहे. या अधिकाऱ्यांची नेमणूक शासनातर्फे केली जाते. निवासी वैद्यकीय अधिकाऱ्याचे मदतीस एम.एम.एस. अधिकारी, वर्ग-३, मिश्रक व नर्सिंग ऑर्डली असतात. मुंबई येथील जे. जे. रुग्णालयाचे आवारात एक कारागृह रुग्णालय १८९४ चे तुरुंग कायद्याच्या कलम ३ (१) अन्वये दिनांक १ डिसेंबर १९७७ पासून सुरू करण्यात आलेले आहे.

२. मानसिकदृष्ट्या दुर्बल असणारे परंतु मनोरुग्णालयात दाखल करण्याइतपत मानसिक दुर्बलता नसणाऱ्या कैद्यांना येरवडा मध्यवर्ती कारागृहातील रुग्णालयात उपचारासाठी एकत्र ठेवले जाते. नागपूर येथील रुग्णालयाचे उपअधीक्षक हे आठवड्यातून दोन वेळा नागपूर मध्यवर्ती कारागृहास भेट देऊन रुग्णांची तपासणी करतात. तातडीची शस्त्रक्रिया अथवा वैद्यकीय सेवा कारागृहातील रुग्णालयात उपलब्ध होण्याची शक्यता नसल्यास असे रुग्ण नागरी रुग्णालयाकडे उपचारासाठी पाठविले जातात व त्याप्रमाणे कारागृह महानिरीक्षक यांना कळविण्यात येते.

३. एकूण ३९ ठिकाणी वैद्यकीय अधिकारी पदे मंजूर आहेत. इतर कारागृहात स्थानिक सामान्य रुग्णालयातील वैद्यकीय अधिकारी (व्हिजिटिंग मेडिकल ऑफिसर) भेट देऊन रुग्ण बंधांची तपासणी करतात. कारण तेथील आजारी कैद्यांना तत्काळ औषधोपचारासाठी त्या ठिकाणी स्वतंत्र अशी रुग्णालये नाहीत.

४. अशा सेवा सन २०२३-२०२४ मध्येही चालू आहेत.

कारागृह दवाखाने व रुग्णालय यातील कर्मचाऱ्यांची संख्या दर्शविणारा तक्ता

तक्ता १२ TABLE XII

कारागृह आरोग्य सेवा

वर्ष	आरोग्य विभागात कार्य करणारे कर्मचारी					तांत्रिक कर्मचारी प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	अधिकृत विद्यार्थ्यांची संख्या
	वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-१ (अ)	वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-२ (ब)	वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-३ (क)	शुश्रूषा ऑर्डली	औषध मिश्रक		
१	२	३	४	५	६	७	८
२०२३-२०२४	५	१७	१७	७७	२९	५	४१८
२०२४-२०२५	५	१७	१७	७७	२९	५	४१८
२०२५-२०२६	५	१७	१७	७७	२९	१६	४१८

(७) कारागृह कृषी विभाग

राज्यातील ३१ कारागृहांकडे स्वतःच्या मालकीच्या शेतजमिनी असून त्यांचा उपयोग मुख्यतः कैद्यांसाठी लागणाऱ्या निरनिराळ्या भाजीपाल्यांचे उत्पादन करण्यासाठी केला जातो. प्रत्येक हंगामात शेती मशागतीच्या कामावर कारागृहाकडील शेती कर्मचारी देखरेख करतात आणि शेतावर काम करणाऱ्या बंधांमार्फत शेतीची कामे केली जातात. बंधांना शासकीय नियमानुसार मजुरी दिली जाते. कारागृहात तयार होणारे शेती उत्पादन जर जास्त प्रमाणात असेल तर ते इतर कारागृहांकडे पाठविले जाते.

कारागृह शेतीसाठी निरनिराळी साधनसामग्री आहे. शेती मशागतीसाठी ३० ट्रॅक्टर, ११६ बैल, भाजीपाला व अन्नधान्य वाहतुकीसाठी, शेती पाणीपुरवठ्यासाठी १०७ विद्युत मोटारी व ४ ऑईल इंजिन्स आहेत. पीक संरक्षणासाठी स्प्रे पंप, डस्टर पंप व इतर अवजारे आहेत. कारागृहाकडील लागवडीखालील क्षेत्र पुढे नमूद केलेप्रमाणे आहे.

कारागृह कृषी विभाग

वर्ष	एकूण उपलब्ध कृषी क्षेत्र	एकूण लागवडीखालील कृषी क्षेत्र	एकूण लागवडीखालील नसलेले क्षेत्र	एकूण उत्पादन खर्च	एकूण उत्पादन	एकूण उत्पादन सरासरी दर हेक्टरी
१	२	३	४	५	६	७
				(रुपये)	(रुपये)	(रुपये)
	हे. आर.	हे. आर.	हे. आर.	(रुपये)	(रुपये)	
२०२४-२०२५ ..	५७५.९०	३०४.९९	९०.८३	२६६६३३६४	५५३२८०६३	१८१४१०
२०२५-२०२६ ..	५७५.२०	३००.४०	९१.१३	२७३६८७२०	५६०७५८१०	१८६६६९
२०२६-२०२७ ..	५७५.२०	३००.४०	९१.१३	२३०९०५१०	५७१९८०००	१९०३९६

सन २०२५-२०२६ व २०२६-२०२७ चे एकूण खर्च व एकूण उत्पादनचे आकडे अंदाजित आहेत.

खुली कारागृहे : खुल्या कारागृहाकडील बंधांची अतिशय काटेकोरपणे निवड केली जाते. त्याकरिता कारागृह अधीक्षक व कारागृह उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती समिती त्या बंधांची निवड करते. खुल्या कारागृहात निवड करण्यासाठी बंधांचे अभिलेख चांगले असणे आवश्यक आहे व बंधांची कोणतेही काम करण्याची तयारी असावी लागते.

महाराष्ट्रामध्ये सन १९५६ मध्ये येरवडा, पुणे, सन १९६८ मध्ये पैठण येथे खुले कारागृह या ठिकाणी व सन २००८ मध्ये मोर्शी येथे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले आहे. सन २०१४-१५ मध्ये कोल्हापूर, नाशिक रोड, नागपूर, अमरावती, विसापूर खुले कारागृह सुरू करण्यात आले. सन २०१५-२०१६ गडचिरोली व सन २०१७-१८ मध्ये यवतमाळ, लातूर, धुळे, रत्नागिरी, वर्धा येथे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले. खुल्या कारागृहात मिळालेली माफी विचारात घेऊन बंधांची सुटण्याची तारीख निश्चित केली जाते. खुल्या कारागृहातील बंधांकडून शेतीची कामे करून घेतली जातात.

खुल्या वसाहती : बंधांचा सामाजिक व व्यावहारिक दृष्टीकोन डोळ्यासमोर ठेवून पुनर्वसनाचे उद्देशाने जन्मठेपीची व दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या बंधांना बंद कारागृहातील विविध योजनांचा लाभ घेतल्यानंतर शासनाने निवड केलेल्या बंधांना खुल्या वसाहतीत पाठविण्यात येते. त्याठिकाणी त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांसमवेत राहता येते. त्याठिकाणी त्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते. त्या बदल्यात त्यांना मजुरी दिली जाते. बंधांच्या जीवनामध्ये सुधारणा होण्यासाठी सन १९३९ मध्ये स्वतंत्रपूर खुली वसाहत ही संस्था आटपाडी येथे सुरू करण्यात आली.

भाजीपाला व अन्नधान्य उत्पादन : शेतीमध्ये बंधांना काम दिल्यामुळे त्यापासून बंधांना दैनंदिनी लागणारे अन्नधान्य व भाजीपाला उत्पादन मिळते. बंधांच्या आहारामध्ये लागणारे भाजीपाला उत्पादन शेतीमधूनच मिळत असल्याने शासनाची मोठ्या प्रमाणात पैशाची बचत होते. शेतीबाबतचे प्रशिक्षण दिल्यामुळे कारागृहातून बंधांची मुक्तता झाल्यानंतर तो स्वतःचे शेतात निरनिराळ्या योजना राबवू शकेल.

ऊस लागवड : राज्यातील काही मोजक्या कारागृहात उसाचे पीक घेतले जाते. सदरचा ऊस कारखान्यास ऊस गळीतास पाठविला जातो.

वनीकरण : कारागृहाचे शेती प्रक्षेत्रावर व पडीक जमिनीवर जवळपास ६८५१४ विविध फळे व इतर जातीची झाडे आणि ३३५७५ सागवानाची झाडे आहेत. यामुळे काही वर्षांनंतर कारागृहाचे उत्पादनात मोठी भर पडणार आहे.

गांडूळ खत प्रकल्प : कारागृहाने गांडूळ खत प्रकल्प हाती घेतल्यापासून रासायनिक खत खरेदीमध्ये मोठ्या प्रमाणात बचत झाली आहे. कारागृह शेतीमध्ये दरवर्षी वेगवेगळी पिके घेतल्यामुळे जमिनीचा कस नाहीसा झाल्याने या खतामुळे जमिनीचा कस व पोत सुधारणार असून सुपीकता वाढणार आहे. शेतजमीन असणाऱ्या जवळजवळ सर्वच कारागृहांकडे हा प्रकल्प राबविला आहे.

मत्स्यपालन : कोणत्याही प्रकारे भांडवली गुंतवणूक न करता ठाणे मध्यवर्ती कारागृह, भंडारा जिल्हा, याठिकाणी मत्स्यपालन प्रकल्प कार्यान्वित आहे. त्यामध्ये रोहू, मरळ, कटला व शिंगाडवेले या माशांची बोटुकली टाकून वाढ करण्यात येते. त्यामुळे शासनाच्या उत्पादनात वाढ झाली आहे.

शेळीपालन प्रकल्प : स्वतंत्रपूर खुली वसाहत, आटपाडी (सांगली) येथे सन २००७-२००८ मध्ये शेळीपालन प्रकल्प सुरू करण्यात आलेला आहे. सन २०१४-१५ पासून येरवडा खुले कारागृह येथे व सन २०१५-१६ पासून विसापूर, पैठण, नाशिकरोड येथे तर सन २०१८-१९ मध्ये अमरावती, येथेही शेळीपालन सुरू केले आहे.

रोपवाटिका व फुलशेती : राज्यातील कारागृहात फुलशेती व रोपवाटिका प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. त्यापासून महसूल प्राप्त होत आहे. तसेच बंधांना रोजगार उपलब्ध होऊन त्यांचे पुनर्वसन होण्यास मदत होणार आहे.

कुकुटपालन : येरवडा खुले कारागृह व विसापूर खुले कारागृह येथे मांसळ व अंड्यावरील कॉबड्यांचे उत्पादन सुरू केले आहे.

कारागृहातून सुटल्यानंतर बंधांना त्यांच्या भावी आयुष्यात स्वतःच्या व कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहासाठी व्यावसायिक व तांत्रिक प्रशिक्षण दिले जाते. मुक्तता झाल्यानंतर तो स्वतःचा उदरनिर्वाह करू शकेल. यातून कारागृहाची सुधारणा व पुनर्वसनाचा उद्देश साध्य होतो.

(८) येरवडा येथील खुले कारागृह शेती व कारागृह उद्योग

(अ) ही संस्था १९८५ मध्ये सुरू केली. या संस्थेभोवती भिंती नाहीत.

(ब) खुल्या कारागृहांकरिता कैद्यांची अतिशय काटेकोर पद्धतीने निवड केली जाते. बंद कारागृहातील कैद्यांची वागणूक संशयातीत असावी लागते व त्यांना कारागृहात कोणतीही शिक्षा झालेली असता कामा नये. ते प्रामाणिक असावे लागतात व कारागृह शेतात कोणतेही कठीण काम करण्याची त्यांची तयारी असावी लागते. कारागृहातील त्यांच्यासंबंधीचे अभिलेख चांगले असले पाहिजेत.

(क) शेतीकाम व शैक्षणिक कार्यक्रमास येथे प्राधान्य दिले जाते व शिस्तीला फार महत्त्व दिले जाते.

(ड) या संस्थेत सन १९८८ साली यंत्रमाग बसविण्यात आले असून सध्या ५२ यंत्रमाग आहेत. बंधांची अधिकृत संख्या १७२ असून १५५ सरासरी बंदी संस्थेत आहेत.

(ई) येरवडा येथील महिला कारागृहासमोर रोपवाटिकेसाठी शेड तयार करण्यात आले आहे. महाबीजमार्फत बिजोत्पादन कार्यक्रम घेतला जातो.

कारागृह शेतीचे आधुनिकीकरण – वार्षिक योजना

कारागृह शेतीचे आधुनिकीकरण करण्यासाठी शासनाकडून योजनांतर्गत योजना (प्लॅन) दरवर्षी अनुदान उपलब्ध होते. सन २०२५-२०२६ या वर्षात उपलब्ध होणाऱ्या रुपये ४०.०० लाख अनुदानातून शेतीसाठी अवजारे खरेदी करणे इत्यादी कामे प्रस्तावित केली आहेत.

१३ वी पंचवार्षिक योजना.—कारागृहाच्या आधुनिकीकरणासाठी सन २०१७ ते २०२२ या कालावधीमध्ये राबविण्यात येणाऱ्या तेराव्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये २.३० कोटी रुपयांचा प्रस्ताव शासनास सादर करण्यात आला असून दरवर्षीची तरतूद रुपये ४५.२८ लाख इतकी आहे. त्यामध्ये ट्रॅक्टर व अवजारे खरेदी करणे, नवीन विहिरी खोदणे, जुन्या विहिरी दुरुस्ती, बोअरवेल घेणे व त्यावर सबमर्सिबल पंप बसविणे, शेती क्षेत्राभोवती तारेचे कुंपण करणे, पाईप लाईन करणे, विद्युत मोटारी खरेदी करणे, बैलगोटा बांधणे, या बाबींचा समावेश केला आहे. ट्रॅक्टरमुळे जमिनीची मशागत चांगली व वेळेवर होणार आहे. सबमर्सिबल पंप व पाईप लाईनमुळे बागायत क्षेत्रात वाढ होणार आहे.

औषधी व सुगंधी वनस्पतींची लागवड

राष्ट्रीय औषधी वनस्पती मंडळ, नवी दिल्ली यांचेकडून केंद्र पुरस्कृत १०० टक्के योजनेअंतर्गत सीता अशोक व चंदन या औषधी व सुगंधी वनस्पतींच्या लागवडीसाठी अनुदान उपलब्ध झालेले आहे. या वनस्पतींची लागवड केल्याने भविष्यात कारागृहाचे उत्पादनात वाढ होणार आहे. तसेच सीता अशोक व चंदनाची लागवड कारागृह विभागाकडील एक एकमेव अभिनव प्रयोग आहे.

अ. क्र.	कारागृहाचे नाव	लागवड वनस्पती	क्षेत्र (हेक्टर)	मंजूर अनुदान (लाख रु.)	प्राप्त अनुदान (लाख रु.)	शेरा
१	२	३	४	५	६	७
१	येरवडा खुले जिल्हा कारागृह.	सीता अशोक	१७.००	१७.००	१७.००	सध्या ३१ झाडे वाढीच्या अवस्थेत आहेत.
२	येरवडा मध्यवर्ती कारागृह.	चंदन	१२.००	१०.००	८.००	सध्या ५७१ झाडे वाढीच्या अवस्थेत आहेत.
३	राज्यातील इतर १० कारागृहे	चंदन	२५.००	४५.००	१९.२८	सध्या १८९२ झाडे वाढीच्या अवस्थेत आहेत.
		एकूण ..	५४.००	७२.००	४४.२८	

कारागृहात बंधांना त्यांच्या भावी आयुष्यात स्वतःच्या व कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहासाठी व्यावसायिक व तांत्रिक प्रशिक्षण दिले जाते. मुक्तता झाल्यानंतर तो स्वतःचा उदरनिर्वाह करू शकेल यातून कारागृहाची सुधारणा व पुनर्वसनाचा उद्देश साध्य होतो.

(९) विविध कारागृहात विक्री केंद्र उभारण्यात आले आहेत. उदा. मध्यवर्ती कारागृह येरवडा, ठाणे, नाशिकरोड, नागपूर, कोल्हापूर, छ. संभाजीनगर इत्यादी.

कारागृह उत्पादित मालांची इतर नागरिकांना माहिती व्हावी व सदरहू कारागृह उत्पादित माल खरेदी करणे सोयीचे व्हावे म्हणून येरवडा कारागृहासमोर हमरस्त्यावर कारागृह उत्पादित मालाचे विक्री भवन उभारण्यात आले आहे.

सदरहू विक्री केंद्रातून कैद्यांनी उत्पादन केलेल्या वस्तूंचा अद्ययावत साठा विक्रीस उपलब्ध केला जातो. ह्यात त्यांनी उत्पादन केलेल्या सतरंज्या, लाकडी फर्निचर, चामड्यांच्या वस्तू तसेच बेकरीतील उत्पादन केलेले खाद्यपदार्थ वस्तू, केक, खारी, बटर, बिस्कीटे ह्यांचा समावेश आहे. सदरहू वस्तू रोखीने विक्रीस उपलब्ध आहेत. त्यांचा लाभ मोठ्या प्रमाणात घेण्यात येतो.

कारागृहाच्या उत्पादनात वाढ होण्यास ह्या विक्री केंद्राचा मोठा वाटा आहे. सदरहू विक्री केंद्रासाठी स्वतंत्र कारागृह कर्मचारी उपलब्ध करून देण्यात आले आहेत.

(ब) नागपूर मध्यवर्ती कारागृह --- विक्री भवन

कारागृहातून बंदी सुटल्यानंतर त्यांचे पुनर्वसन व्हावे या दृष्टीने अनेक उद्योग कारागृहात विकसित करून पुनर्वसनासाठी सर्वतोपरी प्रयत्न करण्यात आले आहेत. बंधांनी तयार केलेल्या वस्तूंचे बाहेरील जनतेत नेहमी कुतूहल असते. तसेच बंधांबद्दलचा त्यांचा पाहण्याचा दृष्टिकोनही बदलतो व खऱ्या अर्थाने त्यांचे पुनर्वसन तसेच कारागृह निर्मित वस्तूंची माहिती जनतेला व्हावी व पर्यायाने कारागृह उत्पादनांनाही विक्रीच्या दृष्टीने उठाव व्हावा यासाठी विक्री केंद्राची उभारणी केली आहे. या विक्री केंद्रात खालील उद्योगातील वस्तू ठेवल्या जातात.

(१) वस्त्रोद्योग, (२) सुतारकाम, (३) बेकरी, (४) लोहारकाम, (५) शिवणकाम, (६) चर्मकला, (७) पेपर कारखाना.

(१०) सर्व्हिस सेंटर, कार वॉशिंग, धोबीकाम

येरवडा मध्यवर्ती कारागृहाजवळ १९९६-९७ मध्ये स्वयंचलित वाहनांसाठी सर्व्हिस सेंटर सुरू करण्यात आले आहे व याच आधारे नागपूर मध्यवर्ती कारागृह व छ. संभाजीनगर मध्यवर्ती कारागृह येथे स्वयंचलित वाहनांसाठी सर्व्हिस सेंटर सुरू करण्यात आले आहे.

सदरहू सर्व्हिस सेंटरमध्ये सर्व प्रकारची वाहने, मोटारी, मोटार सायकली, स्कूटर इत्यादींचे ऑईलींग, ग्रीसिंग करण्याची सेवा अतिशय कमी दरात उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. या शिवाय कारागृहात धोबीकामाची सेवा जनतेस उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

सदरहू कामे तांत्रिक पार्श्वभूमी असलेल्या कैद्यांकडून केली जातात. त्यामुळे त्यांना प्रत्यक्ष धंदेशिक्षणाचा फायदा व रोजगारही उपलब्ध होत आहे. मुक्ततेनंतर स्वतंत्र व्यवसाय व पुनर्वसनाच्या दृष्टीने याचा त्यांना निश्चितच फायदा होईल. सदरहू सेवा कमी दराने उपलब्ध करून दिल्यामुळे जनतेला सेवा उपलब्ध होत असून त्याचबरोबर शासनाच्या उत्पन्नात वाढ झाली आहे. तसेच लवकरच पेट्रोलपंप / सीएनजी पंप उभारणे प्रस्तावित आहे.

(११) खुली कारागृहे व खुल्या वसाहती

सध्याच्या काळानुसार सर्वसाधारणपणे सुधार प्रशासनाचा व मुख्यत्वेकरून कारागृह पद्धतीचा मुख्य हेतू हा आहे की, कारागृहातून सुटणारे कैदी हे शिस्तबद्ध नागरिक म्हणून बाहेर पडावेत व त्यांचा समाजास उपयोग व्हावा. सर्व गुन्हेगारांच्या वागणुकीमध्येसुद्धा मानवी वागणुकीचा अंश असतो. या वाढत्या जाणीवेतून जगातील समाजशास्त्रज्ञांनी जाणले आहे की, गुन्हेगारांच्या समस्यांची उकल कारागृहाच्या भिंतीआड होत नाही. विविध श्रेणीच्या कोठ्यांच्या खुल्या कारागृहांची वाढ, विविध कार्यक्रम व शिस्तीवर भर हे गुन्हे व गुन्हेगारीच्या इतर प्रश्नांवर एक नवे उत्तर आहे.

खुले कारागृह, पैठण

सन १९६८ मध्ये छ. संभाजीनगर जिल्ह्यामध्ये पैठण येथे खुले जिल्हा कारागृह सुरू केले आहे. जे कैदी प्रामाणिकपणे व जबाबदारीने कारागृहात काम करतात व ज्यांची वर्तणूक चांगली आहे अशा कैद्यांची या कारागृहासाठी महाराष्ट्र कारागृह नियमावली, १९७९ मधील तरतुदीनुसार निवड केली जाते. याकरिता कारागृह अधीक्षक व उपमहानिरीक्षक यांची एक समिती नेमली आहे व ती या कैद्यांची निवड करते. येथील कैद्यांना शेतमळ्यावर काम दिले जाते. सुधारित शेती करण्याचे शिक्षण दिले जाते. कारागृहातून सुटल्यानंतर त्यांच्या पुनर्वसनाच्या दृष्टीने व समाजाचा उत्तम उपयुक्त नागरिक म्हणून राहण्यास या शिक्षणाचा उपयोग होतो. तसेच वस्त्रोद्योगाचा नवीन विभाग सुरू केला आहे. या कारागृहाची क्षमता ५०० बंदी ठेवण्याची आहे व सध्या सरासरी ४८० बंदी आहेत. तसेच सन २०१३ मध्ये विसापूर, नाशिकरोड, नागपूर, अमरावती, कोल्हापूर येथे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले आहे. सन २०१५ मध्ये ठाणे येथे खुले कारागृह कार्यान्वित करण्यात आले आहे व अकोला येथे महिलांसाठी खुले कारागृह सुरू करण्यास शासनाकडून मान्यता देण्यात आली आहे.

सन २०१७-१८ मध्ये यवतमाळ, लातूर, धुळे, रत्नागिरी, वर्धा कारागृहात प्रत्येकी १५ बंदी क्षमतेचे खुले कारागृह सुरू करण्यात आले आहे.

खुले कारागृहातील बंधांकरिता सर्वसाधारण माफीचा तपशील

अनु- क्रमांक	कैद्यांची वर्गवारी	माफीचे प्रमाण
१	२	३
१	जन्मटोपेची शिक्षा झालेले व १४ वर्षे किंवा त्यापेक्षा अधिक शिक्षा झालेल्या बंधांना	३० दिवस दरमहा
२	५ वर्षांपासून १४ वर्षांपर्यंत शिक्षा झालेल्या बंधांना	२० दिवस दरमहा
३	१ ते ५ वर्षांपर्यंत शिक्षा झालेल्या बंधांना	१५ दिवस दरमहा

खुल्या कारागृहात मिळालेली माफी विचारात घेऊन कैद्यांची सुटण्याची तारीख निश्चित केली जाते.

भारतातीलच नव्हे तर जगातील पहिले महिला खुले कारागृह दिनांक १४ मार्च २०१० रोजी येरवडा, पुणे येथे सुरू करण्यात आले असून राज्यातील कारागृहातील ५० इच्छुक महिला बंधांची निवड करून त्यांना येरवडा येथे वर्ग करण्यात आले आहे. सदर महिला बंदी कारागृहाच्या शेती विभागात काम करतात, तसेच सदर महिला बंधांना कारागृहातून मुक्त झाल्यानंतर कारागृहाबाहेर अर्थार्जनाचे साधन म्हणून कारागृह प्रशासन व अशासकीय संस्थेद्वारे लघुउद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जात असते. त्यामध्ये पापड बनविणे, खडू व मेणबत्या इत्यादी उद्योगाचे प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच सन २०१५ मध्ये अकोला येथे महिला बंधांसाठी दुसरे कारागृह ५० क्षमतेचे चालू करण्यात आले आहे.

कैद्यांचे सामाजिक व व्यावहारिक पुनर्वसनाचे उराशी बाळगलेल्या ध्येयाकडे पुढचे पाऊल टाकण्याच्या उद्देशाने, जन्मटोपेची वा दीर्घ मुदतीची शिक्षा झालेल्या कैद्यांना बंद कारागृहातील व खुले कारागृहातील विविध कार्यक्रमाचा कमाल लाभ घेतल्यानंतर त्यांच्या शिक्षित शासनाकडून स्थगिती प्राप्त झाल्यानंतर त्यांना या वसाहतीत राहू दिले जाते. या वसाहतीत त्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांना राहण्यासाठी आणता येते. कैद्यांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना काम दिले जाते व त्यांना चालू बाजारभावाने मजुरी दिली जाते. प्रशासनामध्ये ठोस सुधारणा होण्याच्या दृष्टीने स्वतंत्रपूर वसाहत, आटपाडी येथे संस्था १९३९ मध्ये सुरू करण्यात आली. आटपाडी येथे २८ बंदी ठेवण्याची सोय असून सन २०२३-२०२४ मध्ये ७ बंदी होते.

(१२) कारागृहांच्या कर्मचाऱ्यांचे शिक्षण व प्रशिक्षण

१. तुरुंग प्रशिक्षण कर्मचारी शाळा ही संस्था येरवडा येथे सन १९५५ मध्ये सुरू करण्यात आली आहे. या संस्थेमध्ये तुरुंगाधिकारी व रक्षक यांना सर्व क्षेत्रावरील सुधार प्रशासनाचे व्यावहारिक व सैद्धांतिक प्रशिक्षण शास्त्रीय पायावर देण्यात येते.

२. या शाळेचे प्रमुख प्राचार्य असतात व त्यांची नेमणूक मध्यवर्ती कारागृह अधीक्षकांमधून केली जाते व त्यांचे मदतीस तुरुंगाधिकारी निर्देशक व इतर निर्देशक व लिपिक असतात. पुणे विश्वविद्यालय व समाजशास्त्र संस्था, मुंबई यांचेकडील कायदा, सार्वजनिक प्रशासन, समाजशास्त्र व गुन्हेगारीशास्त्र इत्यादी विषयांवर तज्ज्ञांची व्याख्याने ठेवली जातात. कारागृह महानिरीक्षक यांचे कार्यालयातील अधिकाऱ्यांची तुरुंगहिशेब व अंदाजपत्रके या विषयांबाबत व्याख्याने ठेवली जातात.

३. अधिकाऱ्यांच्या शिक्षणक्रमाची मुदत एक वर्षाची असते. वरील मुदतीत गुन्हेगारीशास्त्र व इतर समाजशास्त्रांवर पुरेसे ज्ञान प्राप्त होते. शिवाय तुरुंग प्रशासनाचा प्रत्यक्ष अनुभवही घेता येतो. कारागृह प्रशासनाच्या प्रत्येक शाखेच्या प्रत्यक्ष अनुभवावर भर दिला जातो. अधिकारी प्रशिक्षणार्थीना सुधार प्रशासनाच्या अभ्यासासाठी इतर राज्यात अभ्यास दौऱ्यावर पाठविले जाते व त्यांना उजळणी पाठ्यक्रम ३ वर्षांनी एकदा २ महिने कालावधीचा दिला जातो.

४. नवीन भरती केलेल्या जेल रक्षकांना या संस्थेत ५ महिन्यांचे प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच ५ वर्षांनी एकदा २ महिने कालावधीचा उजळणी पाठ्यक्रम दिला जातो.

५. प्रशिक्षण शाळेत १० अधिकारी व ८० रक्षक यांना दरवर्षी प्रशिक्षण दिले जाते.

६. त्याचबरोबर प्रादेशिक परिवहन अधिकारी, दारूबंदी व उत्पादन शुल्क अधिकारी यांना त्यांच्या विनंतीनुसार प्रशिक्षण देण्यात येते.

(१३) किशोर सुधारालय, नाशिक

मुंबई किशोर शाळा कायदा, १९२९, ४ (१) अन्वये किशोर सुधारालय, नाशिक येथे कार्यरत आहे. येथे १०५ किशोरांना ठेवण्याची सोय उपलब्ध आहे. या शाळेमध्ये १६ ते २१ वयोगटातील किशोर गुन्हेगारांना सदर कायद्याच्या कलम ६ प्रमाणे दाखल करण्यात येते. या शाळेत किशोरांना औद्योगिक शिक्षण देण्याची व सुधारणा उपचार करण्याची व्यवस्था केली जाते. सन २०२३-२०२४ मध्ये ५ किशोर होते.

तक्ता १३ TABLE XIII

(४) कर्मचारीविषयक गोषवारा (विभागीय)

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Designation	विद्यमान वेतन संरचना Pay Structure		सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतन स्तर		पदाची संख्या		
		वेतनबँड Pay Band	ग्रेड वेतन Grade Pay	Pay level in Revised Pay Matrix		2024-25	2025-26	
१	२	३	४	५	६	७		
राजपत्रित								
१	अपर पोलीस महासंचालक व कारागृह महानिरीक्षक	..		संवर्ग पद			१	१
२	विशेष कारागृह महानिरीक्षक	..	३७४००-६७०००	१००००	एस-३० : १४४२००-२१८२००		१	१
३	कारागृह उपमहानिरीक्षक	..	३७४००-६७०००	८९००	एस-२९ : १३११००-२१६६००		५	५
४	अधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह, वर्ग-१	..	१५६००-३९१००	७६००	एस-२५ : ७८८००-२०९२००		१०	१२
५	मानसशास्त्रज्ञ	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००		५	१२
६	मनोविकृती शास्त्रज्ञ	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००		३	९
७	अधीक्षक, जिल्हा कारागृह, वर्ग-१	..	१५६००-३९१००	६६००	एस-२३ : ६७७००-२०८७००		२९	२९
८	पोलीस उपअधीक्षक	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-९७७५००		१	१
९	संशोधन अधिकारी	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-९७७५००		१	१
१०	उपअभियंता	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-९७७५००		१	१
११	वरिष्ठ प्रशासन अधिकारी	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-९७७५००		१	१
१२	अधीक्षक, तुरुंग उद्योग	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-९७७५००		१	१
१३	वैद्यकीय अधिकारी, वर्ग-१	..	१५६००-३९१००	५४००	एस-२० : ५६९००-९७७५००		४	३
१४	विधी अधिकारी	..	९३००-३४८००	४६००	एस-१६ : ४४९००-९४२४००		१	१
१५	उपअधीक्षक, मध्यवर्ती कारागृह	..	९३००-३४८००	५०००	एस-१८ : ४९९००-९५५८००		४०	४७
१६	वैद्यकीय अधिकारी, वर्ग-२	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-९३२३००		२१	२८
१७	तांत्रिक अधिकारी, शेती	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-९३२३००		१	१
१८	लेखा अधिकारी	..	९३००-३४८००	४६००	एस-१६ : ४४९००-९४२४००		१	१
१९	सांख्यिकी अधिकारी	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-९३२३००		१	१
२०	अधीक्षक, कारागृह वस्त्र उद्योग	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-९३२३००		१	१
२१	स्वीय सहायक/रचना व कार्यपद्धती अधिकारी.	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-९३२३००		२१	२३
२२	पोलीस निरीक्षक	..	९३००-३४८००	५०००	एस-१८ : ४९९००-९५५८००		१	१
२३	स्वीय सहायक (लघुलेखक संवर्ग)	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-९३२३००		१	१
२४	सहायक लेखा अधिकारी	..	९३००-३४८००	४४००	एस-१५ : ४९८००-९३२३००		१	१
एकूण ..							१५३	१८३

तक्ता १३--चालू TABLE XIII--contd.

१	२	३	४	५	६	७
अराजपत्रित.--						
१	वैद्यकीय अधिकारी, श्रेणी-३	.. ९३००-३४८००	४४००	एस-१५ :	४१८००-१३२३००	१९ ४८
२	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	.. ९३००-३४८००	४४००	एस-१५ :	४१८००-१३२३००	१ १
३	तुरुंगाधिकारी, श्रेणी-१	.. ९३००-३४८००	४४००	एस-१५ :	४१८००-१३२३००	१०६ १५१
४	पोलीस उपनिरीक्षक	.. ९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	६ ६
५	वस्त्रनिर्माण कार्यदेशक/फोरमन	.. ९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	७ ७
६	कार्यालयीन अधीक्षक	.. ९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	३५ ४१
७	तुरुंगाधिकारी, श्रेणी-२	.. ९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	२९७ ४१३
८	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	.. ९३००-३४८००	४३००	एस-१४ :	३८६००-१२२८००	७ ७
९	मुख्याध्यापक	.. ९३००-३४८००	४२००	एस-१३ :	३५४००-११२४००	१ १
१०	पर्यवेक्षक (शेती)	.. ९३००-३४८००	४२००	एस-१३ :	३५४००-११२४००	९ ९
११	यंत्रनिदेशक	.. ५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	३ ३
१२	पर्यवेक्षक विणकाम	.. ५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	३ ३
१३	प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	.. ५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	९ १६
१४	मिश्रक	.. ५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	४७ ६८
१५	कारागृह सुभेदार	.. ५२००-२०२००	२८००	एस-१० :	२९२००-९२३००	१६८ २२४
१६	सांख्यिकी	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१ १
१७	अन्वेषक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	३ ३
१८	हस्तकलाकार-नि-यंत्रचालक (निर्दिष्ट अॅन्ड विव्हिंग निर्देशक)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	३ ३
१९	देशक तथा वस्त्रनिर्माण प्रयोग निर्देशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	६ ६
२०	पर्यवेक्षक (शिवण)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१० १०
२१	पर्यवेक्षक (चर्म)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	२ २
२२	पर्यवेक्षक (कागद)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१ १
२३	पर्यवेक्षक (सुतारकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	४ ४
२४	पर्यवेक्षक (रसायन)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१ १
२५	पर्यवेक्षक (लोहारकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	३ ३
२६	होजिअरी	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१ १
२७	मिलिंग पर्यवेक्षक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१ १
२८	प्रिपेटरी निर्देशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१ १
२९	वरिष्ठ लिपिक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ :	२५५००-८११००	१४५ १५७

तक्ता १३--चालू TABLE XIII--contd.

१	२	३	४	५	६	७
३०	गृह पर्यवेक्षक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	३	३
३१	परिचारक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	६७	७७
३२	शिक्षक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	३६	३६
३३	शारीरिक शिक्षण निदेशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
३४	निदेशक (गालिचा व पंजा सतरंजी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
३५	शारीरिक कवायत निदेशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
३६	निदेशक (विणकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	५	५
३७	निदेशक (गवंडी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
३८	निदेशक (शिवणकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१३	१३
४९	निदेशक (लोहारकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	३	३
४०	निदेशक (चर्म)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	३	३
४१	निदेशक (लाखकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
४२	निदेशक (कातारी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	३	३
४३	निदेशक (जोडारी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
४४	निदेशक (बेकरी)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	८	८
४५	निदेशक (ब्रेल)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
४६	निदेशक (कागद उद्योग)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
४७	निदेशक (सुतारकाम)	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	११	११
४८	छपाई निदेशक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
४९	करवत्या	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	३	३
५०	ताणाकार	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	६	६
५१	वीजतंत्री	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१	१
५२	शेती सहायक	.. ५२००-२०२००	२४००	एस-८ : २५५००-८९९००	१६	१६
५३	कारागृह हवालदार	.. ५२००-२०२००	२४०० + ५०० विशेष वेतन	एस-८ : २५५००-८९९००	५६६	८४३
५४	लिपिक	.. ५२००-२०२००	१९००	एस-६ : ९९९००-६३३२००	२६७	२९०
५५	कारागृह शिपाई (रक्षक)	.. ५२००-२०२००	२००० + ५०० विशेष वेतन	एस-७ : २९७००-६९९००	२९६३	४३३४
एकूण ..					४८८४	६८५७

तक्ता १३--चालू TABLE XIII--contd.

१	२	३	४	५	६	७
गट - ड.-			C. Class IV Establishment--			
१	दफ्तरबंद	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	१ १
२	स्वयंपाकी	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	२ २
३	नार्डक	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	१ १
४	झेरॉक्स मशीनचालक	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-३ :	१६६००-५२४००	१ १
५	शिपाई	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	१५ १५
६	भोजनालय सेवक	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	१ १
७	आया	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	२ २
८	सफाईगार	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	२ २
९	स्वयंपाक मदतनीस	.. ४४४०-७४४०	१६००	एस-१ :	१५०००-४७६००	४ ४
एकूण गट ड पदे					..	२९ २९
एकूण पदे					..	५०६५ ७०६८

* महाराष्ट्र शासन गृहविभाग शासन निर्णय क्रमांक जेएलई-०७२२/प्र.क्र. १७३/तुरुंग-१, दिनांक ६/१०/२०२३ अन्वये २००० पदे नव्याने निर्माण झालेली आहे.

(ड) नवीन तुरुंग (कारागृहांचे) बांधकाम व कार्यालयीन इमारतींचे बांधकाम

गृह विभागांतर्गत कारागृह उपविभागाच्या अखत्यारितील नवीन कारागृहांचे बांधकाम व कार्यालयीन इमारतींचे बांधकाम "महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित, मुंबई यांच्याकडून करून घेण्यात येणार असल्याने त्यानुषंगाने मागणी क्रमांक बी १०-४०७०-प्रशासकीय सेवेवरील भांडवली खर्च (००) (०५१) बांधकाम (००) (००) (०१) महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित, यांचेमार्फत महाराष्ट्र कारागृह सुधारसेवांसाठी कारागृह व कार्यालयाच्या इमारतींचे बांधकाम (योजनांतर्गत) ४०७००३३८ हे नवीन लेखाशीर्ष उघडण्यास गृह विभाग, शासन निर्णय क्रमांक जेएलएम-१२१६/प्र. क्र. २८९/तु. २, दिनांक २ सप्टेंबर २०२१ अन्वये मान्यता देण्यात आली आहे.

**कार्यक्रम ३
इतर खर्च
(सहायक अनुदान, अंशदान व देणग्या)**

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी.-

अर्भक हत्या अपार इतर गुन्हाखाली जन्मठेपेची शिक्षा झालेल्या लायक स्त्री-कैद्यांना शासनाचे आदेशानुसार मान्यताप्राप्त गृहात उर्वरित शिक्षा भोगण्यासाठी पाठविण्यात येते. सध्या अशा बंदी स्त्रिया श्रद्धानंद महिला आश्रम, माटुंगा व वासुदेव बाबाजी नवरंगे अनाथालय, पंढरपूर येथे पाठविल्या जातात. या संस्थांना कैद्यांच्या देखभालीकरिता बृहन्मुंबई व जिल्ह्यातील प्रत्येक कैद्यासाठी दरमहा रुपये ६० शासनाकडून सहायक अनुदान म्हणून दिले जाते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

(II) Financial Requirements

तक्ता १४

TABLE XIV

(रुपये हजाराने / Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५		अर्थसंकल्प २०२५-२०२६		सुधारलेले अंदाज २०२५-२०२६		अर्थसंकल्प २०२६-२०२७		Particulars			
	योजनेतर	एकूण	योजनेतर	एकूण	योजनेतर	एकूण	योजनेतर	एकूण				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total
अ. कार्याचे वर्गीकरण.-												
८०० इतर खर्च---	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)												
एकूण (अ)
ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण.-												
सहायक अनुदान/अंशदान व देणग्या
(००) (०१) सहाकारी संस्था व इतर संस्था यांना अनुदाने
३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)
एकूण (ब) स्थूल वजा-वसुली
एकूण (ब) निव्वळ
क. वित्तव्यवस्थेची साधने-												
मागणी क्र. प्रधान शीर्ष-बी-७ २०५६
वजा-वसुली
एकूण (क) निव्वळ
A. Activity Classification--												
800 Other Expenditure
31 Grant-in-aid (Non Salary)
Total (A)
B. Objectwise Classification--												
(Grant-in-aid Contribution and Donations).
(00) (01) Grants to Societies and Other Institutions.
31 Grant-in-aid (Non Salary)
Total (B) Gross
Deduct-Recoveries
Total B Net
C. Source of finance--												
Demand No. Major Head B-7 2056
Deduct-Recoveries
Total (C) Net

अ. क्र.	संस्थेचे नाव	मान्यताप्राप्त गृहामध्ये पाठविलेल्या स्त्री-कैद्यांची संख्या			झालेला खर्च (रु. हजारांत)		
		2022-2023	2023-2024	2024-2025 (अंदाजे)	2022-2023	2023-2024	2024-2025 (अंदाजे)
१	२	३	४	५	६	७	८
१.	माटुंगा ..	-	-	-	-	-	-
२.	पंढरपूर ..	-	-	-	-	-	-
	एकूण Total ..	-	-	-	-	-	-

Home Department / गृह विभाग
Demand No. B-10 / मागणी क्रमांक बी-१०

(Rs. in thousands / रु. हजारत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२०२५ Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील Particulars	
		Budget Estimate 2025-2026	2024-2026	Revised Estimates 2025-2026	2024-2026	Budget Estimates 2026-2027	2026-2027		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
II-Details									
00									
051, Contruction									
(00)									
(00) (01) (Scheme)									(40700338)
53, Major Works	1378160	260000	182000	500000					
Total-051	1378160	260000	182000	500000					
Voted ..									
									दत्तमत एकूण-051

येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे-४११ ००६